

Občanská vybavenost v malých obcích

Aktuální vybavenost službami a infrastrukturami,
její vývoj a prostorová dostupnost služeb

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Občanská vybavenost v malých obcích

Aktuální vybavenost službami a infrastrukturami, její vývoj a prostorová dostupnost služeb

předkladatel:

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

Univerzita Hradec Králové

Zpracoval:

Josef Bernard

s přispěním členů výzkumného týmu

*Anja Decker, Jakub Kyselovič, Martin Šimon, Miroslav Joukl,
Petra Tlčimuková, Lucie Vítková*

červen 2020

Obsah

1. Úvod – vybavenost malých obcí jako výzkumný problém	5
2. Stručné shrnutí základních zjištění	8
2.1. Rozšířenost jednotlivých druhů občanské vybavenosti v malých obcích	8
2.2. Běžný standard vybavenosti	9
2.3. Další faktory ovlivňující vybavenost obcí.....	9
2.4. Vývoj vybavenosti malých obcí od 90. let 20. století do současnosti	10
2.5. Prostorová dostupnost k prvkům občanské vybavenosti	10
3. Metodologie.....	12
3.1. Lokalizace jednotlivých typů občanské vybavenosti.....	12
3.2. Klasifikace sídel a obcí podle toho, zda jsou vybaveny určitou službou/infrastrukturou	12
3.3. Analýza sídelně strukturní vybavenosti.....	13
3.4. Analýza časové dynamiky vybavenosti	14
3.5. Analýza prostorové dostupnosti služeb a infrastruktur	14
4. Analyticky využitá data o umístění prvků občanské vybavenosti.....	15
4.1 Popis datových zdrojů lokalizačních dat:	15
4.2 Kontrola kvality datových zdrojů lokalizačních dat.....	20
4.3. Datové zdroje charakterizující obce	21
5. Analytická část.....	23
5.1. Prodejna potravin.....	23
5.1.1. Sídelně strukturní vybavenost	23
5.1.2. Prostorová dostupnost prodejen potravin	29
5.2. Restaurace a hospody	30
5.2.1. Sídelně strukturní vybavenost	31
5.2.2. Prostorová dostupnost restaurací a hospod	36
5.3. Pošta a Pošta Partner	37
5.3.1. Sídelně strukturní vybavenost	37
5.3.2. Prostorová dostupnost pošty	43
5.4. Lékařské ordinace a lékárny.....	43
5.4.1. Sídelně strukturní vybavenost	44

5.4.2. Prostorová dostupnost zdravotnických služeb	52
5.5. Tělocvičny, sportovní hřiště a dětská hřiště.....	55
5.5.1. Sídelně strukturní vybavenost	55
5.5.2. Prostorová dostupnost	59
5.6. Základní a mateřské školy.....	59
5.6.1. Sídelně strukturní vybavenost	60
5.6.2. Prostorová dostupnost základních a mateřských škol	66
5.7. Čerpací stanice.....	67
5.7.1. Sídelně strukturní vybavenost	67
5.7.2. Prostorová dostupnost čerpacích stanic	70
5.8. Bankomaty	71
5.8.1. Sídelně strukturní vybavenost	71
5.8.2. Prostorová dostupnost bankomatů	74
5.9. Sběrné dvory	75
5.9.1. Sídelně strukturní vybavenost	76
5.9.2. Prostorová dostupnost sběrných dvorů	78
5.10. Policejní služebny.....	78
5.10.1. Sídelně strukturní vybavenost	78
5.10.2. Prostorová dostupnost policejních služeben	80
6. Závěry	82
6.1. Standard vybavenosti obcí a sídel.....	82
6.2. Prostorové, demografické a socioekonomické vzorce vybavenosti	84
6.3. Časové proměny vybavenosti malých obcí	85
6.4. Prostorová dostupnost základních služeb a infrastruktur.....	86
Příloha 1. Testy kvality lokalizačních dat	87

1. Úvod – vybavenost malých obcí jako výzkumný problém

Tato studie se věnuje problematice občanské vybavenosti malých obcí. Hledá odpovědi na následující otázky: (1) Které aspekty občanské vybavenosti jsou v malých obcích v Česku nejrozšířenější a kterými typy služeb nebo infrastruktur jsou obce naopak vybaveny méně? (2) Jak souvisí různé typy vybavenosti s počtem obyvatel obcí a jejich sídel a od kolika obyvatel v obci se nějaký typ vybavenosti stává běžným standardem, kterým disponují alespoň dvě třetiny obcí dané velikostní kategorie? (3) Jak souvisí vybavenost obcí s jejich polohou vůči městům, demografickým vývojem, socioekonomickou situací a turistickým ruchem? (4) Jak se vyvíjela vybavenost malých obcí od 90. let 20. století do současnosti? (5) Jaká je prostorová dostupnost k důležitým prvkům občanské vybavenosti?

Otázky o tom, jaké služby a jaká vybavenost jsou důležité pro dobrý život v obcích a jak se vybavenost obcí vyvíjí a proměňuje v čase, si dlouhodobě kladou představitelé státního aparátu, starostové a zastupitelé obcí, novináři i sami obyvatelé venkova. Debaty o vybavenosti malých obcí a jejím významu v uplynulých letech nabraly na intenzitě a často se objevují tvrzení, že vybavenost malých obcí je nedostatečná, popř. se zhoršuje¹. Je až s podivem, že důkladná analýza struktur vybavenosti malých obcí až dosud pro Českou republiku nebyla k dispozici.

Jednou z důležitých perspektiv, kterými lze na problematiku vybavenosti malých obcí nahlížet, je perspektiva prostorové spravedlnosti a regionální soudržnosti. Dosažitelnost základních služeb je považována za důležitý aspekt důstojného a kvalitního života. Zvětšování regionálních rozdílů v dostupnosti služeb má podle této perspektivy vést k nárůstu nerovností ve společnosti a k vytváření nespravedlivé struktury nerovnoměrného přístupu k příležitostem různého druhu. Rozevírání nůžek dostupnosti služeb mezi městskými a venkovskými oblastmi by v této perspektivě vyústilo v systematické znevýhodňování malých venkovských obcí s návaznými negativními demografickými dopady, jako je vylidňování, zrychlený proces stárnutí a ekonomické oslabování venkova. Tato optika se uplatňuje v řadě mezinárodních iniciativ na podporu venkovských služeb². Rezonuje např. v německé národní strategii regionálního rozvoje ve formě úsilí o zajištění srovnatelnosti životních podmínek³. I v České republice s touto perspektivou pracují různé iniciativy na podporu venkova.⁴

Otázky spojené s vybaveností malých obcí ovšem perspektivu prostorové spravedlnosti přesahují. Různé typy služeb poskytovaných v obcích totiž mohou mít vedlejší sociální funkce, které ovlivňují podobu komunitního života v obci. Vesnický obchod není jen místem nákupu zboží, ale možná také důležitým komunikačním bodem, podobně jako místní hospoda.

¹ Viz např. studie Bernard, J. 2019. „There is a need to restore services and grocery stores to our countryside...”: discourse on rural peripheralisation in Czechia against the background of rural socioeconomic development. Pp. 429–439 in N. Camprag, A. Suri (eds.). *Three Decades of Post-Socialist Transition*. Conference Proceedings. Urbanmorphosislab, TU Darmstadt.

² Viz např. *Strategies to Improve Rural Service Delivery*, 2010. OECD Publishing; *Services of general interest in rural areas, a key factor in territorial cohesion policies*, 2008. Council of Europe, CLRA.

³ Neumeier, S. 2016. Accessibility to Services in Rural Areas: The Example of Petrol Service Provision in Germany. *disP-The Planning Review* 52 (3), 32–49.

⁴ Viz např. iniciativa Rok venkova pod patronátem Asociace malých a střední podniků a živnostníků ČR v roce 2017 (www.rokvenkova.cz).

Fotbalové hřiště neslouží jenom sportovním fanouškům, ale může být místem pořádání oslav a setkávání dětí i dospělých. Škola neslouží jen vzdělávání, ale může rovněž mít svou integrační funkci. Na vybavenost obcí se tedy také můžeme dívat perspektivou komunitního života a lokální integrace.⁵ V intencích této perspektivy se objevují různé úvahy o tom, zda se z obcí stávají „noclehárny“, jejichž komunitní život ustoupil do pozadí. V otázkách ohledně významu vybavenosti malých obcí jde nakonec o různé představy o tom, jak má vypadat venkov a jakou tvář mají mít venkovská sídla, jaké pozitivní nebo negativní aspekty se připisují venkovskému životu. Tyto představy se přirozeně mezi lidmi liší, stejně jako se liší představy o tom, do jaké míry má být podoba života v malých obcích, včetně jejich občanské vybavenosti, vědomě utvářena administrativními zásahy a do jaké míry má být ponechána přirozenému vývoji.

Otázky, kdo má zodpovědnost za fungování a rozvoj vybavenosti v obcích a jakými mechanismy má být zajišťováno jejich fungování, tvoří další významný kontext debat o občanské vybavenosti. Mnoho obyvatel českých obcí má ještě v paměti zkušenosti z centrálního plánování vybavenosti v období komunistické éry, kdy míra vybavenosti byla určována především hierarchicky řízeným administrativním plánováním. Po pádu komunistického režimu začala v případě mnoha služeb hrát primární roli tržní regulace řízená nabídkou a poptávkou, což v některých případech vedlo k rozvoji nových služeb, ale často také k jejich prudkému úbytku. Chátrající budovy venkovských „Jednot“ jsou toho v některých případech dodnes připomínkou. Obecně platí, že provoz a rozvoj různých prvků občanské vybavenosti je dnes řízen kombinací tržních mechanismů a vlivu veřejného sektoru. Který z prvků převažuje, závisí zpravidla na tom, jestli určitá služba nebo infrastruktura má nebo nemá charakter veřejné služby. Zároveň ale probíhají diskuse o tom, kde leží hranice mezi veřejnými a soukromými službami a do jaké míry např. provoz jediné prodejny potravin v obci naplňuje znaky veřejné služby, za jejíž fungování má nést odpovědnost veřejná správa. V tomto kontextu byla v roce 2016 vytvořena pro potřeby Ministerstva pro místní rozvoj metodika Standardy dostupnosti veřejné infrastruktury. Ta vychází z relevantních předpisů a norem stanovujících potřebnou míru vybavenosti v území a doplňuje je o standardy obsažené v různých relevantních podkladech a odborných pracích. Metodika se explicitně věnuje pouze veřejným typům infrastruktur. Na Slovensku naproti tomu již v roce 2010 byly publikovány standardy vybavenosti obcí týkající se veřejných i soukromých služeb a infrastruktur.⁶ Obě metodiky jsou primárně určeny pro pořizovatele územně plánovacích dokumentací a mají sloužit především při plánování stavebního rozvoje území, aby bylo možno zohlednit potřebnost služeb a infrastruktur, které bude vyžadovat plánovaná zástavba. Pro tento účel jistě představují vhodný nástroj. Obecně je ovšem definice standardů vybavenosti v některých ohledech problematická. Potřeby obyvatel území se průběžně mění, stejně jako se mění jejich prostorové chování (např. narůstá motorizace, snižuje se průměrný věk dětí ve školkách, mění se preference volnočasových aktivit). To má podstatné dopady na potřebnost a využívanost služeb a infrastruktur. Standardy zároveň jen obtížně zohledňují různá lokální specifika a alternativy, jako jsou různé typy malotřídních škol, pojízdné prodejny a podobně. Jistým rizikem je rovněž způsob, jak budou standardy uplatňovány. Příliš striktně definované standardy by mohly

⁵ Gieling, J., Haartsen, T., Vermeij, L. 2019. Village facilities and social place attachment in the rural Netherlands. *Rural Sociology* 84 (1), 66–92.

⁶ *Štandardy minimálnej vybavenosti obcí*. 2010. Inštitút urbanizmu a územného plánovania URBION, Bratislava.

omezovat možnosti samospráv při územním plánování. Naopak benevolentně definované standardy mohou být argumentačně využity při případných snahách o redukci stávající a fungující sítě služeb.

V této studii nabízíme alternativní pohled na to, jak definovat standard vybavenosti. Nevycházíme z normativně předpokládané míry potřeb v území, ale z reálně existující vybavenosti. Navrhujeme koncept tzv. „běžného standardu“. Ten je založen na porovnávání srovnatelně velkých obcí a sídel mezi sebou. Za běžný standard považujeme existenci určité služby nebo infrastruktury v takových obcích a sídlech, v jejichž velikostní kategorii jsou touto službou nebo infrastrukturou vybaveny více než dvě třetiny obcí a sídel. Takto definovaný standard nelze chápat jako „minimální standard“, jehož naplnění je nutné ve všech případech dodržet. Spíše může sloužit při plánování strategického rozvoje obcí jako užitečný benchmark, umožňující jejich představitelům porovnat vybavenost vlastní obce s tím, co je obvyklé ve srovnatelných obcích. Běžný standard založený jen na populační velikosti přirozeně nemůže zohlednit další lokální specifika. Nejdůležitější další znaky, které rozhodují o existenci různých typů vybavenosti, jsou podrobně analyzovány v této studii. Jde především o polohu obce vůči městům, její demografický vývoj, socioekonomickou situaci a turistický ruch.

Občanská vybavenost může zahrnovat velmi širokou škálu různých služeb a infrastruktur. V této studii se zaměřujeme na základní prvky občanské vybavenosti, které se běžně vyskytují i v malých obcích s méně než 3000 obyvateli. Ani tyto základní aspekty vybavenosti ovšem nepokrýváme kompletně. Zejména se nezaměřujeme na technickou a síťovou infrastrukturu (rozvody vody, odpadu, elektřiny, plynu, internetu). Soustředujeme se místo toho na takové služby a infrastruktury, které mají nějaké zřetelně lokalizovatelné místo poskytování nebo provozovnu, v níž je možné je využít. Tyto služby a infrastruktury tak částečně dotvářejí podobu obcí a mohou mít též potenciální integrační efekty. Konkrétně se zaměřujeme na následující prvky vybavenosti: *prodejny potravin, restaurace a/nebo hospody, pošty, sportovní infrastrukturu (tělocvičny, hřiště), zdravotnické služby (ordinace praktického lékaře, dětského lékaře, zubní ordinace, gynekologie, lékárny), základní a mateřské školy, čerpací stanice, bankomaty, sběrné dvory, policejní služebny.*

Tímto výčtem nechceme definovat kompletní seznam základních prvků občanské vybavenosti malých obcí. Je zřejmé, že řadu prvků vybavenosti do analýz nezahrnujeme. Především se jedná o ty prvky vybavenosti, které nelze vyčerpávajícím způsobem lokalizovat v prostoru (např. organizované volnočasové aktivity pro děti nebo vzdělávací aktivity pro seniory), nebo o služby, které jsou poskytovány převážně mobilním způsobem (např. pečovatelské a ošetrovatelské služby). Dostupnost podobných služeb v malých obcích by jistě zasloužila samostatnou analýzu. Analýza se také nijak nevěnuje hodnocení kvality služeb, s tím souvisejícími preferencemi obyvatel a možnými nerovnostmi, které z nerovnoměrné kvality poskytovaných služeb mohou vyplývat.

2. Stručné shrnutí základních zjištění

Toto stručné shrnutí obsahuje nejzákladnější zjištěné informace a slouží především pro první a předběžnou orientaci ve výsledcích studie. Podrobnější shrnutí analytických výsledků obsahuje kapitola 6. Závěry na str. 82. Podrobné informace o jednotlivých službách lze nalézt v příslušných kapitolách analytické části.

2.1 Rozšířenost jednotlivých druhů občanské vybavenosti v malých obcích

Ve studii jsme zkoumali vybavenost malých obcí 17 různými typy služeb a infrastruktur. Tabulka 1 je řadí od nejrozšířenějších po nejméně rozšířené a udává, kolik procent obcí s méně než 3000 obyvateli je jednotlivými službami či infrastrukturami vybaveno.

Tabulka 1: Občanská vybavenost obcí s méně než 3000 obyvateli

Typ služby nebo infrastruktury	Podíl vybavených obcí s méně než 3000 obyvateli	Běžný standard (dvoutřetinová vybavenost)
Sportovní hřiště	83 %	200–300 obyvatel
Dětské hřiště	76 %	200–300 obyvatel
Prodejna potravin	71 %	300–400 obyvatel
Restaurace nebo hospoda	69 %	300–400 obyvatel
Mateřská škola	51 %	500–600 obyvatel
Pošta a Pošta Partner	38 %	800–900 obyvatel
Základní škola	37 %	600–700 obyvatel
Tělocvična	29 %	1300–1400 obyvatel
Ordinace praktického lékaře	23 %	1400–1500 obyvatel
Sběrný dvůr	16 %	ne
Čerpací stanice	14 %	2200–2300 obyvatel
Zubní ordinace	12 %	2000–2100 obyvatel
Ordinace dětského lékaře	12 %	2000–2100 obyvatel
Lékárna	7 %	2000–2100 obyvatel
Gynekologická ordinace	4 %	ne
Bankomat	4 %	2800–2900 obyvatel
Služebna Policie České republiky	2 %	ne

2.2 Běžný standard vybavenosti

Lokalizace všech zkoumaných typů vybavenosti úzce souvisí s populační velikostí obcí a sídel. Na základě této souvislosti byl stanoven pro každou službu či infrastrukturu tzv. běžný standard, udávající, od které velikostní kategorie obcí jsou již danou službou či infrastrukturou vybaveny více než dvě třetiny obcí. Uvádí jej ve třetím sloupci Tabulka 1. Běžný standard úzce souvisí s rozšířeností jednotlivých služeb a infrastruktur. Rozšířenější služby a infrastruktury jsou zpravidla běžným standardem v menších obcích než méně rozšířené. Tato souvislost ovšem neplatí absolutně. Pošty se vyskytují ve větším počtu malých obcí než základní školy, ale běžného standardu dosahují až ve větších obcích. Totéž platí i pro některé další služby. Je to dáno tím, že pravděpodobnost vybavenosti neroste u všech služeb s rostoucí velikostí obce lineárně. Křivky, které přesně vystihují, jak výskyt konkrétních služeb souvisí s velikostí obce, jsou uvedeny v příslušných analytických kapitolách.

Souvislost vybavenosti s populační velikostí platí přirozeně i při sledování na úrovni sídel. Zároveň si ale lze všimnout silného významu pozice sídla v rámci obce. Sídla, která jsou v obci dominantní, tedy největší, mají systematicky vyšší vybavenost než ostatní sídla, a to i když je srovnáváme se sídly stejné velikosti. Naopak nejhůře jsou vybavena sídla vedlejší, tedy taková, která tvoří součást obce skládající se i z větších sídel.

2.3 Další faktory ovlivňující vybavenost obcí

K podstatným faktorům, které ovlivňují vybavenost malých obcí nad rámec jejich populační velikosti, patří jejich poloha vůči městům. Obce, které leží v mikroregionálně a mezoregionálně odlehle poloze (tedy ve větší vzdálenosti od malých i středně velkých měst), jsou vybaveny většinou služeb a infrastruktur lépe než srovnatelně velké příměstské obce. Mikroregionální odlehlost má přitom na vybavenost silnější vliv než mezoregionální odlehlost. Výrazně nadprůměrně vybavené jsou zejména obce ležící ve velké vzdálenosti od měst s více než 5000 obyvateli.

S vybaveností obcí souvisí rovněž jejich demografické charakteristiky. U většiny služeb a infrastruktur platí, že relativně horší vybavenost mají obce, které populačně rostou a mají mladší populaci. U některých služeb zároveň platí, že nejlépe jsou vybaveny obce, které obyvatelstvo ztrácejí. Socioekonomické souvislosti vybavenosti jsou poměrně slabé, nicméně u většiny služeb je lze zaznamenat. Obce se zhoršenými socioekonomickými charakteristikami jsou vybaveny nadprůměrně. Tato souvislost platí více pro mzdovou úroveň v obci a méně pro nezaměstnanost, která s vybaveností prakticky nesouvisí.

Zjištěné polohové, demografické a socioekonomické souvislosti vybavenosti malých obcí naznačují jednu společnou interpretaci. Odlehlá poloha, populační stagnace či úbytek, starší věková struktura a horší socioekonomická situace jsou typickými charakteristikami lokalit označovaných jako periferní území, popř. vnitřní periferie. Naopak příměstská poloha, populační zisky a nadprůměrná socioekonomická situace označují rozvíjející se suburbánní a periurbánní území. Právě periferní obce jsou při kontrole populační velikosti vybaveny nadprůměrně, zatímco příměstské rozvojové obce podprůměrně. Tento rozdíl se neprojevuje u všech služeb a infrastruktur stejně, nicméně jedná se o silnou a systematickou souvislost, která zřejmě vyplývá z následujících skutečností. (1) Vybavenost obcí je do značné míry setrvačná.

U rostoucích příměstských obcí nějakou dobu trvá, než se podaří vybudovat v nich odpovídající míru vybavenosti. Demografický vývoj tak předbíhá vývoj služeb a infrastruktury. Naopak vyliďňující se obce „těží“ ze své historické vybavenosti, kterou dokážou udržovat. (2) Obyvatelé rostoucích příměstských obcí jsou méně odkázáni na lokální vybavenost a méně ji využívají. Naopak obyvatelé periferních obcí jsou na lokální služby a infrastrukturu odkázáni více a vytvářejí tak větší poptávku. Ta může být dále zesílena nižší mobilitou starší populace periferních obcí. (3) Určitou roli ve vyšší vybavenosti periferních obcí mohou hrát též nákupní a volnočasové zvyklosti jejich obyvatel a kulturní vzorce. (4) Periferní obce se snáze mohou stát lokálními centry, ke kterým spádují okolní sídla a vytvářejí v něm dodatečnou poptávku po službách.

Dalším faktorem, který má pozitivní vliv na vybavenost obcí, je cestovní ruch. Obce s výrazným vlivem cestovního ruchu jsou vybaveny lépe než ostatní.

2.4 Vývoj vybavenosti malých obcí od 90. let 20. století do současnosti

Zkoumané služby se dělí do několika skupin podle toho, jak se jejich lokalizace v malých obcích v uplynulých 25 letech vyvíjela. Jasný úbytek vybavenosti byl zaznamenán pouze u prodejen potravin a smíšeného zboží. Postupně se ale tempo úbytku prodejen zpomaluje. Slabý pokles lze zaznamenat také u ordinací dětských lékařů, zubařů a gynekologů.

Největší skupinu tvoří služby, jejichž vybavenost v malých obcích stagnuje či kolísá. Sem patří základní a mateřské školy, restaurace a hospody, pošty, ordinace praktických lékařů. Zvýšení vybavenosti lze pozorovat u sportovních hřišť a lékáren.

2.5 Prostorová dostupnost k prvkům občanské vybavenosti

Většina zkoumaných základních služeb je pro převážnou většinu obyvatel České republiky relativně dobře prostorově dostupná. Tabulka 2 zobrazuje vzdálenost po silnici k jednotlivým službám pro 5 % obyvatel bydlících v největší vzdálenosti od dané služby.

Tabulka 2: Hranice prostorové dostupnosti k vybraným službám a infrastrukturám pro 5 % obyvatel s nejhorší dostupností

Typ služby nebo infrastruktury	Vzdálenost po silnici pro 5 % obyvatel s nejhorší dostupností
Restaurace nebo hospoda	více než 2,1 km
Prodejna potravin	více než 2,3 km
Pošta a Pošta Partner	více než 3,1 km
Mateřská škola	více než 3,3 km
Základní škola	více než 4,1 km
Ordinace praktického lékaře	více než 5,1 km
Čerpací stanice	více než 6,5 km

Zubní ordinace	více než 6,8 km
Ordinace dětského lékaře	více než 7,1 km
Lékárna	více než 7,9 km
Bankomat	více než 9 km
Gynekologická ordinace	více než 9,1 km
Služebna Policie České republiky	více než 11 km

Vzdálenosti uvedené v tabulce s výjimkou služeben Policie České republiky nedosahují hranice 10 km. Tabulka 2 zřetelně ukazuje, že nezanedbatelná část obyvatel nemá tyto základní služby v docházkové vzdálenosti a při jejich návštěvě jsou odkázáni na nějaký způsob soukromé nebo veřejné dopravy. Zároveň ale ukazuje (a mapky uvedené v analýzách jednotlivých služeb to dokládají ještě zřetelněji), že v České republice existuje málo míst, z nichž by samotná prostorová vzdálenost od základních služeb výrazně komplikovala jejich dosažitelnost.

Místa se ztíženou dostupností ke službám různého druhu se kumulují v regionech s nejvíce fragmentovanou sídelní strukturou, kde existuje velké množství tak malých sídel, že nedosáhnou ani na základní typy vybavenosti. Dále se tato místa vyskytují často na hranicích okresů. Východní část republiky má v průměru lepší prostorovou dostupnost k základním službám a infrastrukturám než západní části. Detailní mapy dostupnosti pro každou službu a infrastrukturu obsahují příslušné analytické kapitoly.

3. Metodologie

Analytická část studie byla provedena sérií několika metodologických kroků. Nejprve byla lokalizována místa provozování jednotlivých služeb a infrastruktur v aktuálních i v historických datech. Tam, kde to bylo možné, byla provedena přesná geolokalizace pomocí prostorových souřadnic. Pokud nebylo možné lokalizovat určitou službu nebo infrastrukturu přesně (zejména v historických datech), byla identifikována alespoň obec, v níž byla služba či infrastruktura provozována. Následně byly jednotlivé obce a sídla klasifikovány podle toho, zda jsou určitou službou či infrastrukturou vybaveny, nebo nikoliv a byla provedena analýza sídelně strukturní vybavenosti a jejích determinant. V dalším kroku byla za pomoci dostupných historických dat zjišťována dynamika vybavenosti v uplynulých letech. V posledním kroku byla v detailním prostorovém měřítku spočítána prostorová dostupnost jednotlivých typů služeb a infrastruktur. Tato kapitola obsahuje detailní popis jednotlivých metodologických kroků.

3.1 Lokalizace jednotlivých typů občanské vybavenosti

Vstupní data této studie mají trojí povahu. Jedná se o (1) data vybavená prostorovými souřadnicemi, které přesně lokalizují polohu určité služby nebo infrastruktury (SMS, ÚZIS, Zabaged, OSM, MP)⁷, (2) data vybavená lokalizací ve formě poštovní adresy (VZP, SZPI, MZ, MŠMT, Policie, historická data ÚZIS), (3) data, v nichž je určena pouze obec, ve které se služba či infrastruktura nachází (ČSÚ).

Data vybavená prostorovými souřadnicemi nebylo potřeba dále geolokalizovat. Data vybavená adresou byla lokalizována pomocí souřadnic. Vzhledem k různorodosti zápisu adresy nebylo možné využít databázi RÚIAN. Jako nejvhodnější metoda byla zvolena geolokalizace využívající rozhraní api pro službu Mapy.cz. Pomocí tohoto rozhraní bylo možné lokalizovat převážnou většinu adres. Zbývající adresy byly dohledány a lokalizovány ručně. Pokud se přesná lokalizace ukázala být nemožná, protože adresu nebylo možné dohledat, byl datový záznam vynechán. Data vybavená pouze informací o obci nebyla dále lokalizována. Jedná se o data Českého statistického úřadu, která byla součástí některé z vln sběru dat o vybavenosti obcí. Taková data nejsou poskytována s přesnou lokalizací služby. Přesto je možné je dobře využít pro analýzu sídelně strukturní vybavenosti. Nejsou ovšem použitelná pro výpočet prostorové dostupnosti.

3.2 Klasifikace sídel a obcí podle toho, zda jsou vybaveny určitou službou / infrastrukturou

Identifikace sídel a obcí vybavených určitou službou nebo infrastrukturou byla provedena pomocí GIS propojením vrstvy obcí, resp. vrstvy částí obcí, s vrstvou geolokalizovaných služeb nebo infrastruktur. V případě dat, v nichž jediným prostorovým identifikátorem je obec, nebylo možné provést přesnou identifikaci sídla. Rozlišení mezi obcí a sídlem je v této souvislosti podstatné, protože jedna obec se může skládat z několika sídel. Zatímco obec je samosprávnou administrativní jednotkou, sídlo představuje shluk staveb, který je zpravidla urbanisticky oddělen od jiných sídel. Typickým venkovským sídlem je vesnice, případně osada. Ne každá

⁷ Zkratky označující datové soubory jsou vysvětleny v tabulce (Tabulka 4).

vesnice je ale zároveň obcí. Řada vesnic tvoří část větší obce, resp. je společně s jinými sídly sdružena do jedné obce. V České republice reprezentují sídla nejlépe evidenční sídelní jednotky nazývané „část obce“. Existuje cca 15 100 částí obce, zatímco obcí je okolo 6250. Některé části obcí, zejména ve městech, tvoří samostatné sídelní útvary, ale spíše jednotlivé stavebně neoddělené čtvrti městského sídla. Ve skutečnosti proto existuje o něco méně sídel než částí obcí. Pro zjednodušení ovšem používáme evidované části obcí jako reprezentanty sídel. Mezi sídly rozlišujeme sídla hlavní, která jsou největší součástí obce tvořené několika sídly, sídla vedlejší, která jsou menší součástí obce tvořené několika sídly, a sídla, která jsou jedinými sídly v obci. Tato klasifikace se ukázala být z hlediska vybavenosti sídel velmi podstatná.

3.3 Analýza sídelně strukturní vybavenosti

Pro analýzu sídelně strukturní vybavenosti byla k jednotlivým sídlům a obcím doplněna série informací, které je blíže charakterizují. Kromě údaje o počtu obyvatel se jednalo o některé další charakteristiky. V analýze aktuální sídelně strukturní vybavenosti jednotlivých služeb a infrastruktur postupujeme v následujících krocích: (1) Sledujeme, jak pravděpodobnost lokalizace služby závisí na populační velikosti obce a jak závisí na populační velikosti sídla (části obce). Na základě toho definujeme „běžný standard“ vybavenosti touto službou či infrastrukturou, a to tak, že alespoň dvě třetiny obcí určité populační velikosti jsou touto službou vybaveny. U sídel dále sledujeme, jak jejich vybavenost souvisí s jejich postavením v rámci obce, totiž jestli se jedná o hlavní, největší sídlo v obci, nebo o sídlo vedlejší. (2) Sledujeme, jak pravděpodobnost sídelně strukturní vybavenosti souvisí s polohou obce vůči městům, s demografickými a socioekonomickými charakteristikami obce a s mírou turistického ruchu. Tabulka 3 zobrazuje data využitá pro charakterizaci sídel a obcí v analýzách.

Tabulka 3: Data charakterizující sídla a obce

Charakteristiky území	Konkrétní proměnné	
	obec	sídlo (část obce)
Počet obyvatel	Počet obyvatel k 1. 1. 2019, ČSÚ	Odhad aktuálního počtu obyvatel, podle údajů ze SLDB 2011.
Charakteristiky polohy	Vzdálenost po silnici od nejbližšího města s více než 5000 obyvateli, 10 000 obyvateli a 50 000 obyvateli	
Demografické charakteristiky	Index stáří v roce 2018, ČSÚ	
Ekonomické charakteristiky	Relativní změna počtu obyvatel v letech 2009–2018, ČSÚ	
	Podíl nezaměstnaných osob, 2018, ÚP	
Turistický ruch	Odhad průměrné měsíční mzdy ze závislé činnosti, 2017, GFR	
	Identifikace obce jako turistického střediska, 2017, Institut cestovního ruchu	

Poznámka: ČSÚ: Český statistický úřad, ÚP: Úřad práce, GFR: Generální finanční ředitelství

3.4 Analýza časové dynamiky vybavenosti

Při sledování časové dynamiky vybavenosti službami a infrastrukturami sledujeme, jak se v čase měnil podíl obcí jednotlivých velikostních kategorií vybavených určitou službou či infrastrukturou. Různé druhy vybavenosti ale sledujeme v různých časových řadách, v závislosti na dostupných historických datech. Nejvzdálenější časový bod, ve kterém jsme schopni zaznamenat informaci o vybavenosti obcí určitou službou nebo infrastrukturou, je rok 1994, k němuž existují data o vybavenosti obcí určitými službami či infrastrukturami z Českého statistického úřadu (prodejny potravin, restaurace, základní školy, mateřské školy, hřiště, tělocvičny, lékařské ordinace).

Analýza dat před rokem 1994 by byla problematická i proto, že v období 1990–1994 probíhala silná vlna administrativní fragmentace obcí. Informace vztažené k obcím v tomto nebo ještě starším období, by tedy nebylo možné porovnávat se současným stavem. Po roce 1994 se administrativní územní změny týkaly jen malého počtu obcí, což časové porovnání příliš nekomplikuje.

3.5 Analýza prostorové dostupnosti služeb a infrastruktur

Prostorovou dostupnost služeb a infrastruktur chápeme jako vzdálenost z jednotlivých sídel k nejbližší službě či infrastruktuře daného typu měřenou po silniční síti. Při výpočtu postupujeme tak, že nejprve měříme vzdálenost po silniční síti ze středů čtverců o hraně 1 km, které pokrývají celé území České republiky. K tomu využíváme gridovou síť odpovídající celoevropské gridové síti GEOSTAT, s identifikací počtu obyvatel v jednotlivých čtvercích k roku 2011. Využíváme vrstvu silniční sítě pro Českou republiku z Open street map⁸. Následně agregujeme naměřené vzdálenosti do vrstvy částí obcí. Při agregaci pracujeme s váženým průměrem vzdáleností naměřených z jednotlivých středů čtverců podle počtu jejich obyvatel. Získáváme tak průměrnou vzdálenost po silnici z každé části obce k nejbližší službě. Tu promítáme do mapy a zároveň vytváříme graf zobrazující, kolik procent obyvatel České republiky má jakou dostupnost k dané službě.

⁸ Jedná se o následující kategorie silnic a cest: *living_street*, *motorway*, *motorway_link*, *primary*, *primary link*, *residential*, *secondary*, *secondary_link*, *service*, *tertiary*, *tertiary_link*, *trunk*, *trunk_link*, *unclassified*. Lokálně pak byly v odlehlých oblastech připojeny podle potřeby i ostatní atributy, především *track*.

4. Analyticky využitá data o umístění prvků občanské vybavenosti

Ve studii byla využita lokalizační data služeb a infrastruktur zobrazená v tabulce (Tabulka 4).

Tabulka 4: využitá lokalizační data

	1994	1999	2001	2009	2016	2018	2019	2020
Prodejna potravin	ČSÚ	ČSÚ		SZPI		SMS	SZPI	MP
Restaurace nebo hospoda	ČSÚ			MZČR		SMS	MZČR	
Pošta a Pošta partner	ČSÚ	ČSÚ		ČSÚ		SMS	ČUZK	
Tělocvična	ČSÚ		ČSÚ		ČSÚ	SMS		
Hřiště	ČSÚ		ČSÚ		ČSÚ	SMS		
Dětské hřiště					ČSÚ	SMS		
Ordinace praktického lékaře		ÚZIS	ČSÚ	ÚZIS		SMS	VZP, ÚZIS	
Ordinace pediatra		ÚZIS	ČSÚ	ÚZIS		SMS	VZP, ÚZIS	
Ordinace gynekologa		ÚZIS		ÚZIS		SMS	VZP, ÚZIS	
Zubní ordinace		ÚZIS		ÚZIS		SMS	VZP, ÚZIS	
Lékárna		UZIS		ÚZIS		SMS	ÚZIS	
Základní škola	ČSÚ	ČSÚ		ČSÚ		SMS	MŠMT	
Mateřské škola	ČSÚ		ČSÚ			SMS	MŠMT	
Čerpací stanice						SMS	ČUZK	MP
Bankomat						SMS		MP
Sběrný dvůr						SMS		
Policejní služebna							MVČR	

Poznámka: ČSÚ: Český statistický úřad, SMS: Sdružení místních samospráv, ČUZK: Český úřad zeměměřický a katastrální, MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, MZČR: Ministerstvo zdravotnictví, MVČR: Ministerstvo vnitra, VZP: Všeobecná zdravotní pojišťovna, SZPI: Státní zemědělská a potravinářská inspekce, ÚZIS: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, MP: mapové portály

4.1 Popis datových zdrojů lokalizačních dat

- Prodejna potravin, ČSÚ, 1994
 - Městská a obecní statistika k roku 1994, ukazatele Prodejny potravinářského zboží a Smíšené prodejny. Sestaveno na základě celostátního sčítání maloobchodní sítě. Lokalizace: obec.
- Prodejna potravin, ČSÚ, 1999

- Městská a obecní statistika k roku 1999, ukazatele Prodejny potravinářského zboží a Smíšené prodejny. Sestaveno na základě celostátního sčítání maloobchodní sítě. Lokalizace: obec.
- Prodejna potravin, SZPI, 2009
 - Databáze prodejen potravinářského zboží spravovaná Státní zemědělskou a potravinářskou inspekcí. Lokalizace: adresa.
- Prodejna potravin, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatele: Potravinový a smíšený. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Prodejna potravin, SZPI, 2019
 - Databáze prodejen potravinářského zboží spravovaná Státní zemědělskou a potravinářskou inspekcí. Lokalizace: adresa.
- Prodejna potravin, MP, 2020
 - Data stažená z veřejných mapových portálů. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Restaurace nebo hospoda, ČSÚ, 1994
 - Městská a obecní statistika k roku 1994, ukazatel: Restaurace. Sestaveno na základě celostátního sčítání maloobchodní sítě. Lokalizace: obec.
- Restaurace nebo hospoda, MZČR, 2009
 - Databáze zařízení veřejného stravování využívaná hygienickými stanicemi. Lokalizace: adresa.
- Restaurace nebo hospoda, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Restaurace. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Restaurace nebo hospoda, MZČR, 2019
 - Databáze zařízení veřejného stravování využívaná hygienickými stanicemi. Lokalizace: adresa.
- Pošta, ČSÚ, 1994
 - Malý lexikon obcí k roku 1995, ukazatel: Pošta, včetně poštoven s nekompletními poštovními službami. Lokalizace: obec.
- Pošta, ČSÚ, 1999
 - Malý lexikon obcí k roku 2000, ukazatel: Pošta, včetně poštoven s nekompletními poštovními službami. Lokalizace: obec.
- Pošta, ČSÚ, 2009
 - Malý lexikon obcí k roku 2010, ukazatel: Pošta, včetně poštoven s nekompletními poštovními službami. Lokalizace: obec.
- Pošta, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Pošta. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Pošta, CUZK, 2019
 - Data ze Základní báze geografických dat České republiky (ZABAGED). Pošty včetně míst se službou Pošta Partner. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Tělocvična, ČSÚ, 1994
 - Městská a obecní statistika k roku 1994, ukazatel: Tělocvična včetně školních s přístupem veřejnosti. Lokalizace: obec.
- Tělocvična, ČSÚ, 2001

- Městská a obecní statistika k roku 2001, ukazatel: Tělocvična včetně školních s přístupem veřejnosti. Lokalizace: obec.
- Tělocvična, ČSÚ, 2016
 - Městská a obecní statistika k roku 2016, ukazatel: Víceúčelová tělocvična, sokolovna, sportovní hala. Data získána dotazováním obecních úřadů. Lokalizace: obec.
- Tělocvična, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatele: Multifunkční hala, tělocvična, gymnastický sál. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Hřiště, ČSÚ, 1994
 - Městská a obecní statistika k roku 1994, ukazatel: Hřiště s provozovatelem nebo správcem. Lokalizace: obec.
- Hřiště, ČSÚ, 2001
 - Městská a obecní statistika k roku 2001, ukazatel: Hřiště s provozovatelem nebo správcem. Lokalizace: obec.
- Hřiště, ČSÚ, 2016
 - Městská a obecní statistika k roku 2016, ukazatel: Hřiště. Data získána dotazováním obecních úřadů. Lokalizace: obec.
- Hřiště, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatele: Multifunkční venkovní sportoviště, fotbalové hřiště, volejbalový kurt, beachvolejbalový kurt, basebalové hřiště, tenisový kurt, hokejbalové hřiště, pozemní hokej. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Dětské hřiště, ČSÚ, 2016
 - Městská a obecní statistika k roku 2016, ukazatel: Dětské hřiště. Data získána dotazováním obecních úřadů. Lokalizace: obec.
- Dětské hřiště, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Dětské hřiště. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Ordinance praktického lékaře, ÚZIS, 1999
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance praktického lékaře, ČSÚ, 2001
 - Městská a obecní statistika k roku 1994, ukazatel: Samostatná ordinace praktického lékaře a detašovaná pracoviště. Lokalizace: obec.
- Ordinance praktického lékaře, ÚZIS, 2009
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance praktického lékaře, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatele: Ordinance praktického lékaře. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Ordinance praktického lékaře, VZP, 2019

- Seznam míst výkonu práce praktických lékařů, kteří mají uzavřenou smlouvu se Všeobecnou zdravotní pojišťovnou. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance praktického lékaře, ÚZIS, 2019
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Ordinance pediatra, ÚZIS, 1999
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance pediatra, ČSÚ, 2001
 - Městská a obecní statistika k roku 1994, ukazatel Samostatná ordinace praktického lékaře pro děti a dorost a detašovaná pracoviště. Lokalizace: obec.
- Ordinance pediatra, ÚZIS, 2009
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance pediatra, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatele: ordinace dětského lékaře. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Ordinance pediatra, VZP, 2019
 - Seznam míst výkonu práce praktických lékařů pediatrů, kteří mají uzavřenou smlouvu se Všeobecnou zdravotní pojišťovnou. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance pediatra, ÚZIS, 2019
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Ordinance gynekologa, ÚZIS, 1999
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance gynekologa, ÚZIS, 2009
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance gynekologa, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatele: Ordinance lékaře gynekologa. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Ordinance gynekologa, VZP, 2019
 - Seznam míst výkonu práce lékařů gynekologů, kteří mají uzavřenou smlouvu se Všeobecnou zdravotní pojišťovnou. Lokalizace pomocí adresy.
- Ordinance gynekologa, ÚZIS, 2019
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Ordinance gynekologa, ÚZIS, 1999
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.
- Zubní ordinace, ÚZIS, 1999
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.

- Zubní ordinace, ÚZIS, 2009
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí adresy.
- Zubní ordinace, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatele: Ordinace zubaře. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Zubní ordinace, VZP, 2019
 - Seznam míst výkonu práce zubařů, kteří mají uzavřenou smlouvu se Všeobecnou zdravotní pojišťovnou. Lokalizace pomocí adresy.
- Zubní ordinace, ÚZIS, 2019
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Lékárna, ÚZIS, 1999
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Lékárna, ÚZIS, 2009
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Lékárna, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Lékárna. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Lékárna, ÚZIS, 2019
 - Seznam míst poskytování zdravotnických služeb z Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Základní škola, ČSÚ, 1994
 - Městská a obecní statistika k roku 1994, ukazatel: Základní škola nižší stupeň a Základní škola vyšší stupeň. Lokalizace: obec.
- Základní škola, ČSÚ, 1999
 - Malý lexikon obcí k roku 2000, ukazatel: Základní škola. Lokalizace: obec.
- Základní škola, ČSÚ, 2009
 - Malý lexikon obcí k roku 2010, ukazatel: Základní škola. Lokalizace: obec.
- Základní škola, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Základní škola. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Základní škola, MŠMT, 2019
 - Výběr z adresáře škol a školských zařízení MŠMT k roku 2019. Lokalizace: adresa.
- Mateřská škola, ČSÚ, 1994
 - Městská a obecní statistika k roku 1994, ukazatel: Mateřská škola. Lokalizace: obec.
- Mateřská škola, ČSÚ, 2001
 - Městská a obecní statistika k roku 2001, ukazatel: Mateřská škola. Lokalizace: obec.
- Mateřská škola, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Mateřská škola. Lokalizace pomocí souřadnic.

- Mateřská škola, MŠMT, 2019
 - Výběr z adresáře škol a školských zařízení MŠMT k roku 2019. Lokalizace: adresa.
- Čerpací stanice, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Čerpací stanice. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Čerpací stanice, ČUZK, 2019
 - Data ze Základní báze geografických dat České republiky (ZABAGED). Lokalizace pomocí souřadnic.
- Čerpací stanice, MP, 2020
 - Data stažená z veřejných mapových portálů. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Policejní služebna, MVČR, 2019
 - Adresář policejních služeben na webu Policie.cz. Lokalizace pomocí adresy.
- Sběrný dvůr, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv, zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Sběrný dvůr. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Bankomat, SMS, 2018
 - Terénní šetření Sdružení místních samospráv zkoumající vybavenost obcí do 3000 obyvatel, ukazatel: Bankomat. Lokalizace pomocí souřadnic.
- Bankomat, MP, 2020
 - Data stažená z veřejných mapových portálů. Lokalizace pomocí souřadnic.

4.2 Kontrola kvality datových zdrojů lokalizačních dat

Datové zdroje, se kterými pracujeme, se výrazně liší svou kvalitou a zpravidla jsou zatíženy následujícími chybami:

1. Nezahrnutí některých služeb nebo infrastruktur, které ve skutečnosti jsou v provozu.
2. Zahrnutí služeb nebo infrastruktur, které ve skutečnosti provozovány nejsou nebo jejichž činnost byla v minulosti ukončena.
3. Chybný údaj o lokalizaci služby nebo infrastruktury, který lokalizuje danou provozovnu do nesprávného místa nebo který znemožňuje její přesnou lokalizaci (chybná či neúplná adresa).

Chyby v datových zdrojích týkajících se výskytu jednotlivých druhů služeb a infrastruktur nelze beze zbytku identifikovat ani odstranit. Chyby spočívající v chybném zápisu adres byly do určité míry odstraněny ručním vyhledáváním adresy. Kompletní identifikace a odstranění chyb by ale bylo možné pouze porovnáním jednotlivých datových zdrojů s nějakým „bezchybným“ zdrojem dat. Takovou možnost porovnání ale zpravidla nemáme k dispozici. Zvoleným řešením proto bylo odhadnout chybovost jednotlivých zdrojů dat a využít pro analýzu ty zdroje, které mají chybovost nejnižší. Výsledky následné analýzy jsou interpretovány s ohledem na možné chyby v datech.

Odhad míry chybovosti datových zdrojů byl řešen dvěma způsoby. Nejprve byla posouzena předpokládaná míra chybovosti podle informací o způsobu vzniku datového zdroje. Ve výzkumu pracujeme s datovými zdroji čtyř typů:

1. Datové zdroje ověřované terénním šetřením (SMS)
2. Datové zdroje vzniklé dotazováním starostů s vysokou návratností (vybraná data ČSÚ)
3. Datové zdroje pocházející z oficiálních databází státních a veřejných institucí (MŠMT, VZP, ÚZIS, MVČR, CUZK, vybraná data ČSÚ)
4. Datové zdroje pocházející z neoficiálních databází státních a veřejných institucí, které slouží pro kontrolní a inspekční účely (SZPI, MZČR), a data získaná z veřejných mapových portálů.

První tři datové zdroje považujeme za relativně validní. U čtvrtého datového zdroje předpokládáme možnost většího množství chyb, protože se jedná o neoficiální databáze. U jednotlivých nově vzniklých provozoven může docházet k prodlení se záznamem, ale především mohou v seznamech provozovny přetrvávat i nějakou dobu poté, co ukončily svou činnost.

Zadruhé, u dat vztažených k aktuálnímu období jsme porovnávali jednotlivé zdroje mezi sebou navzájem pro odhad míry jejich shody. Míra shody sice neumožní určit, který ze dvou porovnávaných datových souborů je validnější, nicméně nízká míra shody je varováním a poukazem na nutnost dalšího prověření dat. V případě více než dvou datových souborů vztažených k jednomu období je možné identifikovat, který soubor se nejvíce rozchází se zbývajících daty. Vzájemná porovnání jsme prováděli na datových souborech vztahujících se k letům 2016 (šetření ČSÚ), 2018 (SMS), 2019 (CUZK, SZPI, MZČR, VZP, ÚZIS, MŠMT), 2020 (MP). Pro každou relevantní dvojici datových souborů jsme spočítali míru shody, která je dána podílem obcí do 3000 obyvatel, u nichž se oba datové soubory shodují v tom, jestli obec je vybavena určitou službou či infrastrukturou, nebo nikoliv. Tabulky udávající míru shody v datových souborech včetně dalších kontrol kvality jsou uvedeny v Příloze 1. Kvalitu dat jsme dále hodnotili jejich zobrazením v mapě a vizuálním zjištěním, jestli neobsahují nevysvětlitelnou prostorovou nerovnoměrnost, a spočítáním souvislosti výskytu služby s populační velikostí obce. Počet obyvatel obce je zásadním faktorem, který ovlivňuje pravděpodobnost výskytu služby. Pokud některá data korelují s populační velikostí obce výrazně slaběji než jiné datové zdroje týkající se stejné služby, můžeme tuto slabší korelaci hodnotit jako indikátor chybovosti.

Nakonec jsme pro každou službu nebo infrastrukturu zvolili takový datový soubor, který nejlépe splňoval následující kritéria: 1. měl relativně velkou míru shody k ostatním souborům, 2. pokrýval svým rozložením celé území České republiky bez nevysvětlitelných nerovností a neměl výrazně slabší souvislost s populační velikostí obce než jiné soubory týkající se stejné služby nebo infrastruktury, 3. pocházel z věrohodnějšího datového zdroje, 4. byl aktuálnější.

4.3 Datové zdroje charakterizující obce

- Počet obyvatel obcí k 1. 1. 2019 byl převzat z Českého statistického úřadu ze souboru Územně analytických podkladů 2018. Počet obyvatel částí obcí vychází z výsledků SLDB z roku 2011.
- Index stáří 2018 (počet seniorů starších 65 let na 100 dětí mladších 15 let) byl spočítán ze souboru Územně analytických podkladů 2018.
- Relativní změna počtu obyvatel v letech 2009–2018 byla spočítána na základě dat z příslušných Územně analytických podkladů.

- Vzdálenost po silnici od nejbližšího města s více než 5000 obyvateli, 10 000 obyvateli a 50 000 obyvateli byla spočítána pomocí GIS s využitím silniční sítě z Open street maps.⁹
- Podíl nezaměstnaných osob v roce 2018 byl spočítán jako aritmetický průměr měsíčního podílu nezaměstnaných osob v lednu a v srpnu 2018. Data byla převzata z Úřadu práce ČR. Podíl nezaměstnaných osob udává podíl dostupných uchazečů o práci ve věku 15–64 let na počtu obyvatel ve věku 15–64 let.
- Průměrná měsíční mzda ze závislé činnosti pro rok 2017 byla odhadnuta na základě daňové statistiky Generálního finančního ředitelství. Do výpočtu byla zahrnuta pouze daňová příznání k dani ze závislé činnosti osob, které samy podávají daňové příznání (cca třetina zaměstnanců).
- Identifikace turistických středisek je založena na funkční typologii středisek cestovního ruchu zpracované Institutem cestovního ruchu v roce 2017 pro MMR.¹⁰ Tato typologie vymezuje v Česku 411 obcí s funkcí střediska cestovního ruchu. Hlavním kritériem zařazení obce mezi střediska je alespoň 250 lůžek v hromadných ubytovacích zařízeních v obci. Ke střediskům jsou ale řazeny i obce, které hodnoty 250 lůžek nedosahují, ale nacházejí se u nich nejvýznamnější přírodní nebo kulturní atraktivity. Ze 411 středisek cestovního ruchu jich 225 patří mezi obce s méně než 3000 obyvateli.

⁹ Využita byla analýza Origin-Destination Cost Matrix analysis implementována v ArcGIS.

¹⁰ www.mmr.cz/cs/microsites/uzemni-dimenze/dokumenty/podklad-pro-zpracovani-uap-v-tematu-cestovni-ruch

5. Analytická část

5.1 Prodejna potravin

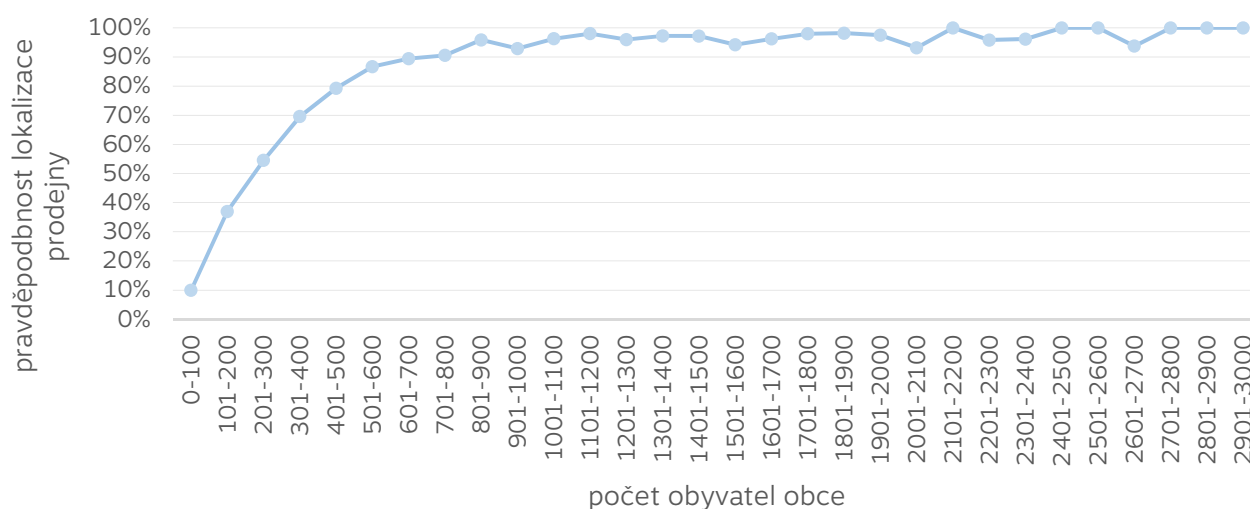
Pro analýzu aktuální sídelně strukturní vybavenosti obcí a sídel prodejny potravin využíváme soubor získaný terénním šetřením Sdružení místních samospráv v roce 2018.

5.1.1 Sídelně strukturní vybavenost

Závislost lokalizace prodejny potravin na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

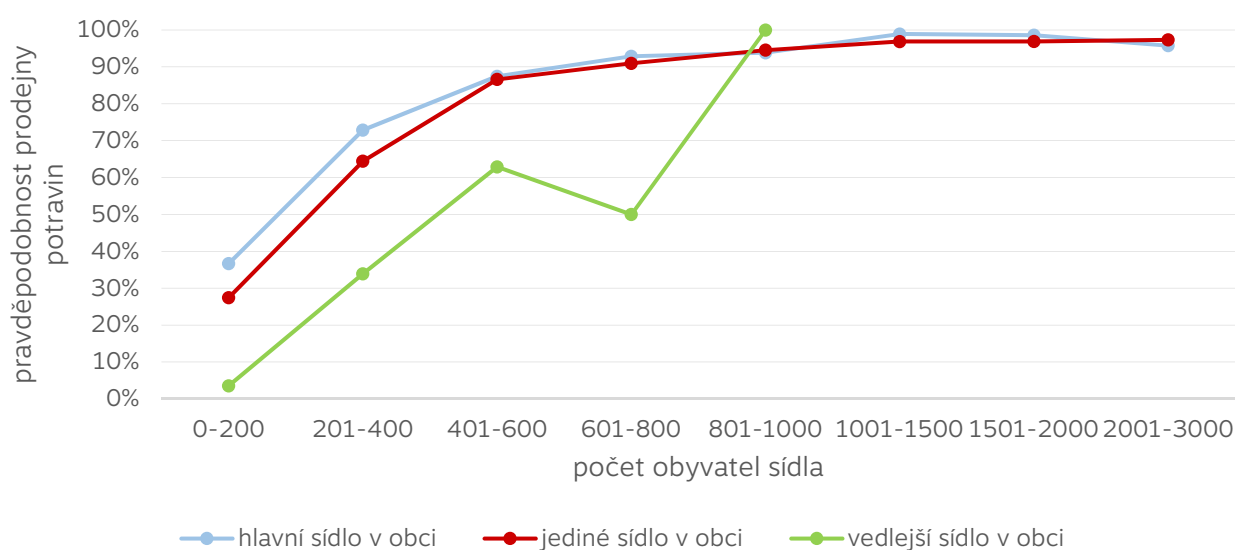
Obrázek 1 znázorňuje, jaká je pravděpodobnost existence prodejny potravin v obcích různých velikostních kategorií. Běžný standard představuje prodejna potravin v obcích s více než 300 obyvateli. Již ve velikostní kategorii 300–400 obyvatel jsou totiž prodejny vybaveny více než dvě třetiny obcí.

Obrázek 1: Pravděpodobnost lokalizace prodejny potravin v závislosti na velikosti obce, 2018

Pokud sledujeme vybavenost detailněji, na úrovni sídel, vidíme, že pravděpodobnost lokalizace prodejny rovněž silně závisí na velikosti sídla, zároveň je ale podstatné, jaký sídelní status dané sídlo má. Sídla mohou nabývat tří typů statusu. Může se jednat o (1) jediné sídlo v obci, (2) hlavní, tedy největší sídlo v obci, která se skládá z několika sídel, a (3) vedlejší, tedy nikoli největší sídlo v obci, která se skládá z více sídel. Sídla prvního a druhého typu jsou vybaveny prodejnou potravin zhruba stejně často. Ve velikostní kategorii 200–400 obyvatel jsou již vybaveny dvě třetiny sídel. Sídla třetí kategorie, tedy taková, která tvoří vedlejší část obce, jsou ovšem vybavena prodejnami potravin hůře, a dvoutřetinové vybavenosti dosahují sídla tohoto typu až od velikosti 800–1000 obyvatel (Obrázek 2).¹¹

Obrázek 2: Pravděpodobnost lokalizace prodejny potravin v závislosti na velikosti sídla a jeho typu, 2018

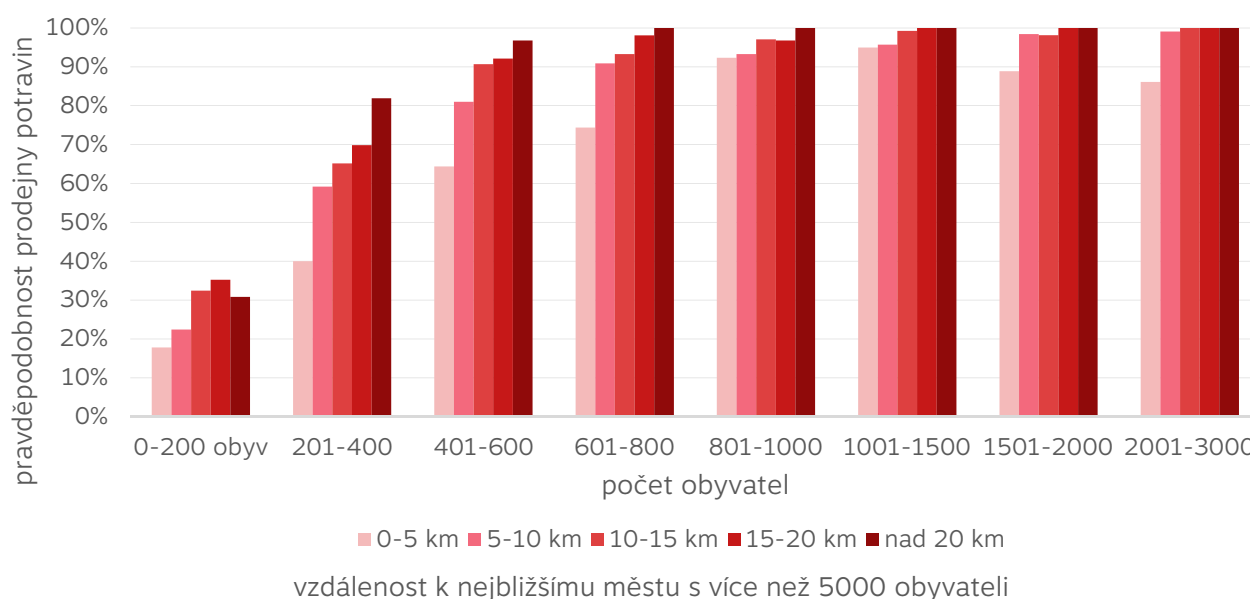
Vybavenost prodejnou potravin v souvislosti s polohou obce, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu.

Pravděpodobnost, že obec bude vybavena prodejnou potravin, výrazně narůstá s rostoucí vzdáleností obce od měst. Vliv se projevuje jak u vzdálenosti od malých měst s více než 5000 obyvateli, tak u vzdálenosti od měst s více než 10 000 obyvateli. Můžeme tak konstatovat, že prodejnami potravin jsou nadstandardně vybaveny obce v mikroregionálně odlehlých polohách. Mezoregionální odlehlost, tedy poloha obce vůči městům s více než 50 000 obyvateli, hraje jen podružnou roli.

¹¹ Vzhledem k tomu, že datový soubor Sdružení místních samospráv obsahuje údaje o lokalizaci prodejen jen v obcích s méně než 3000 obyvateli, omezuje tuto analýzu rovněž na obce s méně než 3000 obyvateli. Proto nejsou uvedeny údaje o vedlejších sídlech s více než 1000 obyvatel, protože v malých obcích se taková sídla nevyskytují.

Obrázek 3 zobrazuje podíl obcí vybavených prodejnou potravin s ohledem na velikost obce a vzdálenost od nejbližšího města s více než 5000 obyvateli. Ukazuje, že s rostoucí vzdáleností od města pravděpodobnost lokalizace prodejny potravin v obci prudce narůstá. U obcí s 200–400 obyvateli činí rozdíl mezi obcemi v nejmenší a největší vzdálenosti k městu 40 procentních bodů.

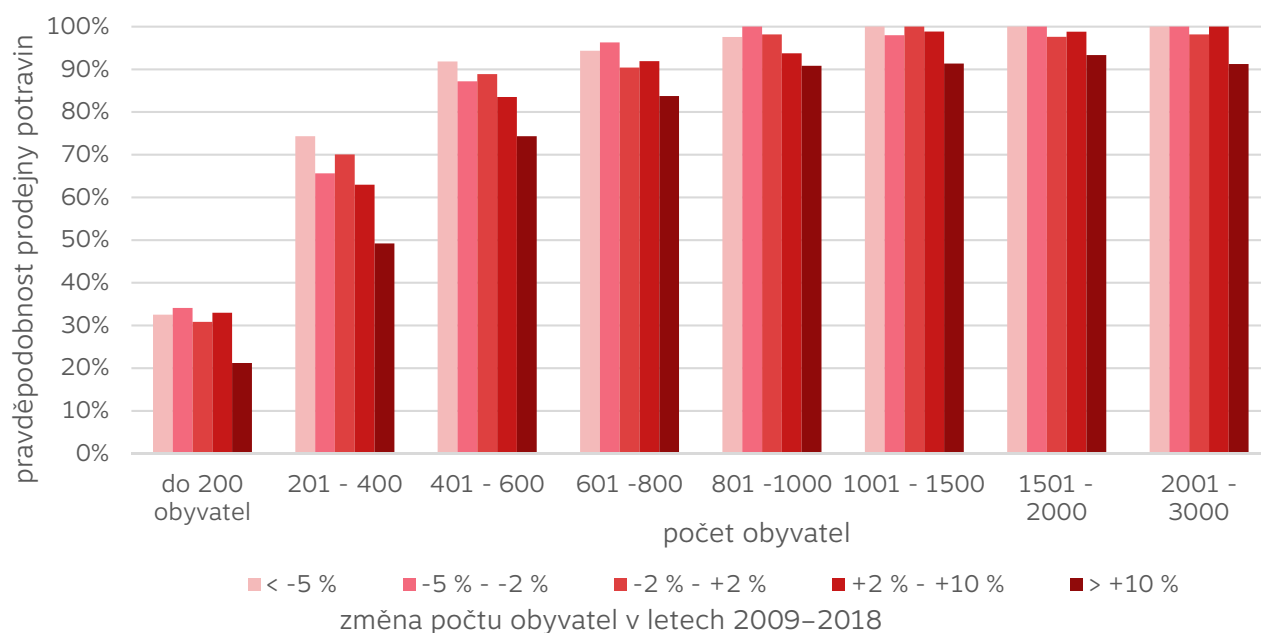
Obrázek 3: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 5000 obyvateli a lokalizací prodejny potravin, 2018

Pravděpodobnost existence prodejny potravin je o něco vyšší také v obcích se starším obyvatelstvem, tedy s vyšší hodnotou indexu stárnutí. Rozdíly se projevují především u menších obcí. Rozdíly v pravděpodobnosti lokalizace prodejny potravin mezi obcemi s nejmladším a nejstarším obyvatelstvem dosahují až 20 procentních bodů.

Podobnou souvislost lze zaznamenat rovněž u populačního vývoje. Prodejny potravin jsou častěji lokalizovány v obcích, které ztrácejí populaci, naopak populačně rostoucí obce mají prodejnu s menší pravděpodobností (viz Obrázek 4). Tato souvislost se opět projevuje zřetelněji zejména u menších obcí. Nejzřetelněji je vidět u obcí s 400–600 obyvateli. Obce této velikosti, které v letech 2009–2018 ztratily více než 5 % obyvatel, mají prodejnu se 75% pravděpodobností. Naproti tomu populačně rostoucí obce, které narostly o více než 10 % obyvatel, mají prodejnu jen v polovině případů. Tento jev souvisí zřejmě mimo jiné se setrvačností existence prodejny v obci. V rostoucích obcích, kde přibývá potenciálních zákazníků, trvá poměrně dlouho, než nová prodejna vznikne, pokud k tomu vůbec dojde. Naopak u obcí, které se zvolna vylidňují, dochází k zániku prodejen pomalu nebo prodejny v těchto obcích přetrvávají.

Obrázek 4: Souvislost mezi velikostí obce, jejím populačním vývojem v letech 2009–2018 a lokalizací prodejny potravin, 2018

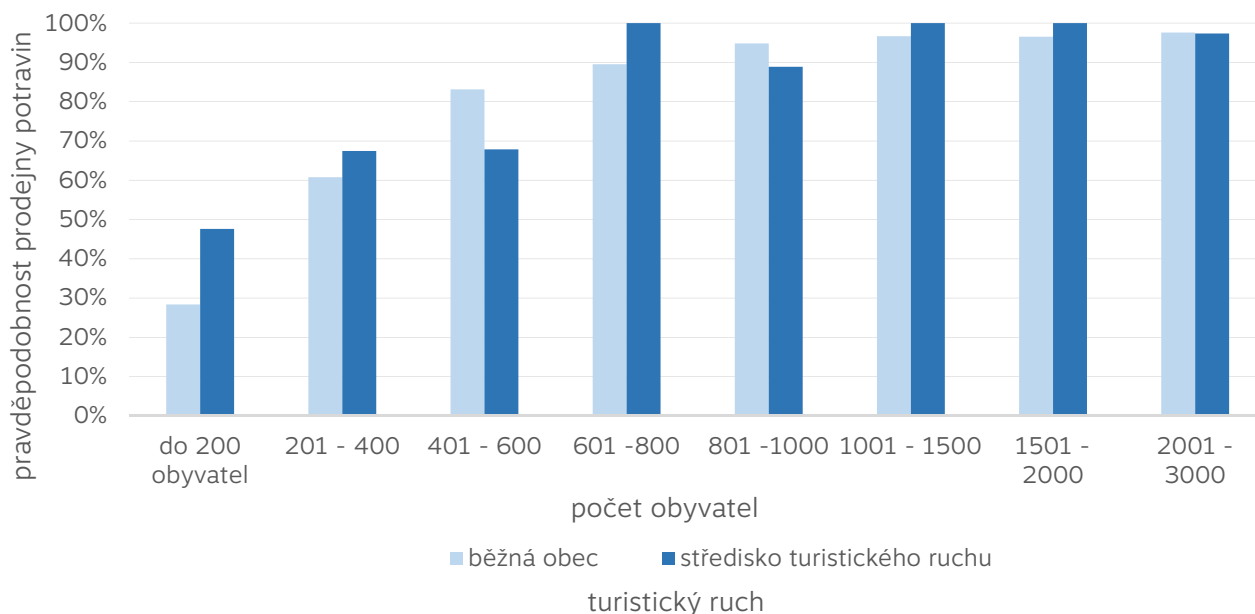

Ekonomické charakteristiky obce souvisí s lokalizací prodejny potravin relativně slabě. Míra nezaměstnanosti v obci s pravděpodobností existence prodejny nesouvisí. Průměrná mzda jistou souvislost vykazuje. S rostoucí průměrnou mzdou pravděpodobnost existence prodejny slabě klesá. Prodejny jsou tedy častěji lokalizovány v obcích, jejichž obyvatelé mají nižší příjmy. Rozdíly ale nejsou příliš výrazné.

Posledním testovaným kritériem pro existenci prodejny v obci je výrazný turistický ruch v obci. Analýza prokázala, že turistický ruch je významným faktorem lokalizace prodejny v obci v případě nejmenších obcí (viz Obrázek 5). U nejmenších obcí s méně než 200 obyvateli je ve střediscích turistického ruchu pravděpodobnost lokalizace prodejny téměř o 20 procentních bodů vyšší, u obcí s 200–400 obyvateli se pravděpodobnost zvyšuje o 7 procentních bodů. U ještě větších obcí ovšem přestává být vliv turistického ruchu významným faktorem.¹²

¹² V některých velikostních kategoriích je ve střediscích cestovního ruchu pravděpodobnost lokalizace prodejny dokonce menší. Je ale třeba vzít v úvahu, že středisek cestovního ruchu je málo, takže statistika vychází při detailním velikostním členění z nízkých absolutních čísel.

Obrázek 5: Souvislost mezi velikostí obce, turistickým ruchem a lokalizací prodejny potravin, 2018

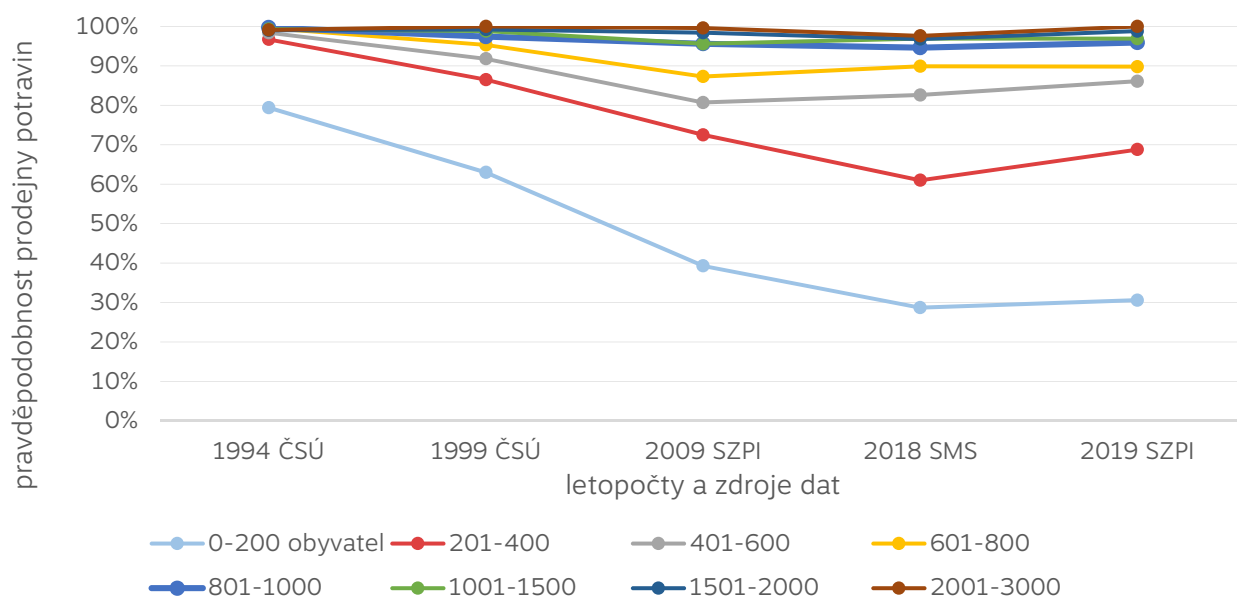

Proměny sídelně strukturní vybavenosti malých obcí prodejnami potravin

Vybavenost malých obcí prodejnami potravin prošla v uplynulých 25 letech výrazný vývojem, který se projevil poklesem vybavenosti v obcích do 800 obyvatel. Nejvýraznější pokles postihl nejmenší obce s méně než 200 obyvateli. Zatímco v roce 1994 mělo prodejnu potravin 80 % těchto nejmenších obcí, v roce 2019 to bylo již jen kolem 30 %. U větších obcí nebyl pokles tak citelný, ale stále je zřetelný. Z téměř úplné vybavenosti obcí s 200–400 obyvateli jich v roce 2019 mělo prodejnu jen cca 70 %.¹³ Průběh tohoto poklesu zachycuje Obrázek 6. Ukazuje, že k nejrychlejšímu poklesu podílu obcí vybavených prodejnou potravin došlo už ve druhé polovině 90. let, kdy u nejmenších obcí poklesl tento podíl během pěti let o 16 procentních bodů. Mezi roky 1999 a 2009 pak pokles pokračoval o dalších 24 procentních bodů. V poslední dekádě ovšem pokles výrazně zpomalil, u obcí s více než 400 obyvateli se dokonce prakticky zastavil. Vzhledem k nízké validitě lokalizačních dat ze Státní zemědělské a potravinářské inspekce nelze zastavení poklesu vybavenosti obcí prodejnami potravin považovat za zcela spolehlivě prokázané, nicméně je vysoce pravděpodobné.

¹³ V grafu znázorňujícím časové proměny vybavenosti volíme jako aktuální soubor pro prodejny potravin soubor z roku 2019 od Státní zemědělské a potravinářské inspekce, protože umožňuje porovnání s daty ze stejného zdroje z roku 2009. Soubor SMS z roku 2018, který jsme použili pro analýzu aktuální sídelně strukturní vybavenosti, obsahuje ovšem o něco méně prodejen a zároveň ho považujeme za validnější datový zdroj. Můžeme se tedy domnívat, že v roce 2009 i v roce 2019 bylo prodejen o něco méně, než naznačuje Obrázek 6, nicméně předpokládáme, že rychlost poklesu v letech 2009–2019 je v grafu zachycena spolehlivěji než s využitím dat ze SMS.

Obrázek 6: Časové proměny vybavenosti malých obcí prodejnou potravin, 1994–2019

Analýza sídelně strukturní vybavenosti obcí a sídel prodejny potravin poskytuje ve svém souhrnu poměrně zřetelný obrázek. Prodejna potravin představuje běžný standard vybavenosti v obcích s 300 a více obyvateli. Na úrovni sídel lze sledovat, že sídla, která tvoří hlavní části obcí, nebo jsou jedinými částmi obcí, jsou prodejny vybavena výrazně lépe než sídla vedlejší. Z regionálního hlediska je patrné, že obce v mikroregionálně odlehklých polohách jsou prodejny vybaveny lépe než obce v blízkosti měst. Totéž platí pro obce se starší věkovou strukturou, pro obce, které se vylidňují nebo populačně stagnují, a pro ty, jejichž obyvatelé mají nižší příjmy. Všechny tyto charakteristiky jsou typické pro obce v území, pro které se v odborné literatuře vžil název periferie, resp. vnitřní periferie.¹⁴ (Relativně lepší vybavenost periferních obcí má zřejmě komplexní příčiny. Patří mezi ně setrvačnost vybavenosti, která má tendenci v obcích přetrvávat i z doby, kdy měly více obyvatel, ale také menší intenzita vyjíždky, která zvyšuje význam lokálních služeb v obci. Svou roli může hrát i nižší mobilita obyvatel periferních obcí a nižší mobilita seniorů. Význam mohou mít rovněž kulturní faktory a dlouhodobé nákupní zvyklosti, které procházejí jen pomalými změnami. Turistický ruch má na vybavenost prodejny potravin rovněž pozitivní vliv, vytváří zřejmě doplňkovou poptávku, která umožňuje fungovat prodejnám potravin i v některých turisticky atraktivních obcích nejmenší velikosti.

¹⁴ Musil, J., & Müller, J. 2008. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44 (2), 321-348.

Bernard, J., & Šimon, M. 2017. Vnitřní periferie v Česku: Multidimenzionalita sociálního vyloučení ve venkovských oblastech. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 53 (1), 3-28.

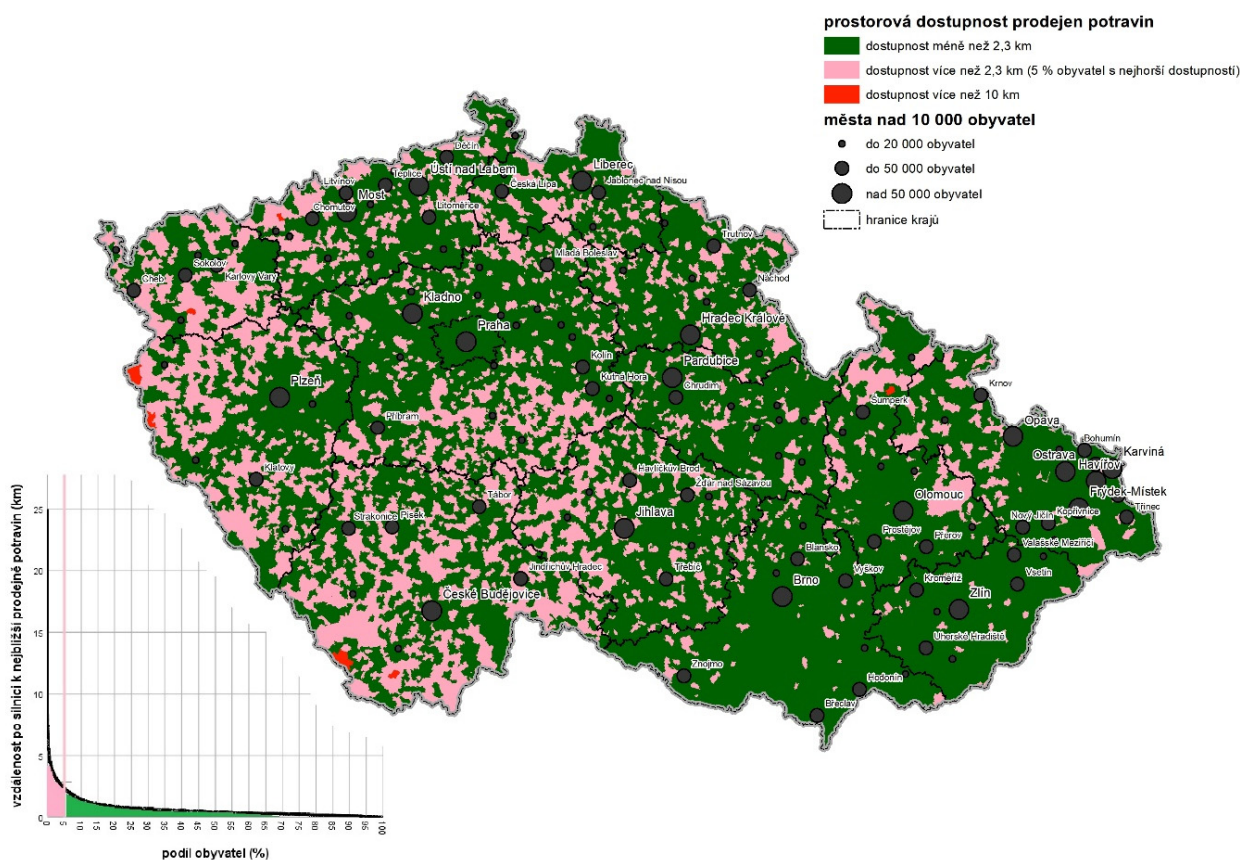
5.1.2 Prostorová dostupnost prodejen potravin

Analýza prostorové dostupnosti nejbližší prodejny potravin byla provedena pomocí datového souboru SZPI, protože data SMS jsou omezena na obce s méně než 3000 obyvateli. Prostorová dostupnost je na mapě vyjádřena pomocí vzdáleností mezi jednotlivými sídly a nejbližším místem poskytování dané služby při cestě po silnici. Průměrná dostupnost jednotlivých sídel přitom vychází z analýzy dostupnosti ze středů gridové sítě o velikosti čtverce 1 km². Dostupnost sídel byla spočítána jako průměr dostupností ze středů čtverců ležících v katastru daného sídla vážený počtem obyvatel v daném čtverci.

Při analýze byl nejprve vytvořen graf zobrazující podíly obyvatel České republiky, jejichž prostorová dostupnost k dané službě je vyšší než určitá hodnota. Z grafu tak lze snadno vyčíst, jak velký podíl obyvatel má dostupnost např. vyšší než 10 km. Zároveň lze snadno určit, jakou dostupnost má např. 10 % obyvatel s nejhorsí dostupností. Dále byla pro každou službu utvořena mapa zobrazující lokality, v nichž bydlí 5 % obyvatel s nejhorsí dostupností, a dále lokality, které mají dostupnost k dané službě vyšší než 10 km. Obě zvolené hranice nabízejí poněkud odlišnou interpretaci prostorových rozdílů dostupnosti. Lokality obývané 5 % obyvateli s nejhorsí dostupností označují místa, která lze v současném sídelním systému a současné struktuře služeb chápat jako *relativně* nejvíce dostupnostně znevýhodněná. U řady služeb ovšem i toto relativní znevýhodnění může v *absolutních* hodnotách znamenat celkem dobrou dostupnost. Oproti tomu hranice 10 km představuje *absolutní* hodnotu označující lokality se ztíženým přístupem k dané službě. Hranice 10 km přitom byla zvolena arbitrárně. Rozhodnutí o tom, jaká vzdálenost k jaké službě je znevýhodňující v *absolutním* pojetí, je ve své podstatě politické, nikoliv vědecké.

Graf a mapu dostupnosti k nejbližší prodejně potravin znázorňuje Obrázek 7. Výrazná většina obyvatel České republiky bydlí ve vzdálenosti do 2 km od nejbližší prodejny potravin (95 % ve vzdálenosti do 2,3 km). Ve vzdálenosti nad 5 km bydlí méně než 0,5 % obyvatel a ve vzdálenosti nad 10 km je jen několik málo sídel a několik stovek osob. Mapa ukazuje, že relativně horší dostupnost k prodejnám potravin se týká sídelně fragmentovaných regionů v jižní a západní části republiky a některých horských oblastí. Sídla s horší dostupností k prodejnám potravin se jen velmi zřídka objevují v moravských regionech.

Obrázek 7: Mapa a graf prostorové dostupnosti prodejen potravin

5.2 Restaurace a hospody

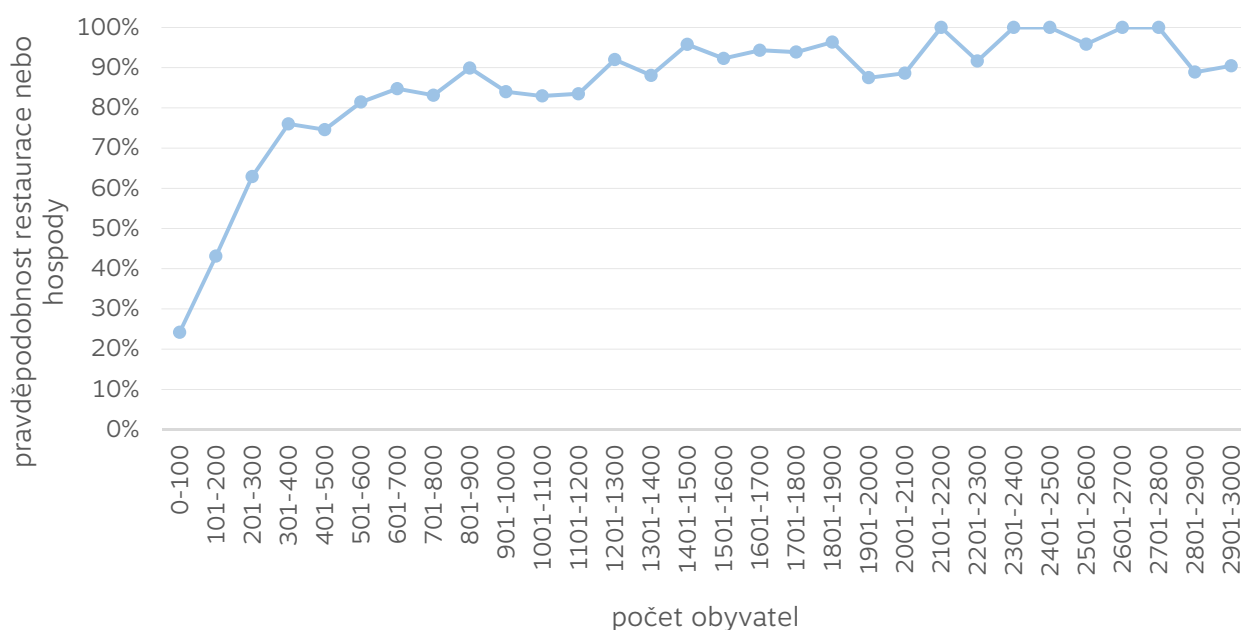
Společně s prodejny potravin patří k často diskutovaným prvkům občanské vybavenosti venkovských obcí různé druhy restauračních zařízení a hospod. Pro analýzu aktuální sídelně strukturní vybavenosti obcí restauracemi nebo hospodami využíváme soubor získaný terénním šetřením Sdružení místních samospráv v roce 2018.

5.2.1 Sídlně strukturní vybavenost

Závislost lokalizace restaurace/hospody na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

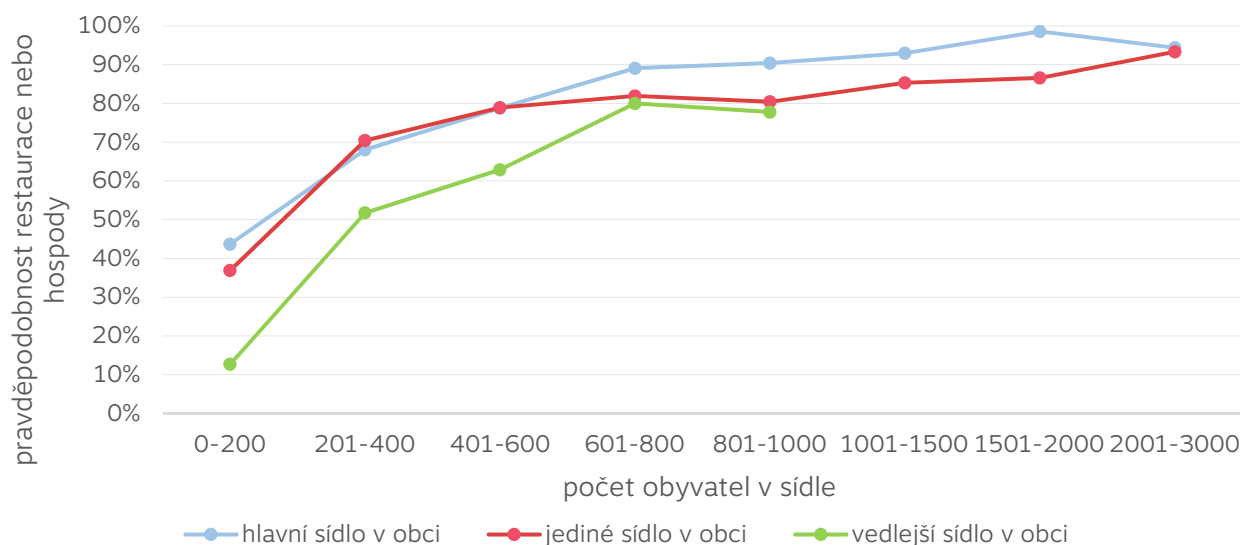
Obrázek 8 znázorňuje, jaká je pravděpodobnost existence restaurace nebo hospody v obcích různých velikostních kategorií. Běžný standard představuje restaurace nebo hospoda v obcích s více než 300 obyvateli, ovšem už obce s více než 200 obyvateli téměř dosahují hranice běžného standardu, protože mají hospodu nebo restauraci v 63 % případů. Hospody a restaurace jsou tak v malých obcích zastoupeny o něco častěji než prodejny potravin a jsou hned po hřištích nejběžnějším druhem občanské vybavenosti nejmenších obcí. Jejich výskyt se ovšem s rostoucí velikostí obce zvětšuje o něco pomaleji než u ostatních druhů vybavenosti a ani obce s více než 1500 obyvateli nejsou restauracemi či hospodami vybaveny ze 100 %.

Obrázek 8: Pravděpodobnost lokalizace restaurace nebo hospody v závislosti na velikosti obce, 2018

Analýza vybavenosti na úrovni jednotlivých sídel, resp. částí obcí, ukazuje podobně jako v případě prodejen potravin, že vedlejší sídla obcí jsou restauracemi či hospodami vybavena relativně hůře než sídla hlavní nebo jediná. Rozdíl se smazává až u sídel s více než 600 obyvateli. Nejvýraznější rozdíl je přitom u nejmenších sídel s méně než 200 obyvateli. Zatímco hlavní a jediná sídla mají i s takto nízkým počtem obyvatel restauraci nebo hospodu zhruba ve 40 % případů, vedlejší sídla jsou vybavena jen z cca 13 % (Obrázek 9).

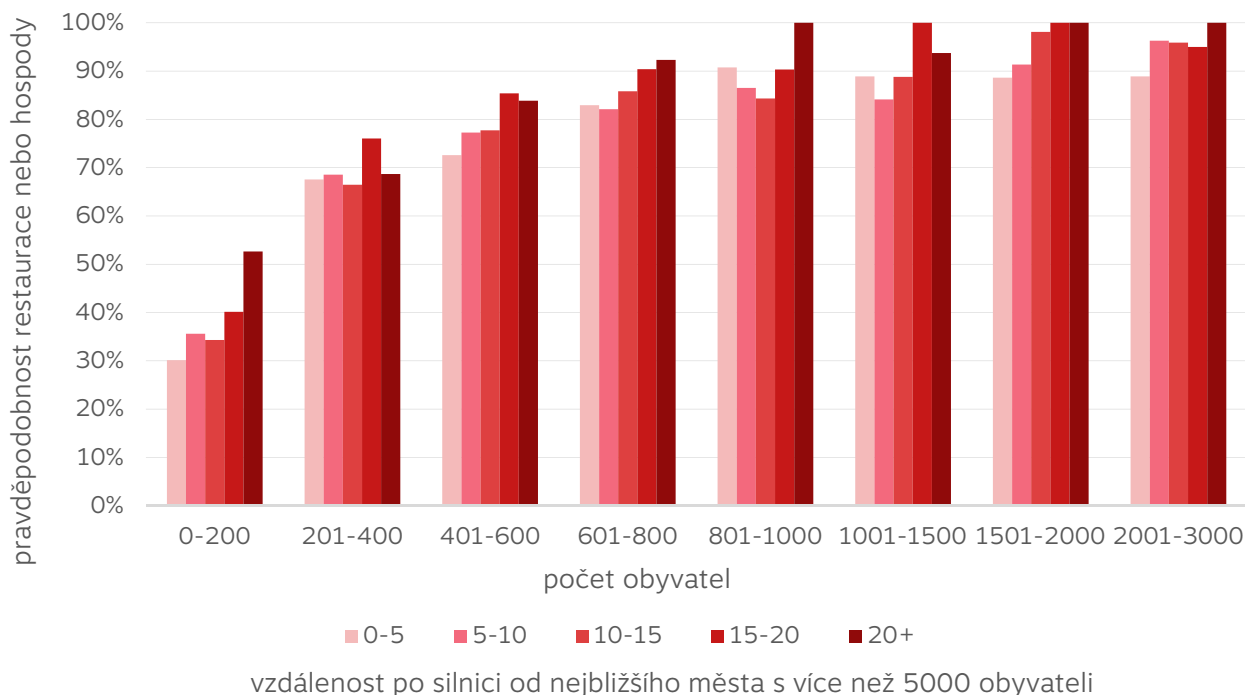
Obrázek 9: Pravděpodobnost lokalizace restaurace nebo hospody v závislosti na velikosti sídla a jeho typu, 2018

Vybavenost restaurací nebo hospodou v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu

Stejně jako v případě prodejen potravin jsou i restauracemi, potažmo hospodami, lépe vybaveny obce ležící v mikroregionálně odlehlé poloze. Na vybavenost hospodou či restaurací má vliv vzdálenost obce od měst nad 5000 obyvatel i vzdálenost od měst nad 10 000 obyvatel. Naopak vzdálenost od velkých měst s více než 50 000 obyvateli na vybavenost hospodou či restaurací vliv nemá. Souvislost se vzdáleností od měst se nejsilněji projevuje u nejmenších obcí s méně než 200 obyvateli. Restauraci nebo hospodu má více než 50 % obcí s méně než 200 obyvateli, pokud leží více než 20 km od nejbližšího města s více než 5000 obyvateli. Ve slabší míře se tato souvislost týká i obcí větších (viz Obrázek 10)

Obrázek 10: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 5000 obyvateli a lokalizací restaurace nebo hospody, 2018

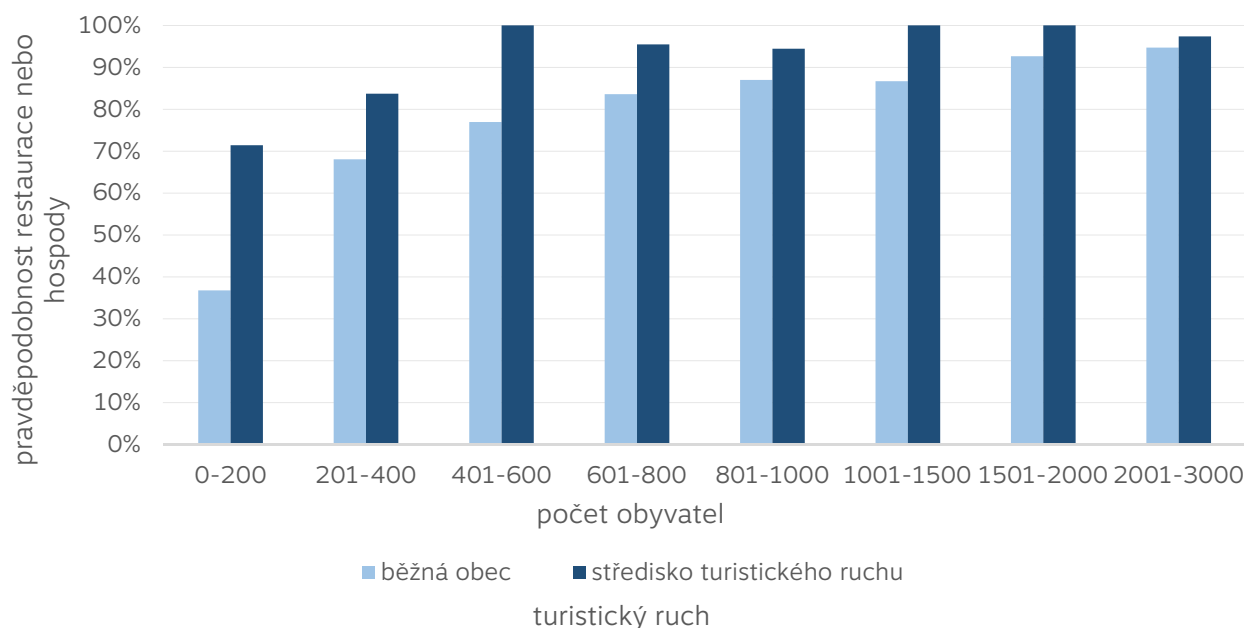

Lokalizace hospody nebo restaurace nijak nesouvisí s věkovou strukturou obyvatelstva obcí ani s jejich populačním vývojem. Rostoucí obce mají restauraci se stejnou pravděpodobností jako populačně stabilní obce nebo ty, které ztrácejí obyvatelstvo. Toto zjištění naznačuje, že existence restaurace nebo hospody má na rozdíl od prodejny potravin poměrně malou časovou setrvačnost a jejich existence rychle reaguje na změnu počtu obyvatel. V rostoucích obcích záhy vznikají restaurace v okamžiku, kdy je pro ně vytvořena dostatečná poptávka. Naopak ve vylidňujících se obcích restaurace zanikají.

Slabou souvislost s lokalizací restaurací nebo hospod mají socioekonomické charakteristiky obcí, a to konkrétně průměrná výše mezd v obci. Pro nejmenší obce platí, že o něco vyšší pravděpodobnost lokalizace hospody nebo restaurace mají obce, jejichž obyvatelé mají vyšší příjmy. Jedná se ovšem o velmi slabý efekt (12 procentních bodů rozdílu mezi obcemi s nejnižšími a nejvyššími příjmy). U větších obcí tento efekt mizí. Míra nezaměstnanosti s výskytem hospod nesouvisí vůbec.

Silný vliv na existenci restaurací a hospod má turistický ruch. V obcích, které jsou středisky turistického ruchu, jsou tato zařízení umístěna s výrazně vyšší pravděpodobností než v ostatních srovnatelných obcích. U nejmenších obcí do 200 obyvatel činí rozdíl 34 procentních bodů (viz Obrázek 11).

Obrázek 11: Souvislost mezi velikostí obce, turistickým ruchem a lokalizací restaurace nebo hospody, 2018

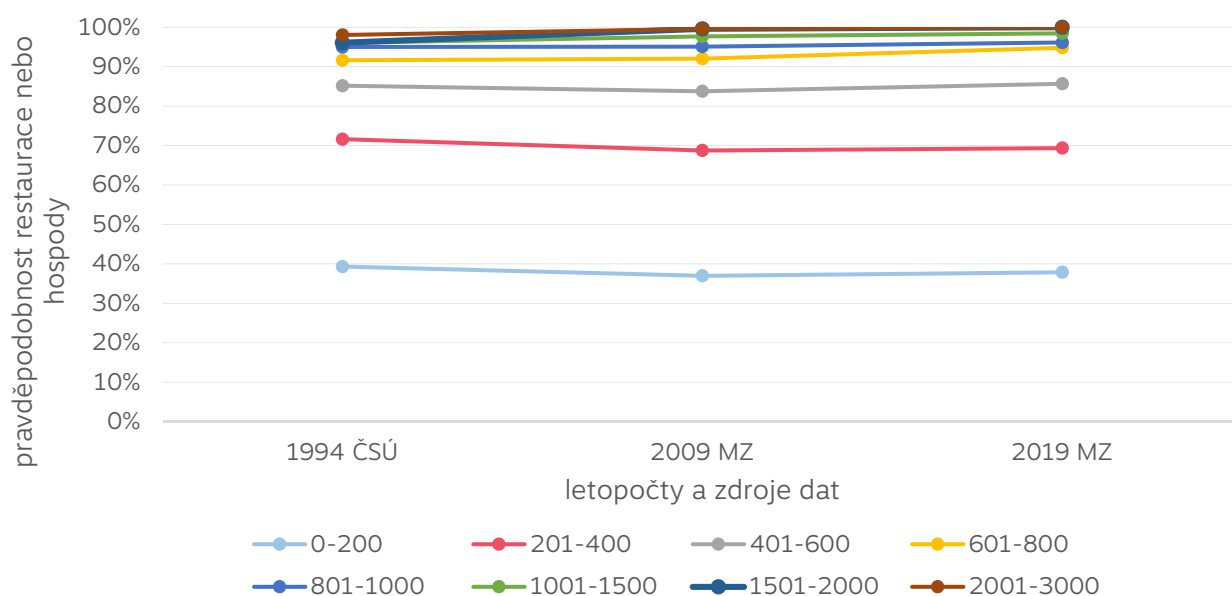
Proměny sídelně strukturální vybavenosti malých obcí restauracemi a hospodami

Při sledování časových proměn vybavenosti obcí restauracemi a hospodami využíváme nejstarší data z roku 1994 z Českého statistického úřadu. Pro novější roky Český statistický úřad žádnými srovnatelnými daty nedisponuje. Využíváme proto pro srovnání dva časové body (2009 a 2019) z evidence krajských hygienických stanic, agregované Ministerstvem zdravotnictví ČR.¹⁵

Data naznačují, že vybavenost hospodami a restauracemi v posledních 25 letech neprochází žádným zásadním vývojem. Podíly vybavených obcí byly v roce 1994 prakticky totožné s podíly obcí vybavených v roce 2019. Na rozdíl od prodejen potravin tak nelze pozorovat žádný pokles vybavenosti malých obcí, dokonce ani pokles vybavenosti nejmenších obcí (viz Obrázek 12).

¹⁵ Podobně jako v případě hodnocení časového vývoje vybavenosti prodejny potravin tak používáme jiný datový zdroj než při hodnocení sídelně strukturální vybavenosti. Tato data jsou méně validní než data Sdružení místních samospráv z roku 2018, ale umožňují časové srovnání.

Obrázek 12: Časové proměny vybavenosti malých obcí restauracemi a hospodami, 1994–2019.

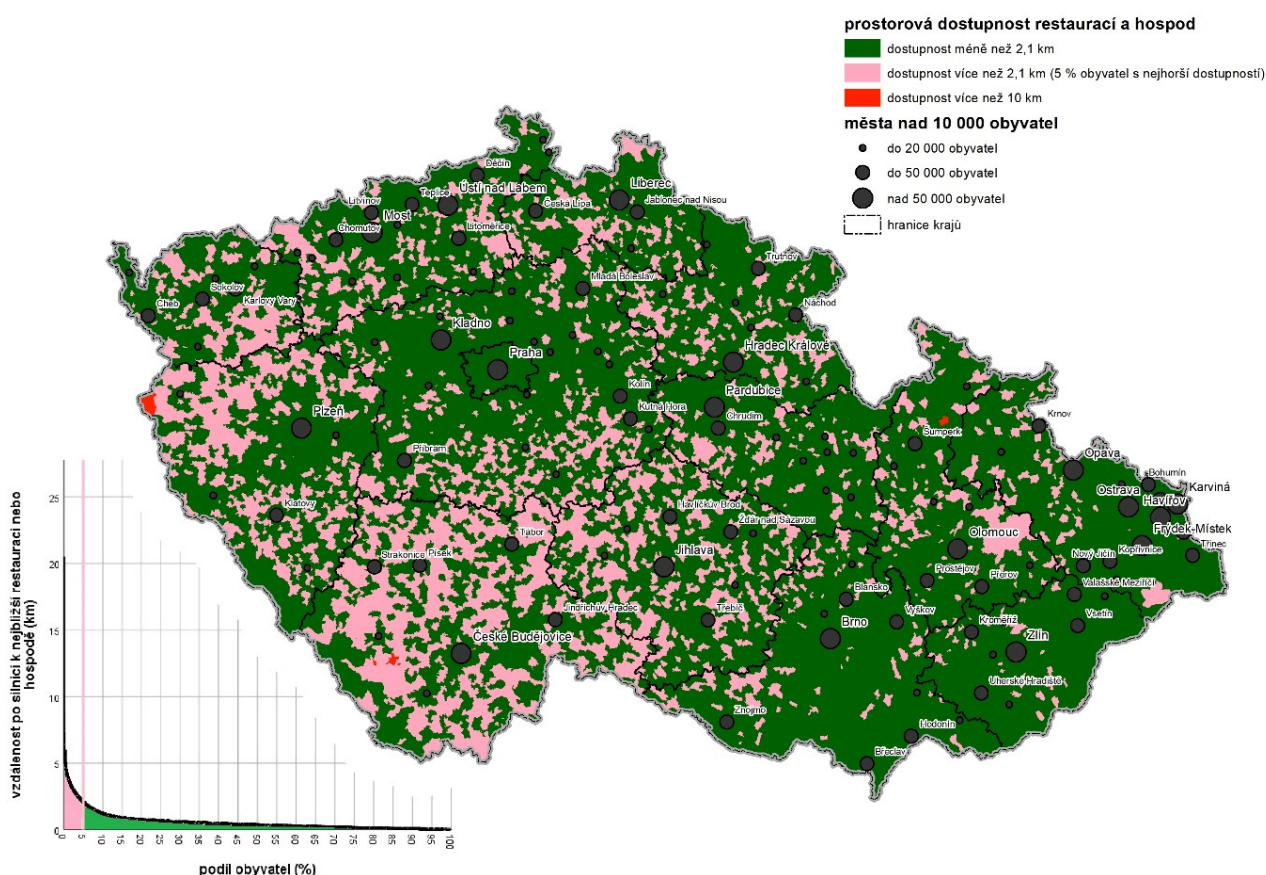

V souhrnném hodnocení sídelně strukturní vybavenosti malých obcí restauracemi a hospodami lze poukázat na následující skutečnosti: Restaurace, potažmo hospody, představují velmi běžný prvek vybavenosti malých obcí. Jsou dokonce nejčastějším prvkem vybavenosti hned po různých typech hřišť. Zejména jsou restaurace běžné i ve velmi malých sídlech, pokud tvoří hlavní nebo jedinou část obce. Zároveň je vybavenost restauracemi a hospodami v posledních 25 letech v podstatě stabilní a podíly vybavených obcí se nemění. O něco lépe jsou restauracemi a obcemi vybavené obce v mikroregionálně odlehle poloze. Naopak meziregionální odlehlost, tedy vzdálenost od větších měst, s vybaveností restauracemi a hospodami nesouvisí. Dokonce i prstence rychle rostoucích suburbánních obcí jsou hospodami vybaveny podobně často jako odlehlejší a populačně stabilní obce. To je relativně výjimečné. U řady jiných služeb (např. prodejny potravin, školy, pošta) rychlý populační růst relativní vybavenost obce snižuje, protože vznik nových služeb se časově zpožďuje za populačním růstem. V případě restaurací a hospod se naopak zdá, že jejich existence reaguje na populační změny dosti pružně.

5.2.2 Prostorová dostupnost restaurací a hospod

Vysoká vybavenost obcí restauracemi a hospodami vede k tomu, že jejich průměrná prostorová dostupnost z jednotlivých sídel je relativně dobrá. 95 % obyvatel České republiky bydlí ve vzdálenosti do 2,1 km od nejbližší restaurace nebo hospody. Sídla s vyšší vzdáleností se koncentrují především v sídelně fragmentovaných částech republiky, v jižních a západních částech Čech. Prostorové rozložení míst se ztíženou dostupností restaurací a hospod je velmi podobné prostorovému rozložení míst se ztíženou dostupností prodejen potravin, základních a mateřských škol. Sídel s dostupností restaurací a hospod horší než 10 km je jen kolem dvaceti. Graf a mapu dostupnosti zobrazuje Obrázek 13.

Obrázek 13: Graf a mapa prostorové dostupnosti restaurací a hospod

5.3 Pošta a Pošta Partner

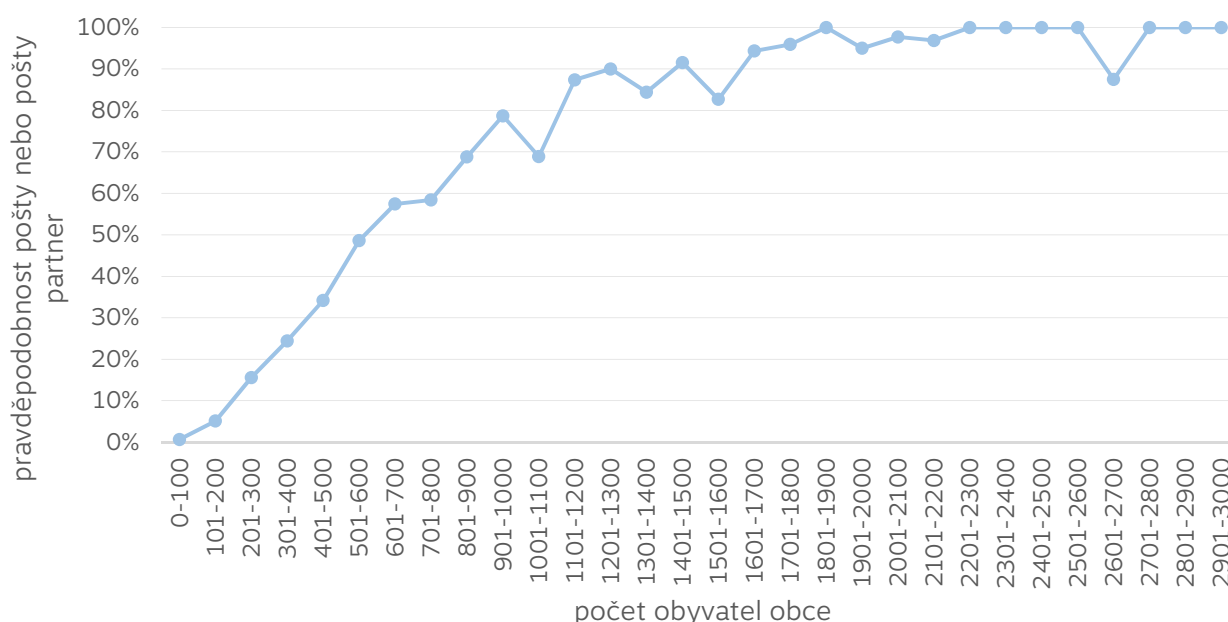
5.3.1 Sídelně strukturní vybavenost

Pro analýzu aktuální sídelně strukturní vybavenosti obcí poštami využíváme soubor ČÚZK z roku 2019.

Závislost lokalizace pošty nebo provozovny Pošta Partner na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

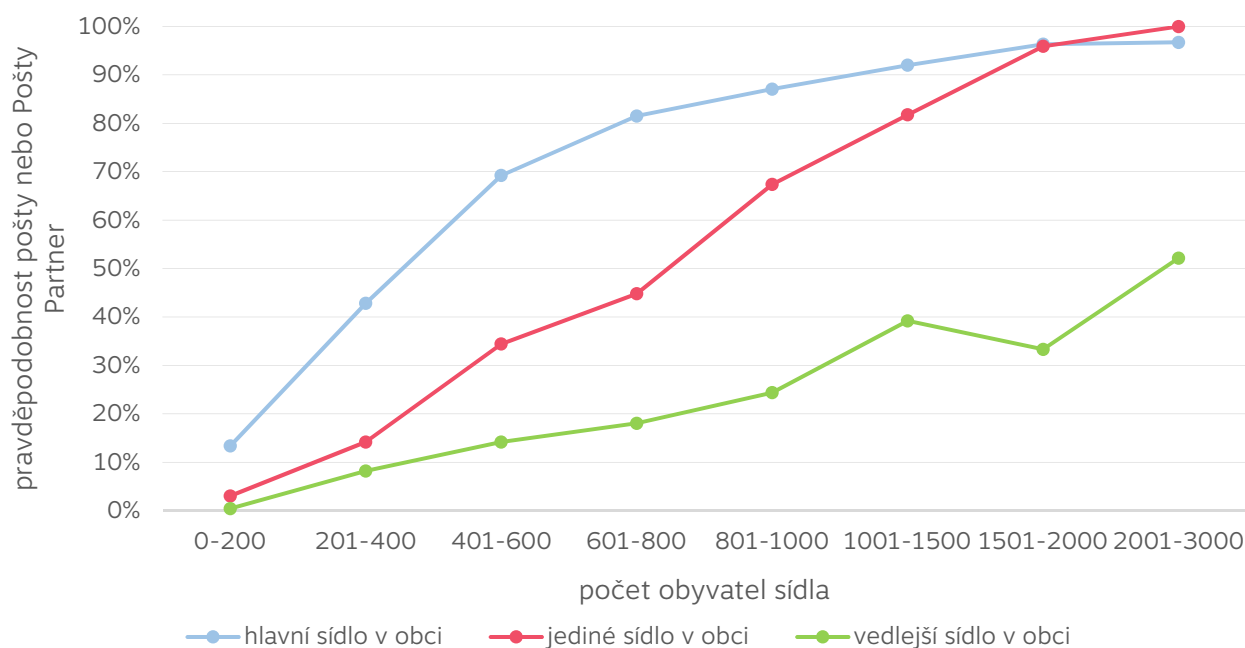
Obrázek 14 znázorňuje, jaká je pravděpodobnost existence pošty v obcích různých velikostních kategorií. Běžný standard představuje pošta v obcích s více než 800 obyvateli. Již ve velikostní kategorii 800–900 obyvatel jsou totiž poštou vybaveny více než dvě třetiny obcí.

Obrázek 14: Pravděpodobnost lokalizace pošty v závislosti na velikosti obce, 2019

Pokud sledujeme vybavenost detailněji, na úrovni sídel, vidíme, že pro poštu platí velmi silně vzorec, který bylo možné ve slabší podobě sledovat i u jiných typů služeb. Sídla, která tvoří hlavní součást obce, jsou vybavena výrazně lépe než sídla, která jsou jedinými sídly v obci. Ještě výrazně hůře jsou ovšem vybavena vedlejší sídla obcí. U hlavních sídel dosahuje pošta dvoutřetinové vybavenosti už ve velikostní kategorii 400–600 obyvatel. Vedlejší sídla ovšem nejsou poštou vybavena ze dvou třetin ani ve velikostní kategorii 2000–3000 obyvatel (Obrázek 15).

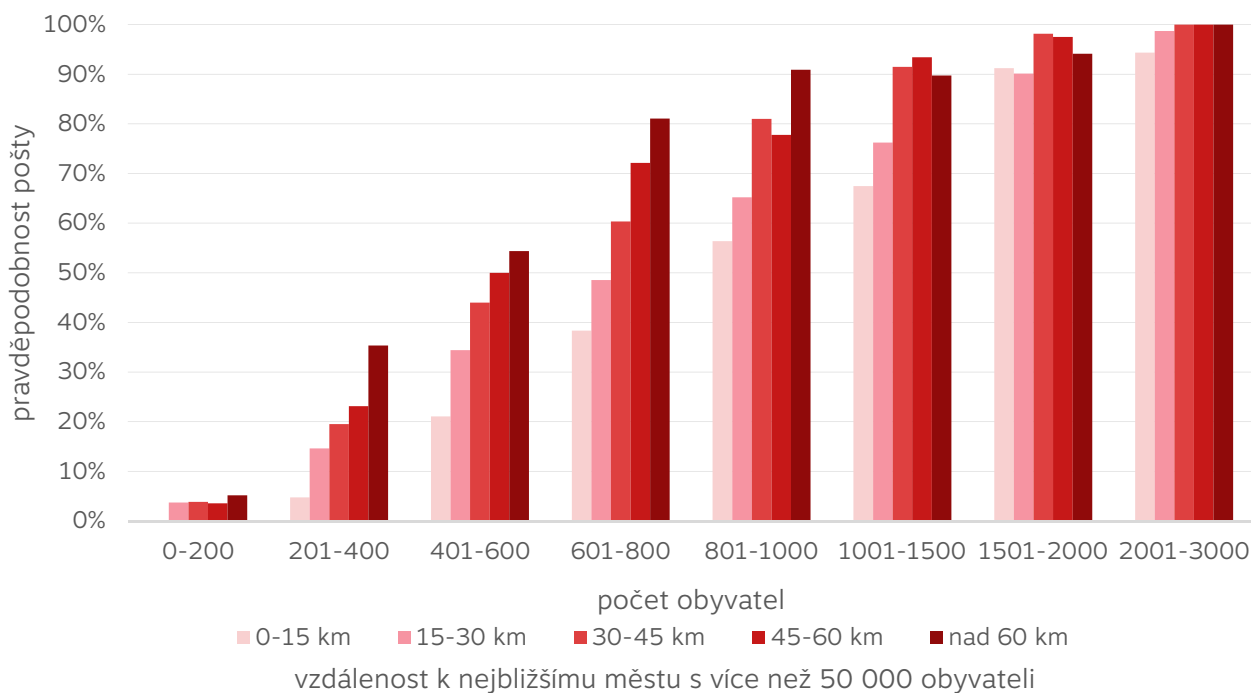
Obrázek 15: Pravděpodobnost lokalizace pošty nebo provozovny Pošta Partner v závislosti na velikosti sídla a jeho typu, 2019

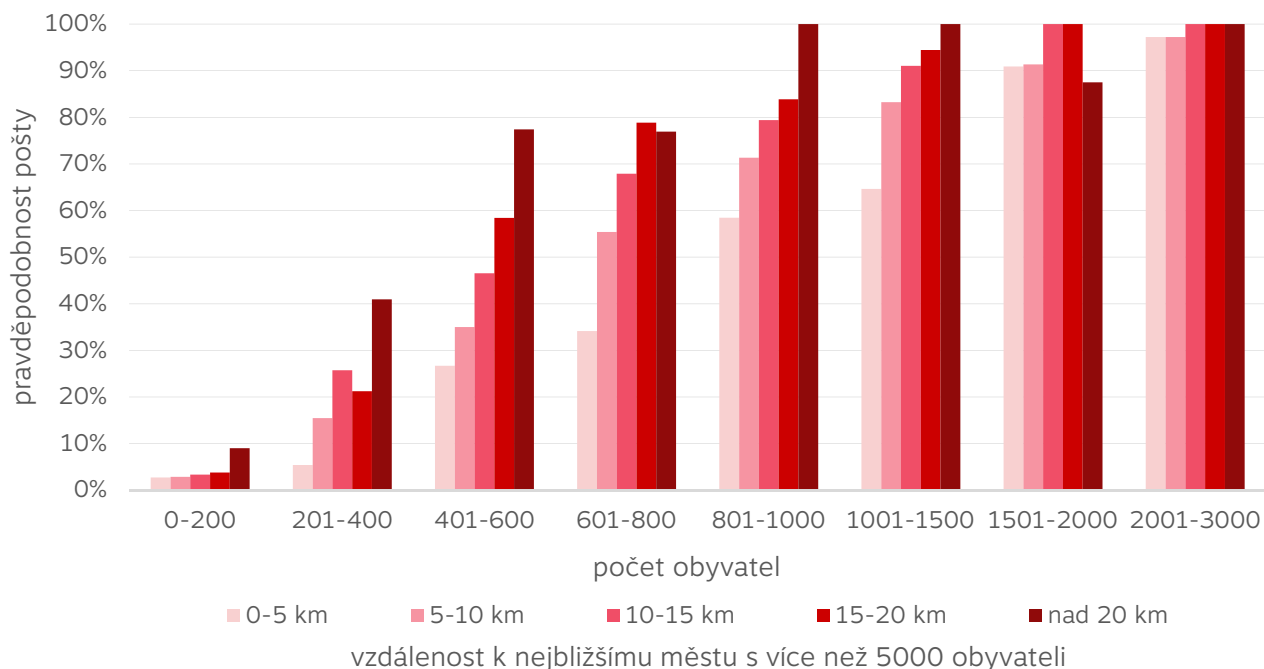
Vybavenost poštou v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu.

Pravděpodobnost, že obec bude vybavena poštou, výrazně narůstá se zvětšující se vzdáleností obce od měst. Vliv se projevuje u vzdálenosti od malých měst s více než 5000 obyvateli, u vzdálenosti od měst s více než 10 000 obyvateli, ale i u vzdálenosti od velkých měst s více než 50 000 obyvateli. Můžeme tak konstatovat, že poštami jsou nadstandardně vybaveny obce v mikroregionálně i mezoregionálně odlehlých polohách. Obrázek 16 a Obrázek 17 zobrazují podíl obcí vybavených poštou pro různě velké obce ležící v různé vzdálenosti od nejbližšího města s více než 50 000 obyvateli a s více než 5000 obyvateli. Ukazují, že s rostoucí vzdáleností od měst pravděpodobnost lokalizace pošty v obci prudce narůstá. U obcí, které leží ve výrazně periferní poloze, je pošta běžným standardem již od populační velikosti 600 obyvatel, ale velice často se objevuje i v ještě menších, periferních obcích.

Obrázek 16: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 50 000 obyvateli a lokalizací pošty, 2019

Obrázek 17: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 5000 obyvateli a lokalizací pošty, 2019

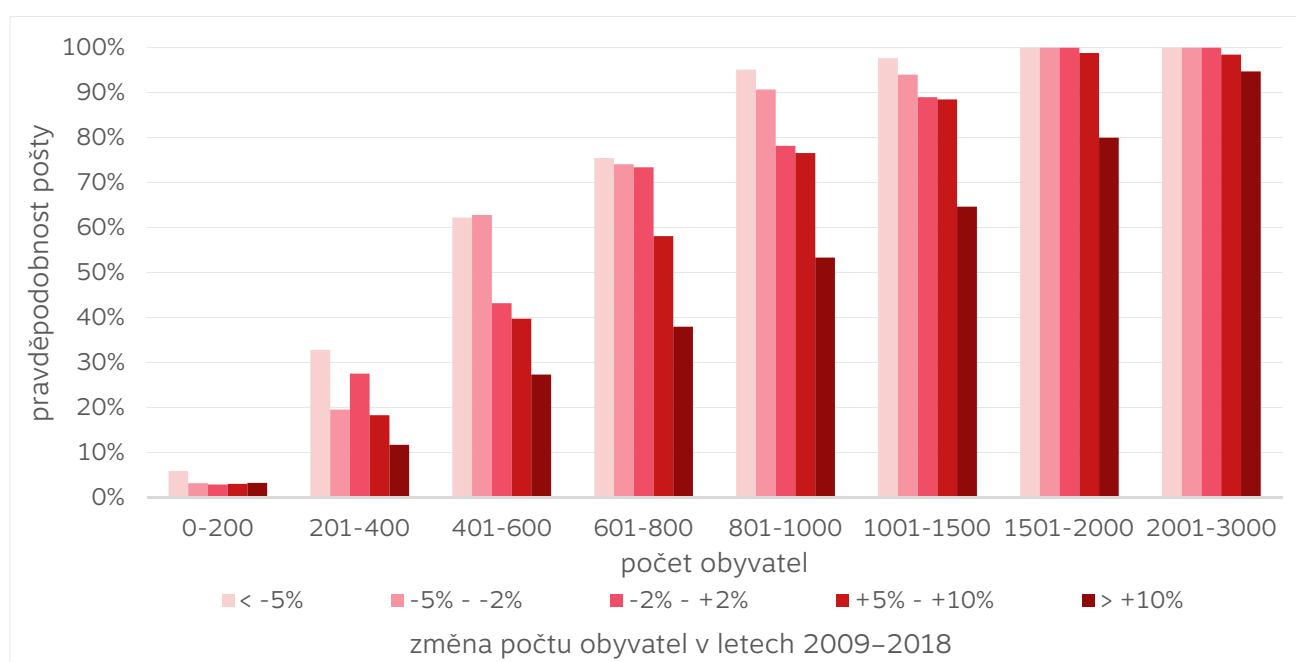

Pravděpodobnost existence pošty v obci zřetelně souvisí též s věkovým profilem obce. Podobně jako u řady dalších typů občanské vybavenosti je tato pravděpodobnost vyšší v obcích

se starším obyvatelstvem, tedy s vyšší hodnotou indexu stáří. Rozdíly se projevují především u obcí s více než 400 obyvateli. Rozdíly v pravděpodobnosti lokalizace prodejny potravin mezi obcemi s nejmladším a nejstarším obyvatelstvem u nich dosahují více než 30 procentních bodů.

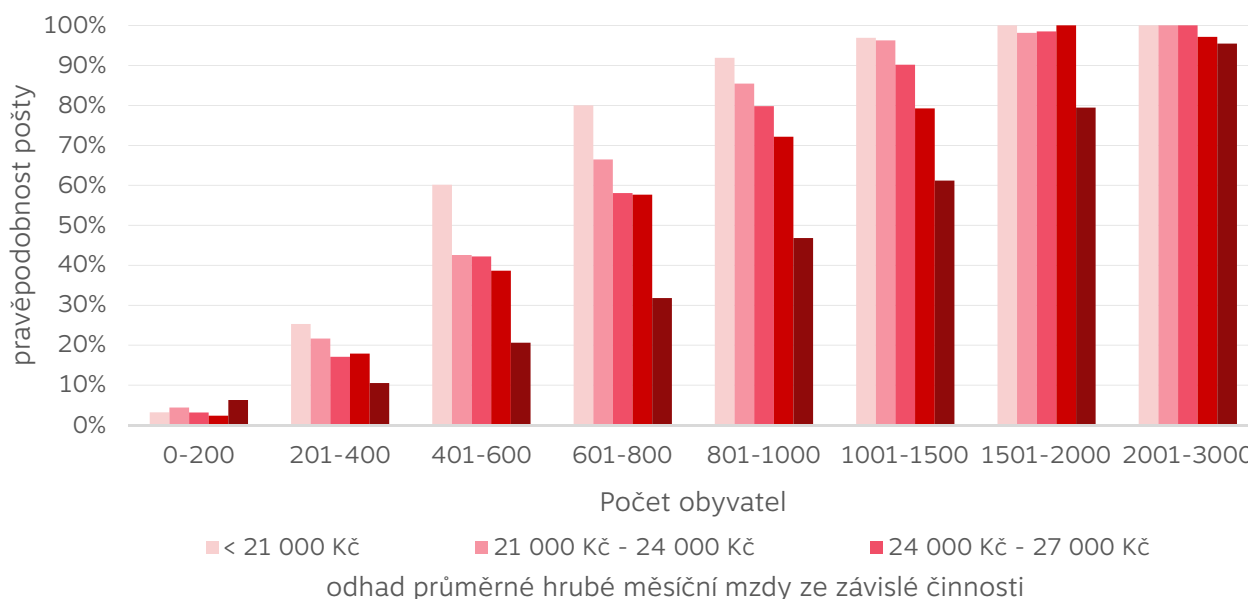
Podobnou souvislost lze zaznamenat rovněž u populačního vývoje. Pošty jsou častěji lokalizovány v obcích, které ztrácejí populaci, naopak populačně rostoucí obce mají menší pravděpodobnost existence prodejny (viz Obrázek 18). Tato souvislost se opět projevuje zřetelněji u obcí s více než 400 obyvateli. Podobně jako u dalších infrastruktur a služeb souvisí tento jev zřejmě se setrvačností existence či neexistence pošty v obcích a zároveň je to odraz lepší vybavenosti obcí v odlehlých polohách.

Obrázek 18: Souvislost mezi velikostí obce, jejím populačním vývojem v letech 2009–2018 a lokalizací pošty, 2018

Analýza souvislostí lokalizace pošty se socioekonomickými charakteristikami obcí ukazuje, že poštou jsou významně častěji vybaveny obce s podprůměrnou mzdovou úrovní (Obrázek 19), o něco slabší souvislost má rovněž míra nezaměstnanosti. Obce s vyšší nezaměstnaností jsou vybaveny lépe. Obě zjištěné souvislosti zjevně souvisí s mikro- i s mezoregionální periferností, které se v případě pošty ukázaly být významným lokalizačním faktorem. Periferní obce mají horší socioekonomické charakteristiky a zároveň podstatně vyšší šanci být vybaveny poštou.

Obrázek 19: Souvislost mezi velikostí obce, mzdovou úrovní jejích obyvatel (2017) a lokalizací pošty, 2018

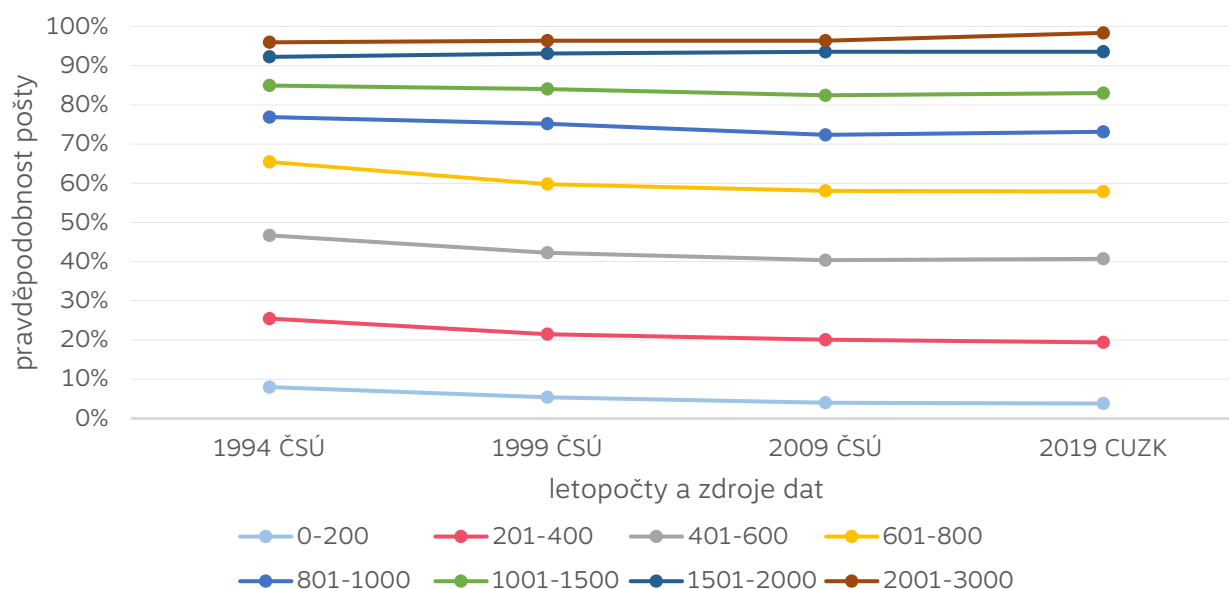

Výrazný vliv na pravděpodobnost lokalizace pošty má rovněž turistický ruch. Obce označené jako středisko turistického ruchu mají systematicky až o 40 procentních bodů vyšší pravděpodobnost na umístění pošty ve srovnání s ostatními obcemi stejné velikosti. Tato souvislost se projevuje i u nejmenších obcí. Poštu má čtvrtina obcí do 200 obyvatel, které jsou střediskem turistického ruchu (oproti zanedbatelným 3 % běžných obcí této velikosti), a dokonce téměř 60 % středisek turistického ruchu z kategorie 200–400 obyvatel ve srovnání s méně než 20 % jiných obcí této velikosti.

Proměny sídelně strukturní vybavenosti malých obcí poštou

Vybavenost malých obcí poštami se za posledních 25 let příliš výrazně nezměnila. Ve všech velikostních kategoriích obcí pozorujeme pokles, ale pouze v jednotkách procent. Tento slabý pokles byl navíc výraznější v 90. letech 20. století, poté následovala spíše stagnace. Nepatrné změny obcí, které jsou nebo nejsou poštou vybaveny, ovšem mohou zakrývat kvalitativní změnu projevující se změnou charakteru jednotlivých poštovních poboček. Použitá data neumožňují rozlišit mezi pobočkami, které poskytují kompletní poštovní služby, a těmi, které mají omezené spektrum služeb. Rovněž nerozlišují mezi místy, kde jsou poštovní služby provozovány jiným subjektem formou Pošta Partner, a místy, kde služby provozuje přímo Česká pošta.

Obrázek 20: Časové proměny vybavenosti malých obcí poštou, 1994–2019.

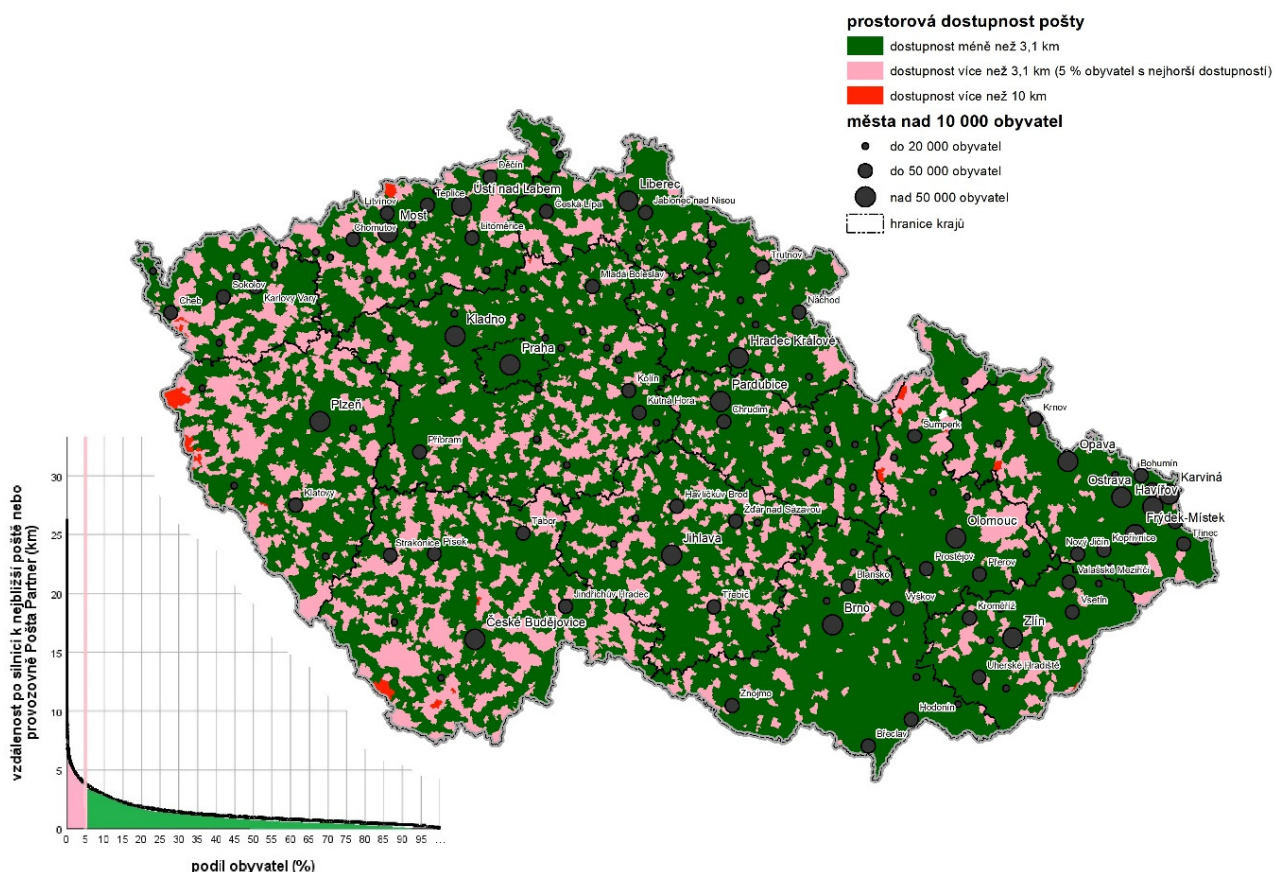

Analýza sídelně strukturní vybavenosti obcí a sídel poštou či službou Pošta Partner poskytuje následující obrázek: Poštovní služby představují běžný standard v obcích s více než 800 obyvateli. V hlavních sídlech obcí, která jsou tvořena více sídly, se ovšem dvoutřetinová vybavenost vyskytuje už v kategorii 400–600 osob. Vedlejší sídla jsou poštami vybavena mnohem méně často. Lokalizace pošty je dále výrazně ovlivněna mezoregionální a mikroregionální polohou obcí. Obce v odlehlých polohách jsou provozovny pošt vybaveny výrazně lépe než obce s dobrou dostupností do měst. Výrazně vyšší pravděpodobnost vybavenosti poštou mají i obce s demografickými a socioekonomickými charakteristikami typickými pro periferní území: obce s nižšími příjmy, vyšší nezaměstnaností, starší věkovou strukturou a klesajícím počtem obyvatel. Podobně jako např. u prodejen potravin předpokládáme, že lepší vybavenost periferních obcí má komplexní příčiny. Patří mezi ně setrvačnost vybavenosti, která má tendenci v obcích přetrvávat z doby, kdy měly více obyvatel, ale také menší intenzita vyjíždky, která zvyšuje význam lokálních služeb v obci. Svou roli může hrát i nižší mobilita obyvatel periferních obcí a nižší mobilita seniorů. Význam mohou mít rovněž kulturní faktory a zvýšená poptávka po poštovních službách související s turistickým ruchem.

5.3.2 Prostorová dostupnost pošty

95 % obyvatel České republiky bydlí ve vzdálenosti do 3,1 km od nejbližší pošty nebo provozovny Pošta Partner. Ve vzdálenosti více než 5 km bydlí pouze 1,6 % obyvatel a ve vzdálenosti nad 10 km jen cca 2600 osob. Místa se ztíženou dostupností k poště se vyskytují ve všech krajích, ale moravské kraje, které se obecně vyznačují konsolidovanější sídelní strukturou, mají takových míst méně. Graf a mapu dostupnosti zobrazuje Obrázek 21.

Obrázek 21: Graf a mapa dostupnosti pošty a Pošty Partner

5.4 Lékařské ordinace a lékárny

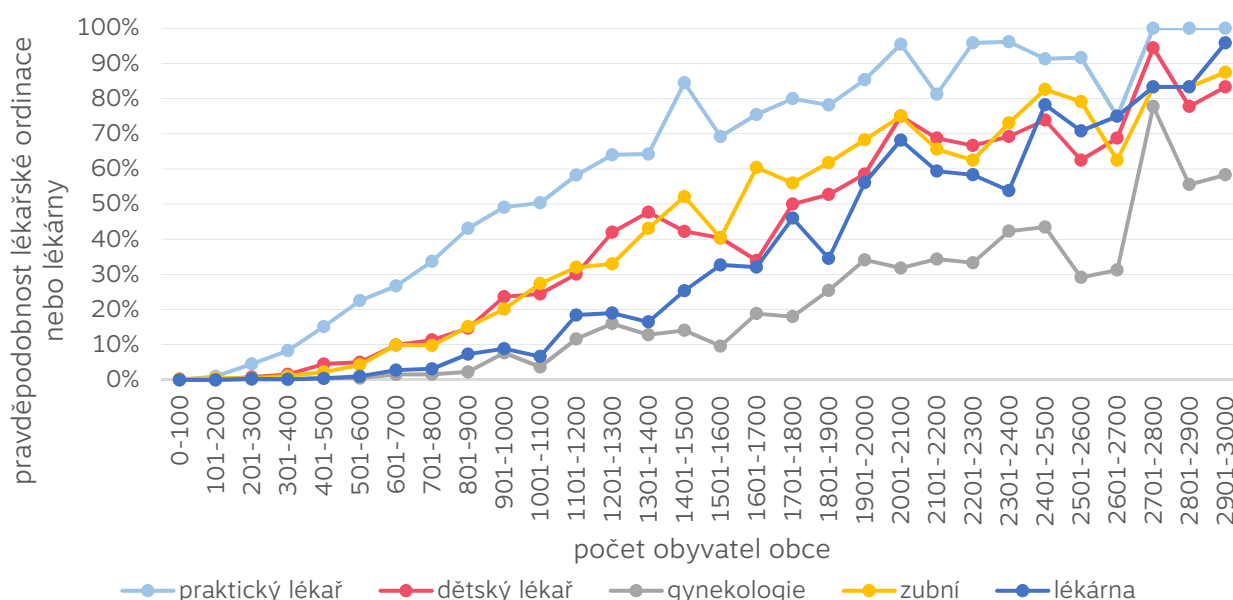
Pro analýzu aktuální sídelně strukturální vybavenosti obcí základními lékařskými ordinacemi a lékárnami využíváme soubor ÚZIS z roku 2019. Tento soubor obsahuje všechna místa poskytování vybraných lékařských služeb. Nerozlišuje přitom mezi hlavními a vedlejšími ordinacemi jednotlivých lékařů a nezohledňuje, jestli jsou ordinace otevřeny pět dní v týdnu, nebo jen ve vybrané dny.

5.4.1 Sídlně strukturní vybavenost

Závislost lokalizace lékařských ordinací a lékáren na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

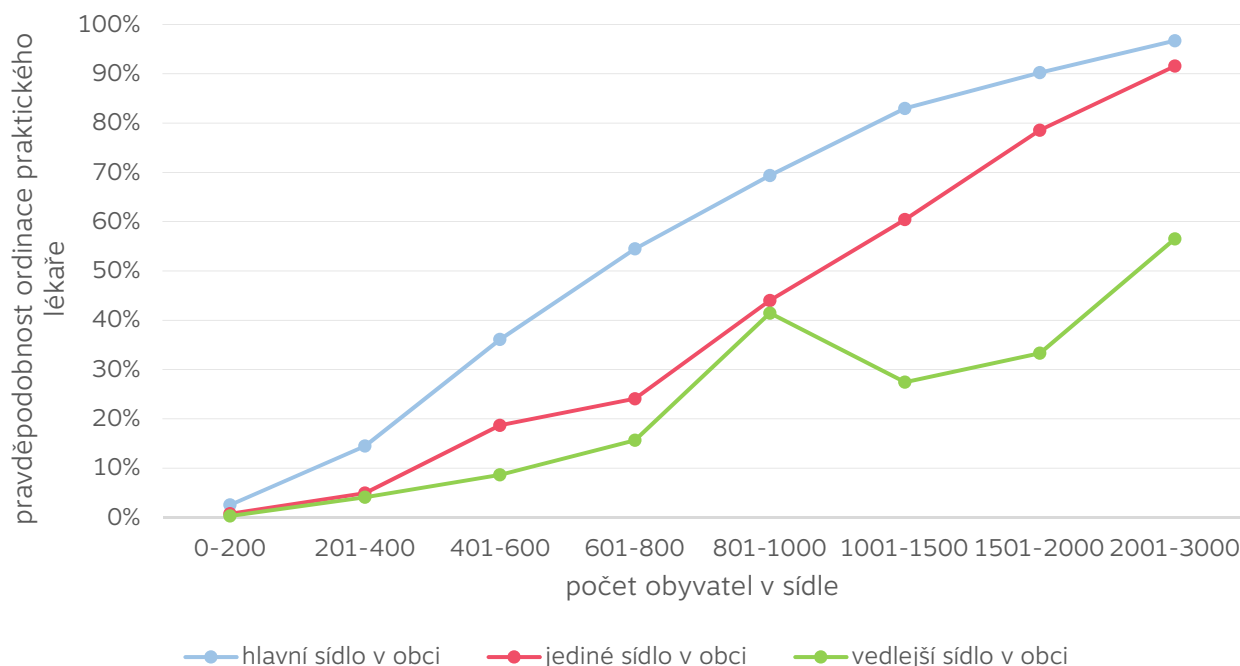
Obrázek 22 znázorňuje, jaká je pravděpodobnost existence jednotlivých lékařských ordinací a lékáren v obcích různých velikostních kategorií. Různé typy ordinací jsou v malých obcích zastoupeny s nestejnou pravděpodobností. Nejčastějším typem je ordinace praktického lékaře pro dospělé, která představuje běžný standard už v obcích s více než 1400 obyvateli. Poněkud nižší zastoupení mají ordinace dětských lékařů, zubní ordinace a lékárny. Ty se stávají běžným standardem až v obcích nad 2000 obyvatel. Gynekologické ordinace jsou v malých obcích nejméně časté a běžným standardem nejsou.

Obrázek 22: Pravděpodobnost lokalizace jednotlivých ordinací a lékáren v závislosti na velikosti obce, 2019

Sledujeme-li pravděpodobnost výskytu jednotlivých zdravotnických služeb na úrovni sídel, získáváme podobné křivky jako v případě sledování na úrovni obcí. Stejně jako v případě dalších služeb se ale liší sídla, která klasifikujeme jako hlavní, tedy největší sídla obcí, od sídel vedlejších. Hlavní sídla obcí jsou systematicky ve všech velikostních kategoriích vybavena lépe než vedlejší sídla stejné velikosti. Rozdíly dosahují v některých velikostních kategoriích sídel až desítky procent. Zástupně za ostatní grafy zde prezentujeme graf závislosti ordinace praktického lékaře na velikosti sídla s rozlišením typu sídla (Obrázek 23). V hlavních sídlech obcí je ordinace praktického lékaře běžným dvoutřetinovým standardem již ve velikostní kategorii 800–1000 obyvatel. Naopak ve vedlejších sídlech ordinace praktického lékaře běžným standardem není ani při počtu obyvatel sídla více než 2000.

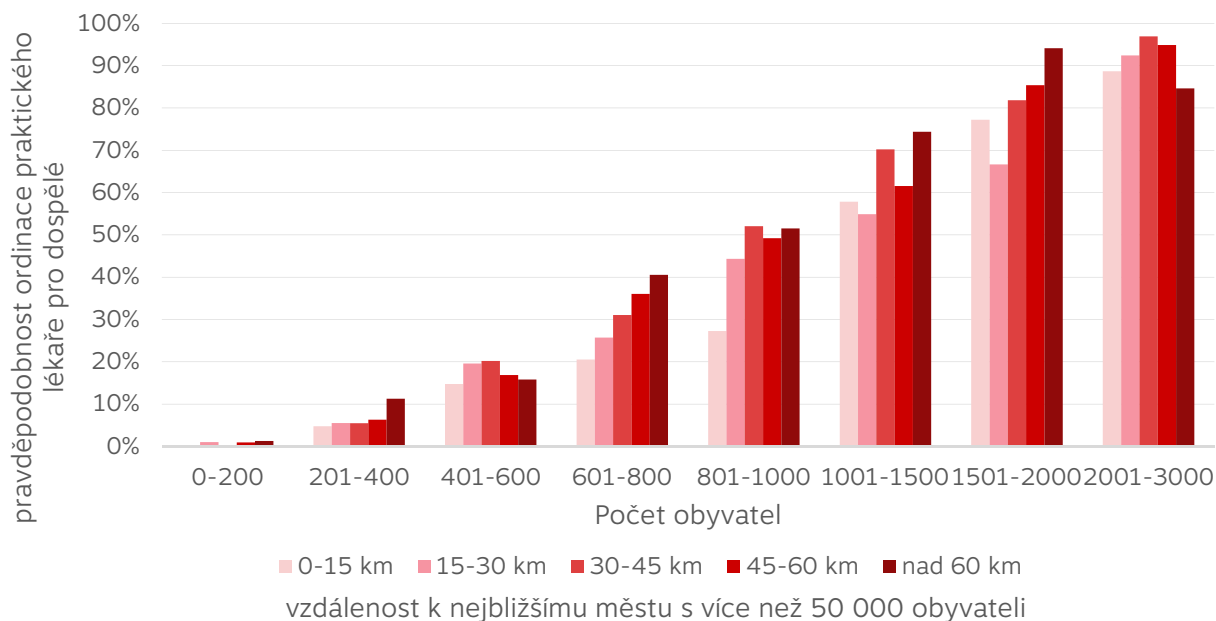
Obrázek 23: Pravděpodobnost lokalizace ordinací praktického lékaře v závislosti na velikosti a typu sídla, 2019

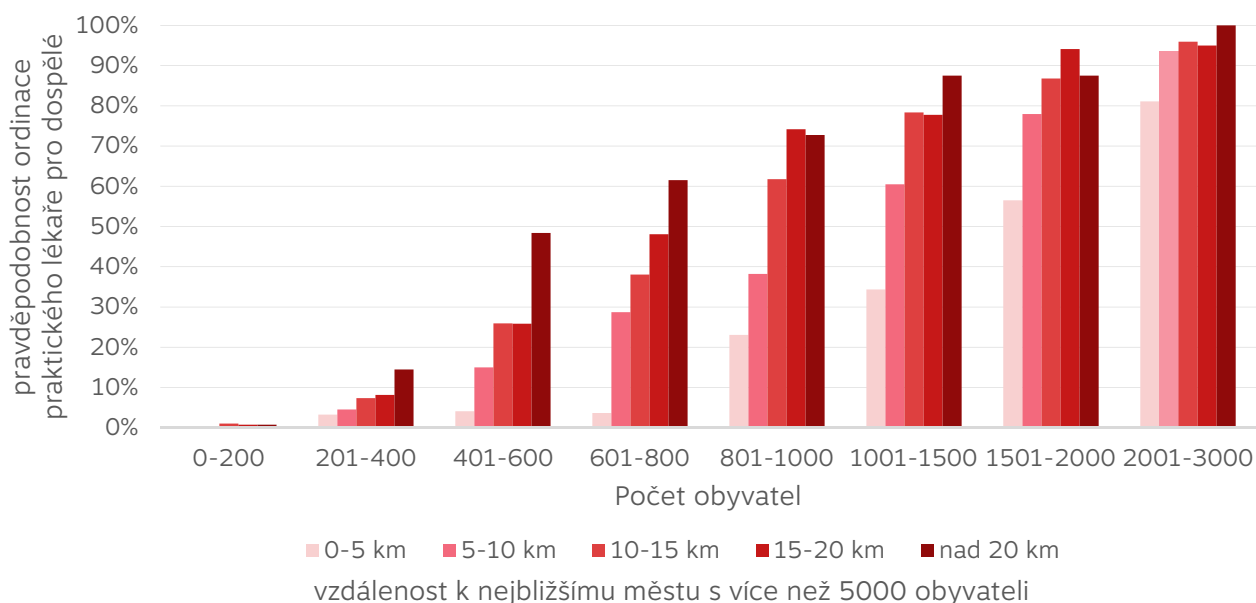
Vybavenost lékařskými službami v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu

Stejně jako ve většině ostatních sledovaných služeb a infrastruktur i u lékařských ordinací a lékáren narůstá vybavenost malých obcí s rostoucí vzdáleností od měst, a to jak od velkých měst s více než 50 000 obyvateli, tak od malých měst s více než 10 000, resp. s více než 5000 obyvateli. Opět tedy lze konstatovat, že mezoregionálně i mikroregionálně odlehlé obce jsou nadstandardně vybavené. Mikroregionální odlehlost má ovšem výrazně větší význam. U obcí, které leží ve výrazně periferní poloze, je ordinace praktického lékaře běžným standardem již od populační velikosti 800 obyvatel. Zástupně i pro ostatní lékařské služby uvádíme grafy závislosti lokalizace ordinace praktického lékaře pro dospělé na vzdálenosti obce od měst (Obrázek 24 a Obrázek 25).

Obrázek 24: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 50 000 obyvateli a lokalizací ordinace praktického lékaře pro dospělé, 2019

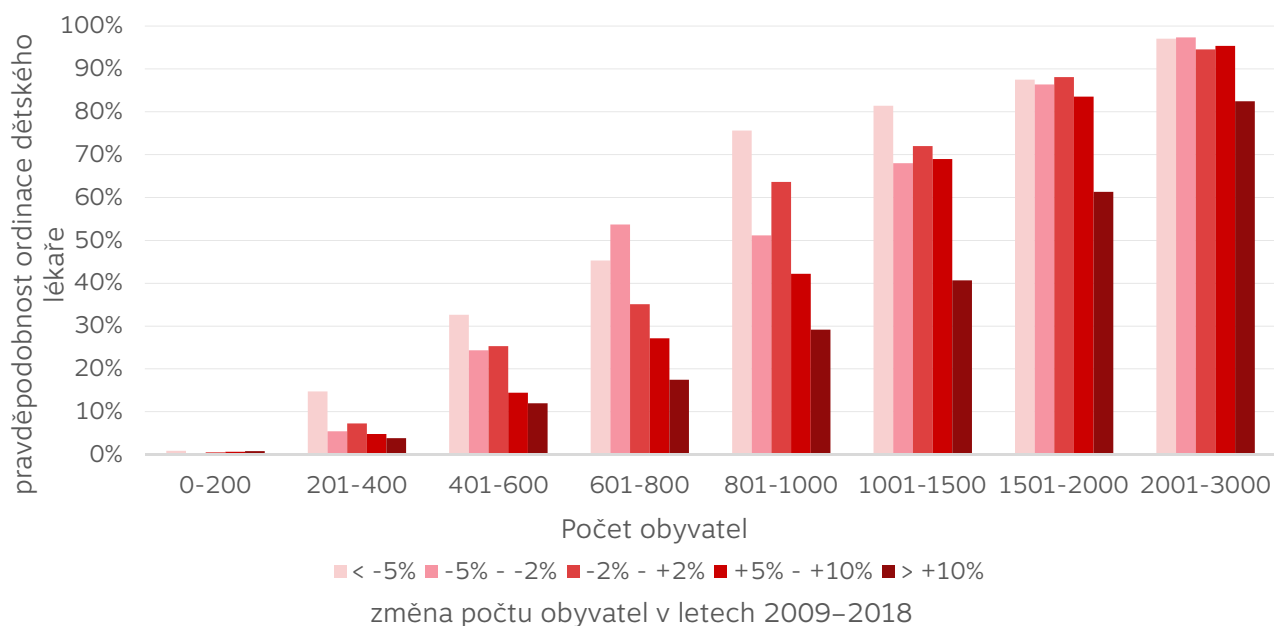
Obrázek 25: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 5000 obyvateli a lokalizací ordinace praktického lékaře pro dospělé, 2019

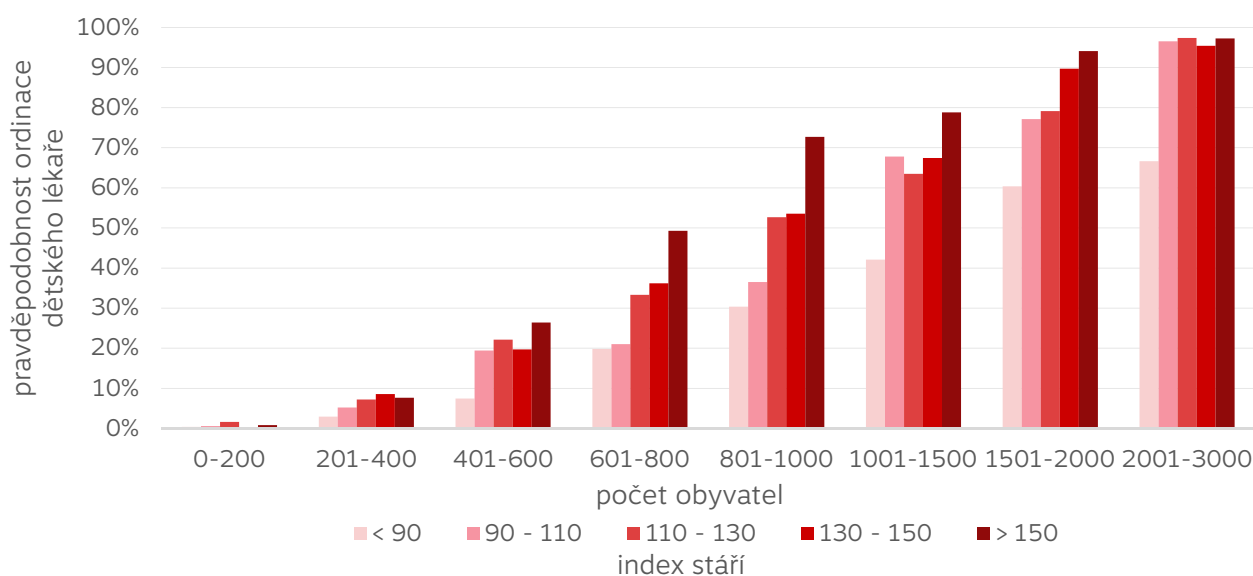
Pravděpodobnost existence lékařských služeb v obci zřetelně souvisí též s věkovým profilem obce. Podobně jako u řady dalších typů občanské vybavenosti je tato pravděpodobnost vyšší v obcích se starším obyvatelstvem, tedy s vyšší hodnotou indexu stáří, a v obcích, které ztrácejí obyvatelstvo. Zmíněná souvislost s věkovou strukturou obce se paradoxně projevuje i u lokalizace ordinací praktického lékaře pro děti. V obcích s vyšším indexem stáří, které mají menší podíl dětí a vyšší podíl seniorů, je pravděpodobnost lokalizace ordinace dětského lékaře vyšší. U obcí s 1000–1500 obyvateli činí rozdíl celých 30 procentních

bodů. Zatímco nejmladší obce s indexem stárnutí pod 90 mají pravděpodobnost ordinace zhruba 20 %, nejstarší obce s indexem stárí nad 150 mají ordinaci dětského lékaře v 50 % případů. Podobně jako u dalších infrastruktur a služeb souvisí tento jev zřejmě se setrvačností existence či neexistence lékařských služeb v jednotlivých obcích a zároveň je to odraz lepší vybavenosti obcí v odlehlých polohách, které mají v průměru starší obyvatelstvo a horší demografický vývoj. Situaci ilustrujeme pomocí grafů týkajících se lokalizace ordinací dětského lékaře v obcích s různým vývojem počtu obyvatelstva (Obrázek 26) a s různým demografickým profilem (Obrázek 27).

Obrázek 26: Souvislost mezi velikostí obce, jejím populačním vývojem v letech 2009–2018 a lokalizací ordinace praktického lékaře pro děti, 2019

Obrázek 27: Souvislost mezi velikostí obce, věkovou strukturou obyvatel a lokalizací ordinace dětského lékaře, 2019

Analýza souvislostí lokalizace lékařských služeb se socioekonomickými charakteristikami obcí ukazuje, že existuje zřetelná souvislost mezi pravděpodobností lokalizace a mzdovou úrovní (obce s nižšími mzdami jsou lépe vybaveny), ale jen slabá souvislost s mírou nezaměstnanosti. Souvislost s nezaměstnaností se vůbec neprojevuje u zubařských ordinací a lékáren, naopak u ordinací praktických lékařů pro dospělé i pro děti je zřetelná. Zjištěné souvislosti zjevně souvisí s mikro- i s mezoregionální periferností, které se v případě lékařských služeb, podobně jako u většiny ostatních služeb, ukázaly být významným lokalizačním faktorem. Periferní obce mají horší socioekonomické charakteristiky a zároveň podstatně lepší vybavenost.

Určitý, i když ne příliš velký vliv na umístění lékařských služeb má rovněž turistický ruch. Nejsilnější souvislost s turistickým ruchem má lokalizace lékáren. U lékařských ordinací je souvislost slabá a v podstatě mizí, pokud zohledníme, že obce s vyšším turistickým ruchem jsou zpravidla zároveň obce v periferních polohách.

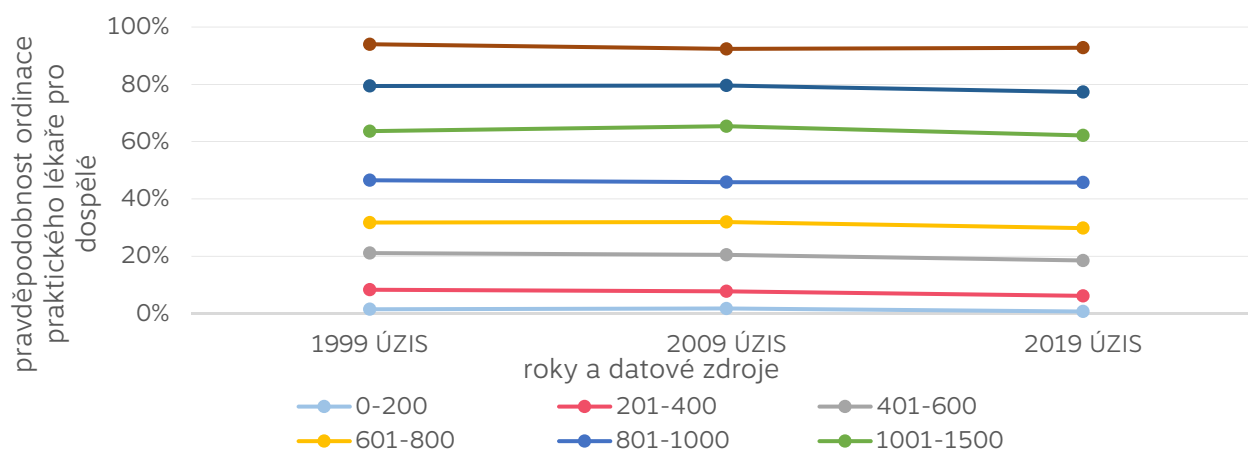
Proměny sídelně strukturní vybavenosti malých obcí zdravotnickými službami

Vybavenost malých obcí lékařskými službami prošla za posledních 20 let určitým vývojem, který se ovšem u různých typů služeb projevoval různě. Vybavenost malých obcí ordinacemi praktických lékařů se v podstatě nezměnila, a to v žádné velikostní kategorii obcí (Obrázek 28). Ostatních lékařských ordinací v malých obcích poněkud ubylo, přičemž úbytky byly rychlejší ve druhé dekádě 21. století než v první. Největší úbytek zaznamenaly ordinace dětských lékařů. Mezi obcemi o velikosti 800–2000 obyvatel se podíl těch, které jsou vybaveny ordinací dětského lékaře, snížil až o 20 procentních bodů (Obrázek 29). U ostatních typů ordinací jsou ztráty menší, ale stále dobře patrné (Obrázek 30 a Obrázek 31).

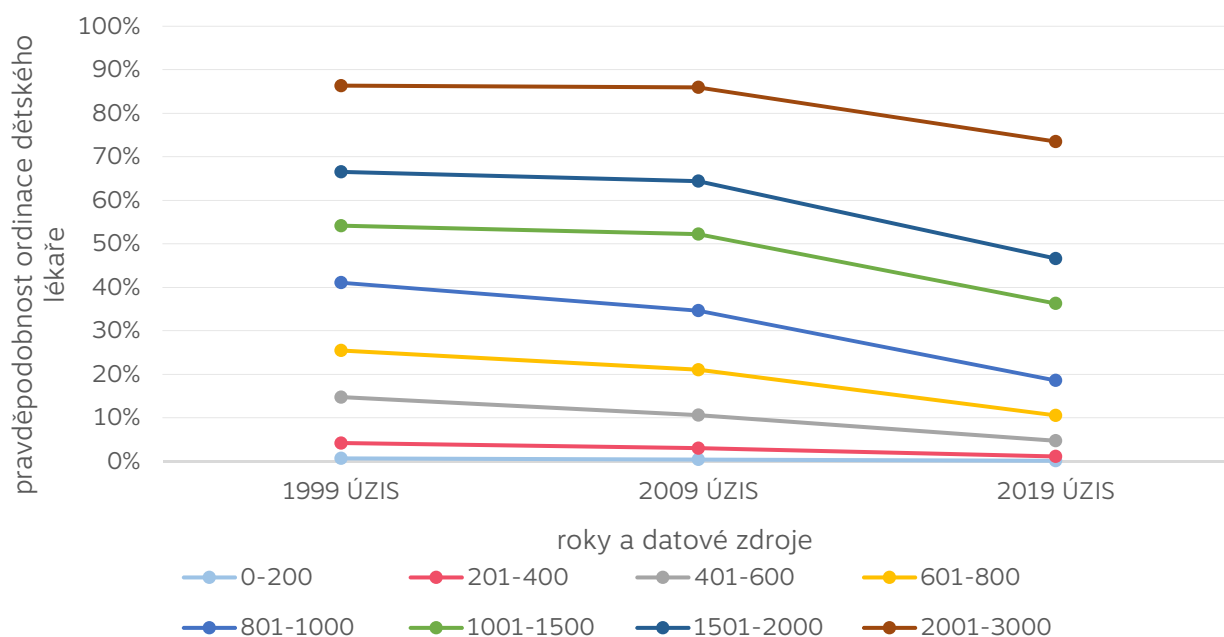
Lékáren v první dekádě 21. století přibývalo, ve druhé dekádě došlo ke stagnaci a mírnému útlumu. Celkově byl ale v roce 2019 podíl malých obcí vybavených lékárnou vyšší než v roce 1999 (Obrázek 32).

Vzhledem k tomu, že použitá data neumožňují rozlišovat mezi hlavními a vedlejšími lékařskými ordinacemi, není možné s jejich pomocí říci, nakolik se struktura lékařských ordinací v malých obcích kvalitativně proměnila ve smyslu omezování ordinační doby.

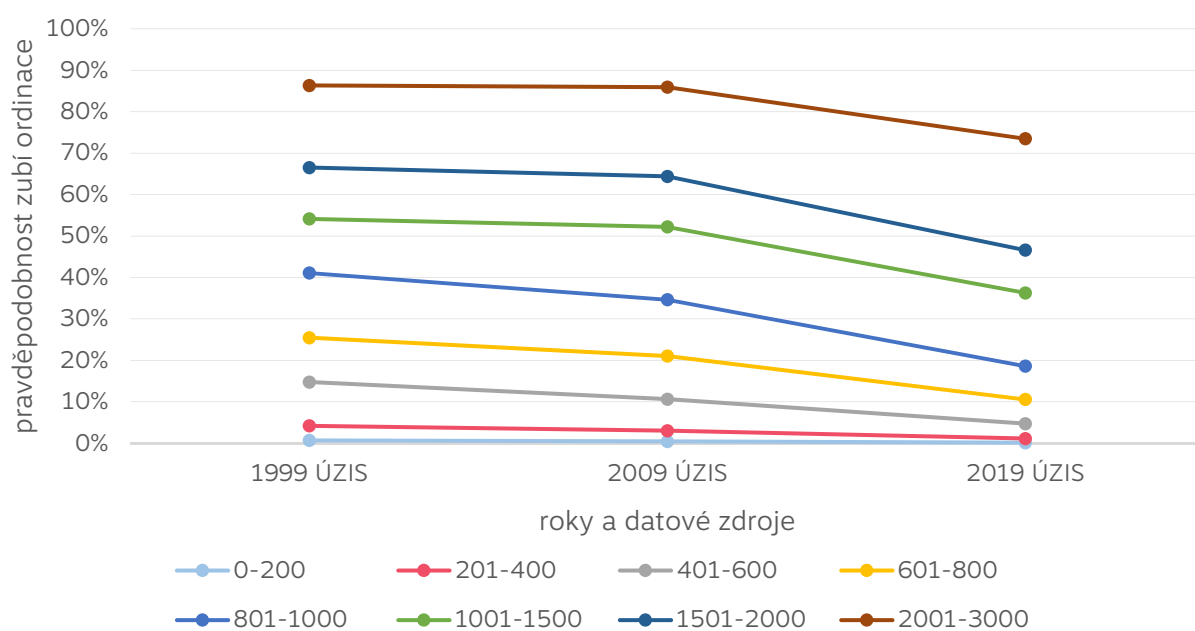
Obrázek 28: Časové proměny vybavenosti malých obcí ordinací praktického lékaře pro dospělé, 1999–2019

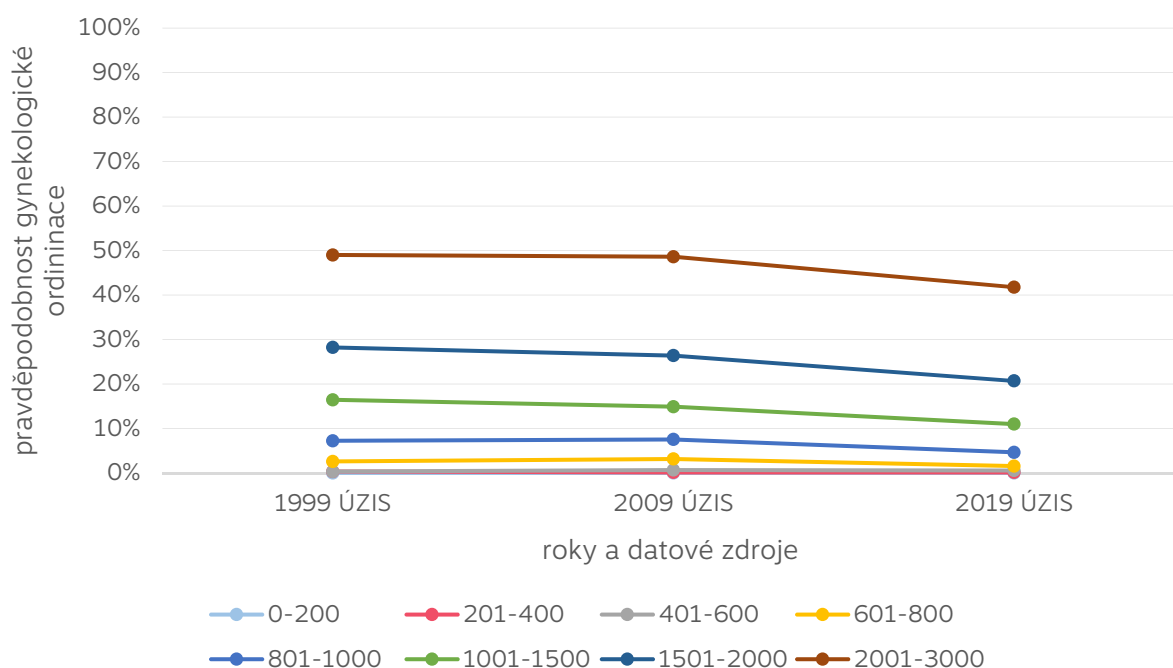
Obrázek 29: Časové proměny vybavenosti malých obcí ordinací praktického lékaře pro děti, 1999–2019

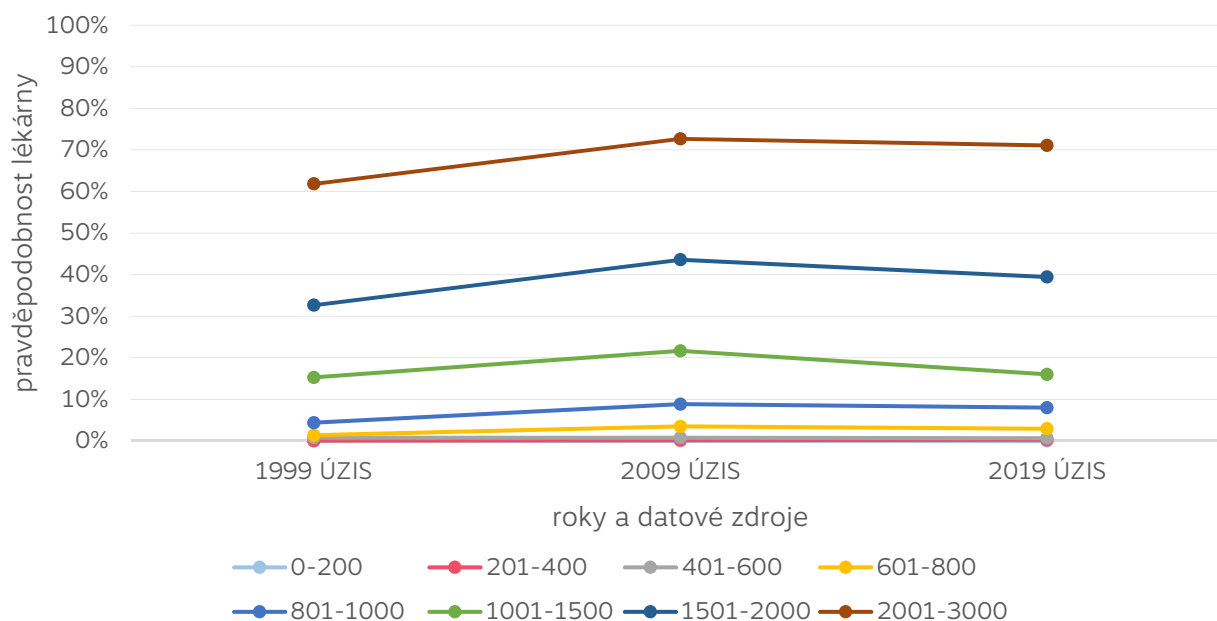
Obrázek 30: Časové proměny vybavenosti malých obcí zubní ordinací, 1999–2019

Obrázek 31: Časové proměny vybavenosti malých obcí ordinací gynekologie, 1999–2019

Obrázek 32: Časové proměny vybavenosti malých obcí lékárnami, 1999–2019

Analýza sídelně strukturní vybavenosti malých obcí a sídel zdravotnickými službami ukazuje ve svém souhrnu následující skutečnosti. Ze zkoumaných zdravotnických služeb je v malých obcích a sídlech nejběžnější službou ordinace praktického lékaře pro dospělé. Tento základní typ ordinace představuje běžný standard v obcích s více než 1400 obyvateli. Ordinací tohoto typu ovšem disponují často i obce menší. Zhruba polovina obcí má takovou ordinaci již ve velikostní kategorii 800–900 obyvatel. Ordinace i lékárny jsou mnohem častěji umístěny v sídlech, která tvoří hlavní části obcí, nebo v sídlech, která jsou jedinými sídly v obci.

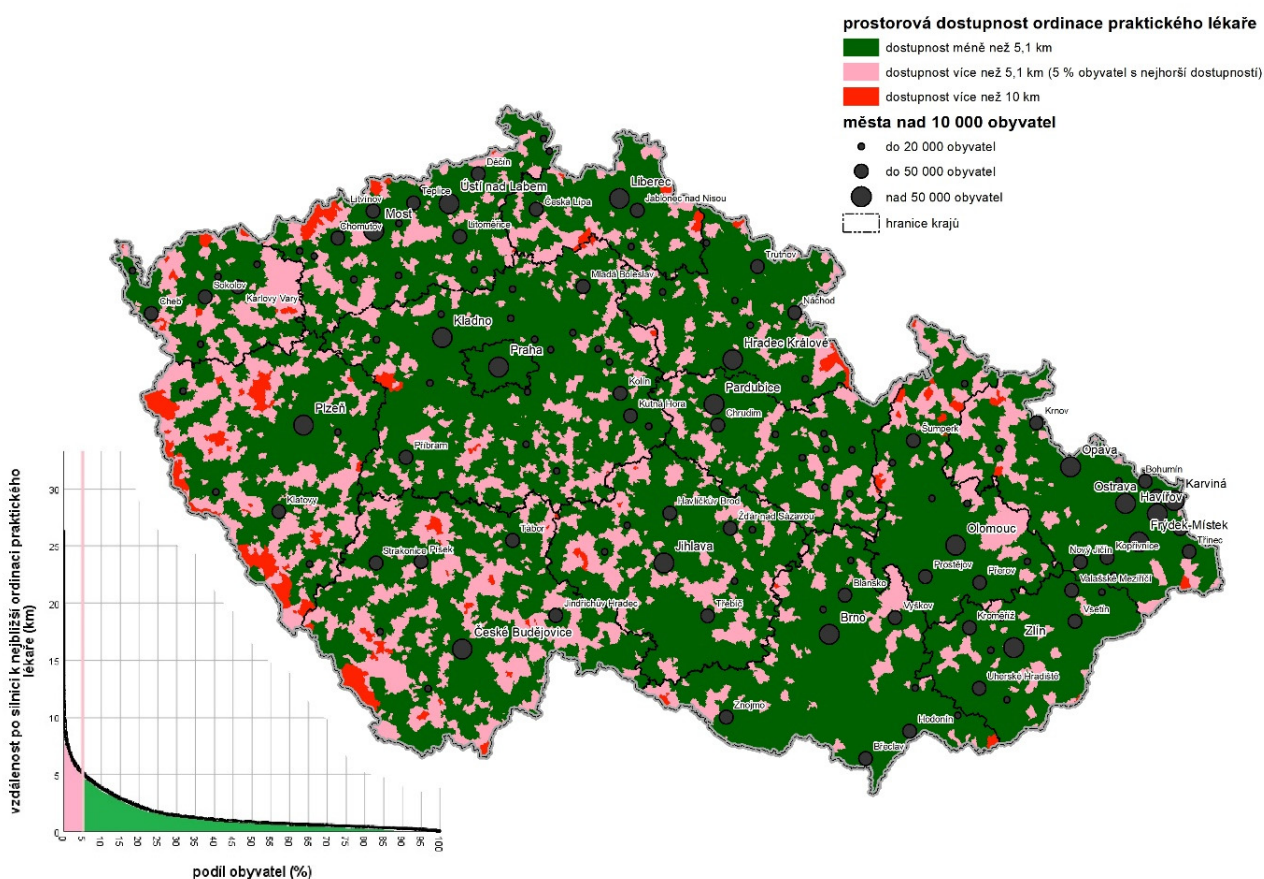
Ve vedlejších sídlech je lokalizace zdravotnických služeb mnohem méně častá. Počet malých obcí vybavených ordinací praktického lékaře pro dospělé je v posledních 20 letech stabilní. Jejich počty nerostou ani neklesají. Ostatní typy ordinací jsou v malých obcích zastoupeny výrazně méně často. Praktický lékař pro děti a zubní ordinace jsou běžným standardem v obcích s více než 2000 obyvateli, stejně jako lékárny. Gynekologické ordinace v obcích do 3000 obyvatel běžným standardem nejsou. Počty ordinací dětských lékařů, zubních ordinací a gynekologických ordinací v posledních 20 letech v malých obcích mírně poklesly, nejsilnější pokles zaznamenaly ordinace dětských lékařů. Naproti tomu se ovšem mírně zvýšil podíl malých obcí vybavených lékárnou.

Vybavenost všemi typy zdravotnických služeb souvisí kromě velikosti obce výrazně rovněž s její polohou. Obce v mezoregionálně a mikroregionálně odlehlých lokalitách jsou zdravotnickými službami vybaveny lépe, naopak příměstské obce hůře. Rozhodující je přitom zejména mikroregionální odlehlost, vyjádřená silniční vzdáleností od měst s více než 5000 obyvateli. Podprůměrnou vybavenost mají dále obce s populačními zisky v posledních deseti letech, obce s mladší věkovou strukturou a obce, jejichž obyvatelé mají vyšší příjmy. Takové charakteristiky jsou typické zejména pro příměstské obce v malé vzdálenosti k velkým městům. Turistický ruch hraje v případě vybavenosti zdravotními službami spíše podružnou roli, výraznější pozitivní vliv má pouze na vybavenost obcí lékárnami.

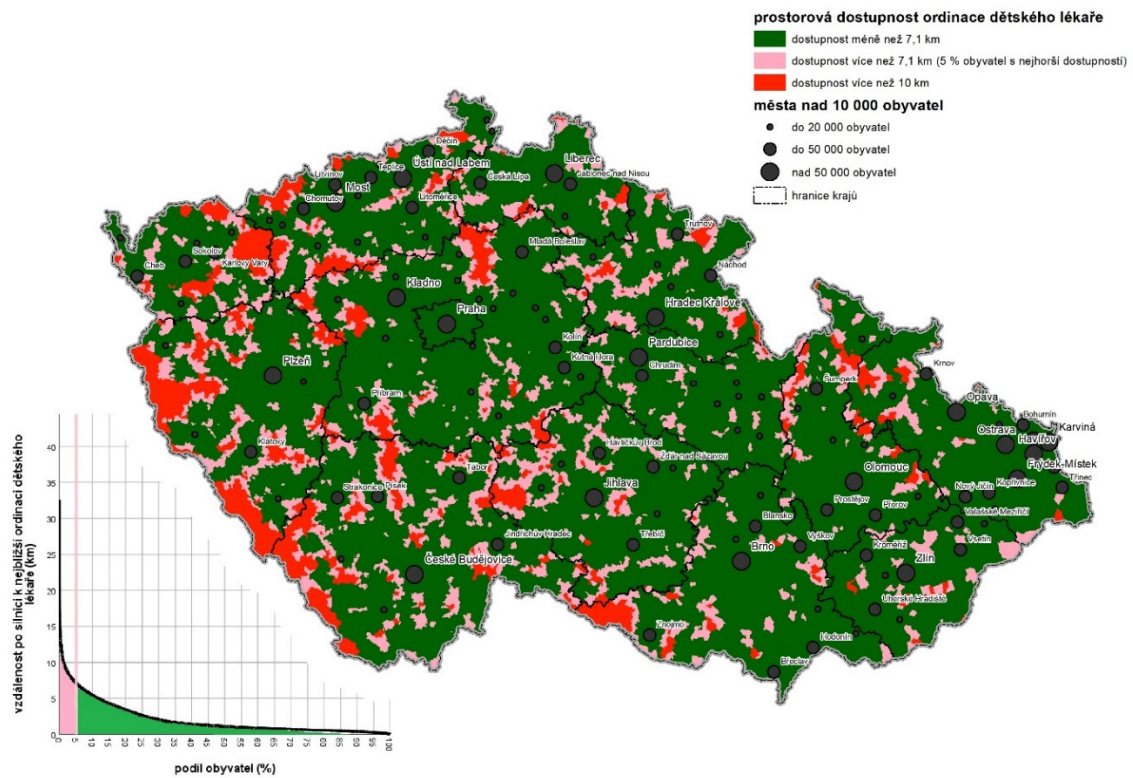
5.4.2 Prostorová dostupnost zdravotnických služeb

Prostorovou dostupnost k jednotlivým zdravotnickým službám zobrazují následující obrázky: Obrázek 33, Obrázek 34, Obrázek 35, Obrázek 36, Obrázek 37. Ordinance praktických lékařů jsou ze všech sledovaných zdravotnických služeb nejlépe prostorově dostupné. 95 % obyvatel České republiky má nejbližší ordinaci praktického lékaře ve vzdálenosti do 5,1 km od svého bydliště. O něco málo horší je dostupnost k zubařům (95 % obyvatel do 6,8 km) a k dětským lékařům (95 % obyvatel do 7,1 km). Ještě o něco vyšší jsou hodnoty dostupnosti do lékáren (7,9 km) a do gynekologických ordinací (9,1 km). Ordinance praktických lékařů jsou poměrně silně rozptýleny i v malých venkovských obcích (i když se často jedná o pobočné ordinace, které mají omezenou otevírací dobu) a sídla se zhoršenou dostupností k praktickým lékařům jsou tak v území rovněž rozptýlena. Naproti tomu ordinace dětských lékařů, pediatriů a lékárny jsou silněji prostorově koncentrovány. V některých regionech tak vznikají i rozsáhlejší územní celky s komplikovanější dostupností k těmto službám, a to jak v pohraničí, tak ve vnitrozemí.

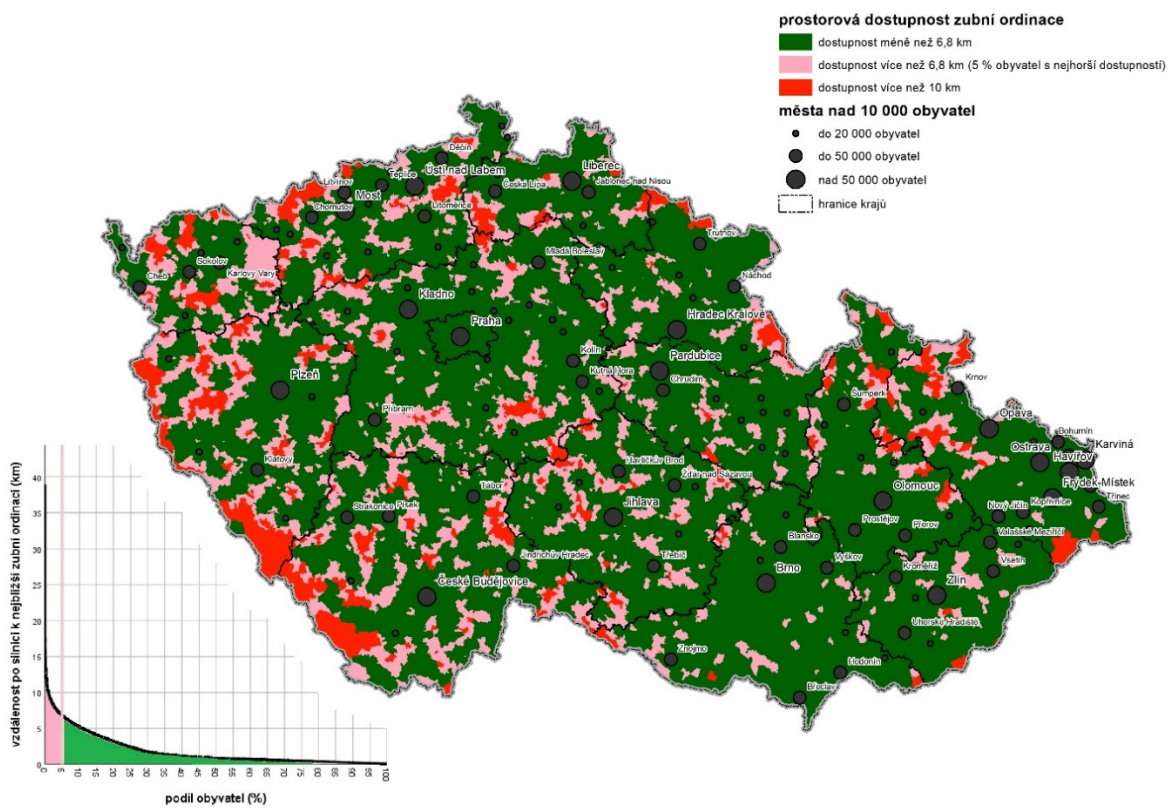
Obrázek 33: Graf a mapa prostorové dostupnosti ordinace praktického lékaře

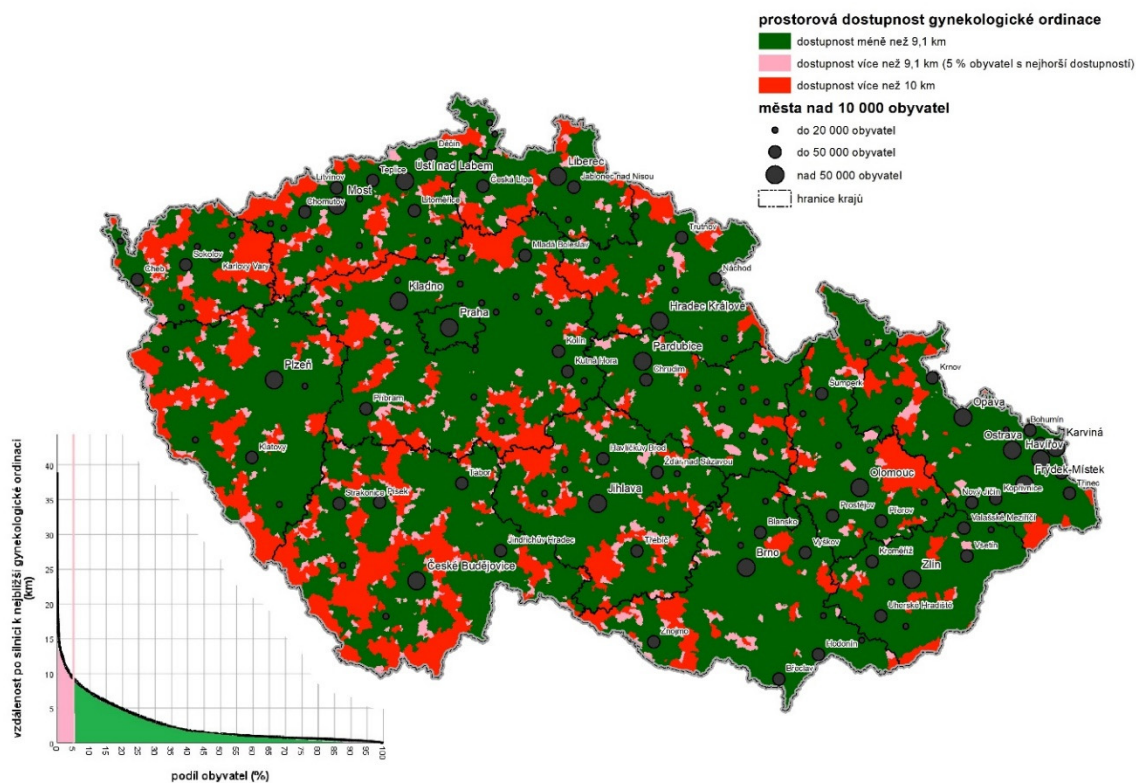
Obrázek 34: Graf a mapa prostorové dostupnosti ordinace dětského lékaře

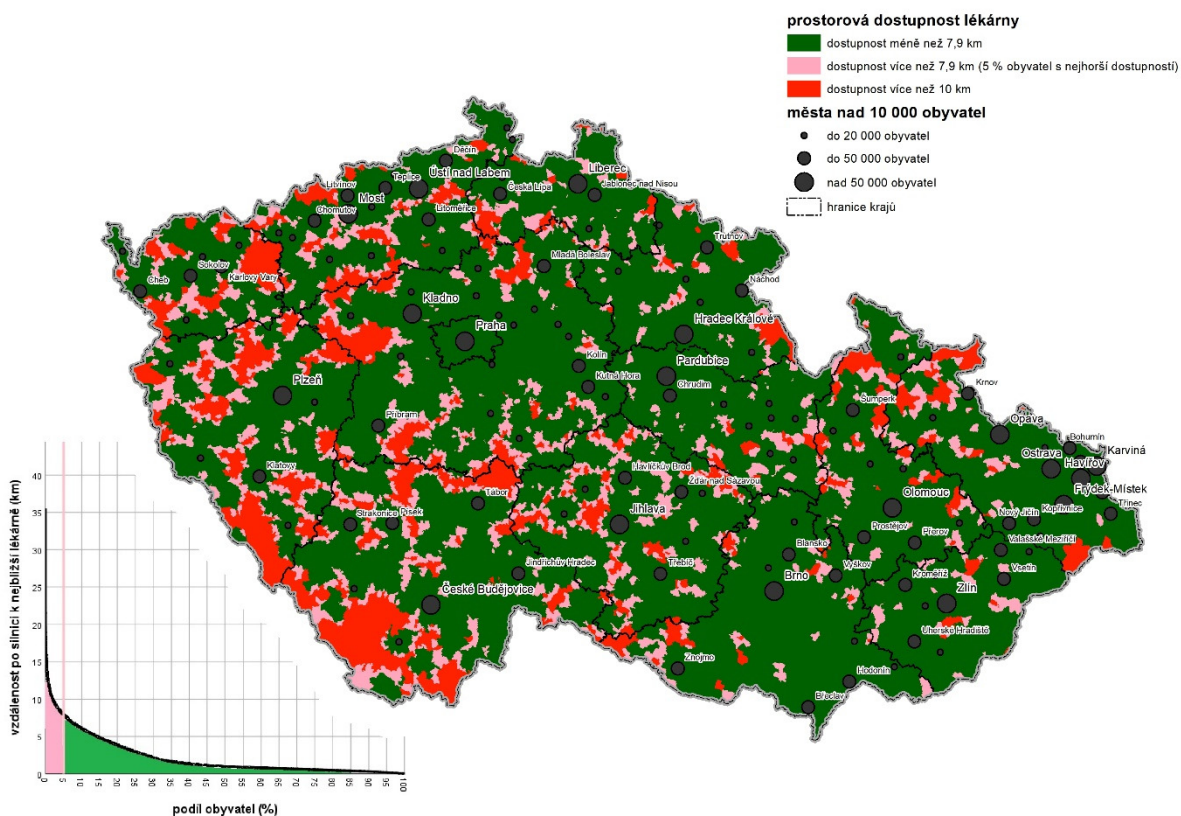
Obrázek 35: Graf a mapa prostorové dostupnosti zubní ordinace

Obrázek 36: Graf a mapa prostorové dostupnosti gynekologické ordinace

Obrázek 37: Graf a mapa prostorové dostupnosti lékárny

5.5 Tělocvičny, sportovní hřiště a dětská hřiště

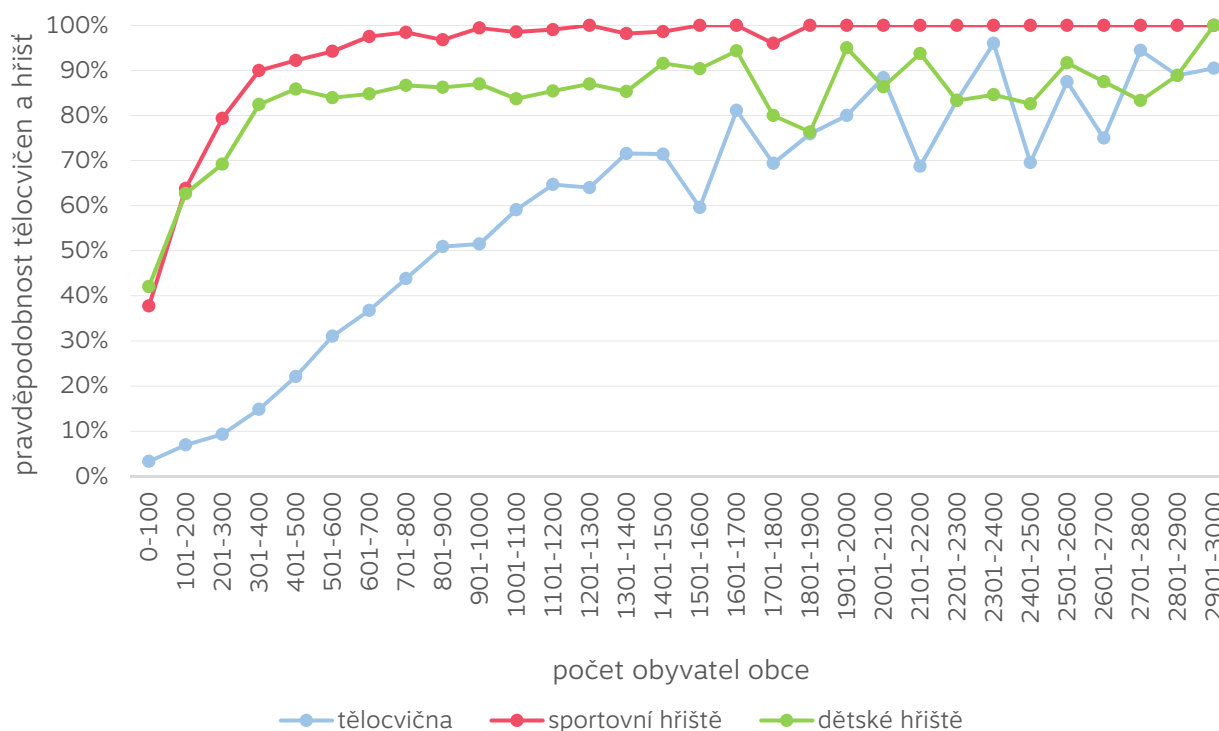
Pro analýzu aktuální sídelně strukturní vybavenosti obcí tělocvičnami využíváme soubor ČSÚ z roku 2016. V případě sportovních a dětských hřišť pracujeme se souborem SMS 2018. Z provedené kontroly kvality datových souborů vyplývá, že při interpretaci dat je na místě značná obezřetnost, protože data mohou obsahovat chybné údaje.

5.5.1 Sídelně strukturní vybavenost

Závislost lokalizace tělocvičen a hřišť na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

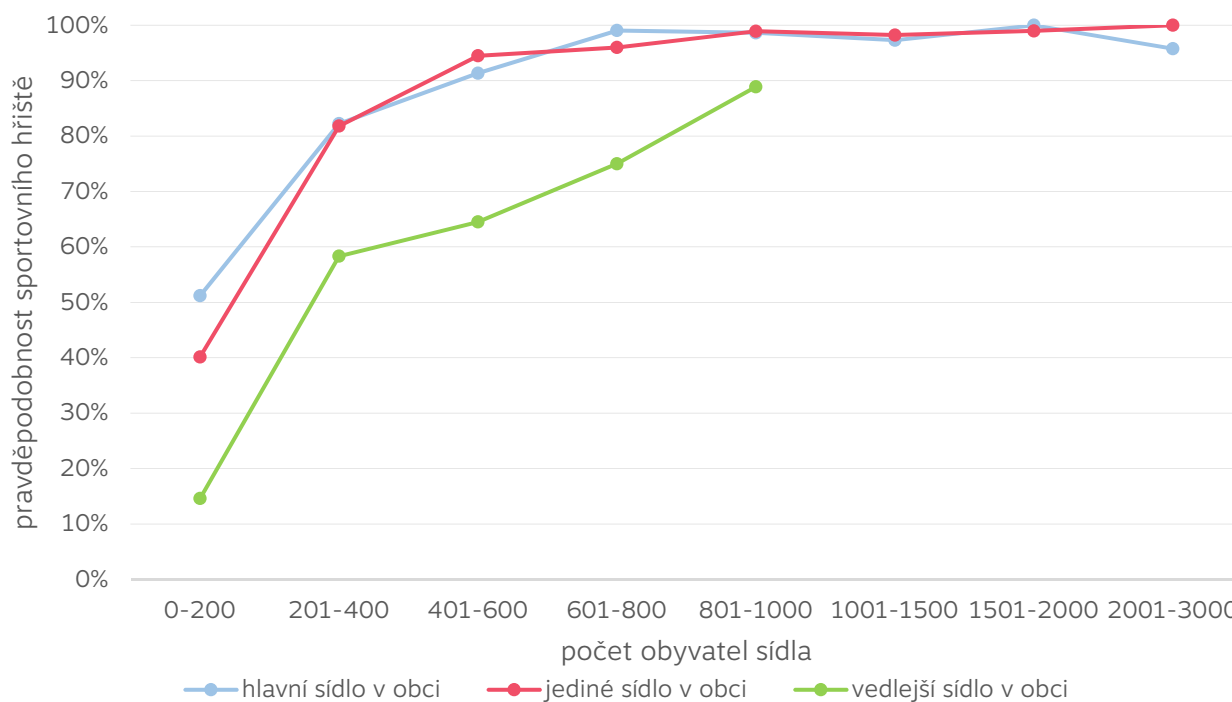
Obrázek 38 znázorňuje, jaká je pravděpodobnost existence tělocvičen, hřišť a dětských hřišť v obcích různých velikostních kategorií. Hřiště sportovního typu (fotbalové apod.) je v malých obcích nejběžnějším typem infrastruktury. Je běžným standardem již v obcích s více než 200 obyvateli, ale i obce s méně než 200 obyvateli mají hřiště velmi často. Ve velikostní kategorii 100–200 obyvatel je podíl jen těsně pod hranicí běžného standardu (64 %). Sportovní hřiště je tak vůbec nejběžnějším prvkem občanského vybavení za všech typů sledovaných v této studii. Dětská hřiště jsou v nejmenších obcích podobně běžná jako sportovní hřiště. I pro dětská hřiště platí, že jsou běžným standardem v obcích s více než 200 obyvateli. Jejich výskyt ale roste s rostoucí velikostí obce pomaleji a ani v obcích s více než 2000 obyvateli nedosahuje 100 %. Je možné, že neúplná vybavenost dětskými hřišti ve větších obcích je způsobena chybovostí lokalizačních dat. Tělocvičny jsou ve srovnání se hřišti méně rozšířeným typem vybavenosti. Hranice běžného standardu dosahují teprve v obcích s více než 1300 obyvateli.

Obrázek 38: Pravděpodobnost lokalizace tělocvičen a hřišť v závislosti na velikosti obce (2016, 2018)

Na úrovni sídel je patrná stejná souvislost jako u ostatních služeb. Nesamostatná sídla, která nejsou největšími sídly v obci, tzv. vedlejší sídla, jsou vybavena sportovními hřišti i dětskými hřišti hůře než tzv. hlavní sídla.¹⁶ Rozdíly jsou patrné zejména u nejmenších obcí. Hlavní sídla v obci jsou i ve velikostní kategorii do 200 obyvatel vybavena sportovním hřištěm v polovině případů. U vedlejších částí obcí jde jen o 13% vybavenost (Obrázek 39). U dětských hřišť jsou rozdíly podobné.

Obrázek 39: Pravděpodobnost lokalizace sportovních hřišť v závislosti na velikosti a typu sídla, 2018

Vybavenost tělocvičnami a hřišti v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu.

Vybavenost obcí sportovními a dětskými hřišti prakticky vůbec nesouvisí s polohou obcí vůči sídelním centrům. U nejmenších obcí ležících v blízkosti měst lze pozorovat o něco častější vybavenost dětským hřištěm, jedná se ovšem o marginální vliv. V případě tělocvičen lze ovšem pozorovat slabou souvislost podobného typu jako v případě většiny ostatních typů sledované vybavenosti. Obce v meziregionální i mikroregionální periférii jsou tělocvičnami vybaveny o něco lépe než obce v blízkosti měst. Předpokládáme, že se podobně jako v případě ostatních typů vybavenosti jedná především o efekt setrvačnosti, který způsobuje, že populačně rostoucí obce v okolí měst jsou ve srovnání se stagnujícími nebo zmenšujícími se obcemi v periferní poloze vybaveny relativně hůře.

¹⁶ Vybavenost tělocvičen na úrovni sídel nezkoumáme, protože pracujeme se souborem tělocvičen, který je lokalizován pouze na úrovni obcí.

Vybavenost obcí hřištěm nemá zřetelnou souvislost ani s demografickými charakteristikami obcí. Věková struktura obcí nemá na vybavenost hřišti vliv, a dokonce ani populační vývoj obce v letech 2009–2018 nesouvisí nijak zřetelně s lokalizací některého z typů hřišť. Souvislost lze zaznamenat pouze u nejmenších obcí o velikosti méně než 200 obyvatel. U nich platí, že populačně rostoucí obce mají s větší pravděpodobností dětské hřiště. U tělocvičen je souvislost s demografickými charakteristikami o něco zřetelnější, ale stále velmi slabá. Populační růst poněkud snižuje pravděpodobnost lokalizace tělocvičen v jednotlivých velikostních kategoriích obcí. To platí především pro obce se 400 až 1000 obyvateli, u nichž rozdíl mezi obcemi, které za posledních 10 let ztratily více než 5 % obyvatel, a těmi, které získaly více než 10 % obyvatel, činí cca 20 procentních bodů.

Vybavenost obcí tělocvičnami a hřišti nemá žádnou měřitelnou souvislost s jejich socioekonomickými charakteristikami. Lze zaznamenat pouze vyšší vybavenost středisek turistického ruchu tělocvičnami. Střediska turistického ruchu jsou tělocvičnami vybavena v průměru asi o 8 procentních bodů častěji než běžné obce.

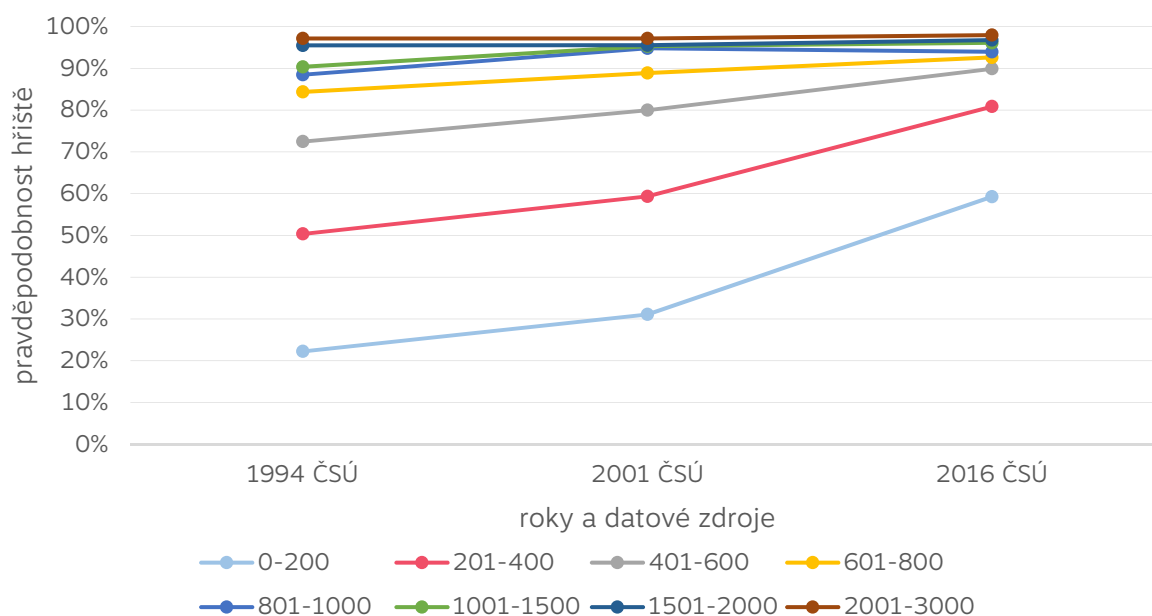
Proměny sídelně strukturní vybavenosti malých obcí tělocvičnami a hřišti¹⁷

Podíl obcí vybavených nějakým typem sportovního hřiště od roku 1994 setrvale rostl. Data statistického úřadu ukazují zřetelně vzestupný trend pro všechny obce s méně než 1000 obyvatel (větší obce mají po celou dobu hřiště téměř ze 100 %). Nejsilnější nárůst je přitom viditelný u nejmenších obcí. U obcí s méně než 200 obyvateli se vybavenost zvýšila mezi roky 1994 a 2016 z 22 % na 59 % (viz Obrázek 40).

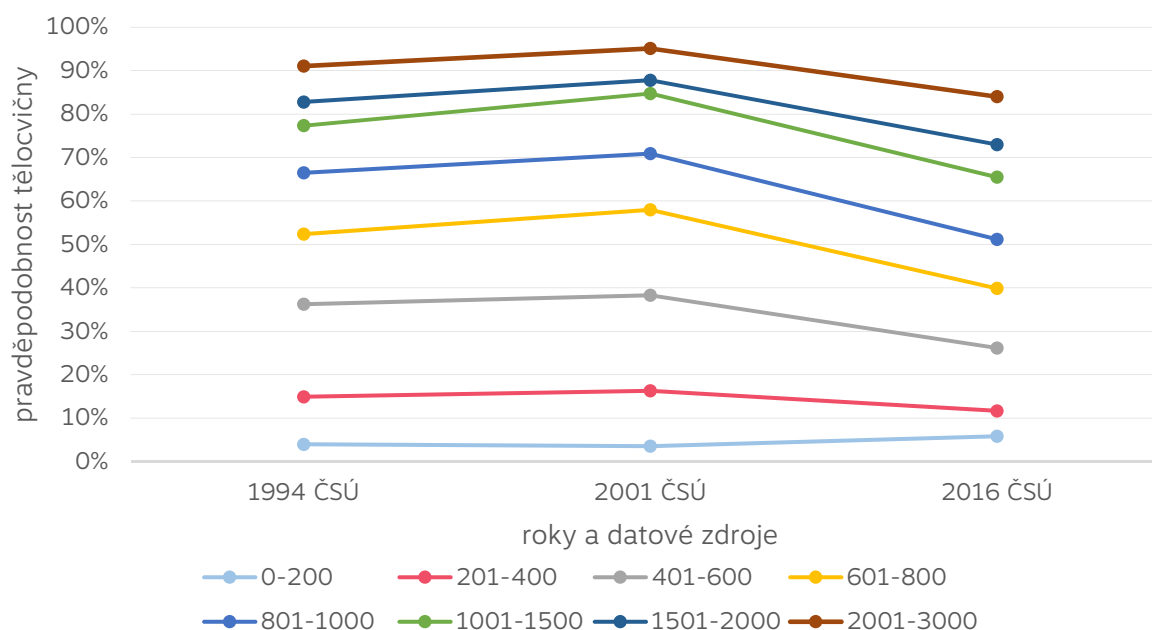
Podíl obcí vybavených tělocvičnou se naopak ve sledovaném období mírně snížil, a to především v letech 2001–2016. Pokles lze zaznamenat ve všech velikostních kategoriích obcí s výjimkou nejmenších obcí s méně než 200 obyvateli. U obcí s cca 1000 obyvatel se jedná o znatelný pokles dosahující cca 20 procentních bodů. (viz Obrázek 41). O příčinách tohoto poklesu lze jen spekulovat. Nelze vyloučit, že se jedná o zdánlivý pokles způsobený poněkud odlišnou metodikou sběru dat ze strany Českého statistického úřadu. V letech 1994 a 2001 jsou zahrnuty do příslušného ukazatele tělocvičny včetně školních tělocvičen s přístupem veřejnosti. Není jisté, jestli veřejnosti přístupné školní tělocvičny byly systematicky zohledněny i v datech z roku 2016.

¹⁷ Proměny vybavenosti nesledujeme u dětských hřišť, protože k nim nejsou k dispozici historická data.

Obrázek 40: Časové proměny vybavenosti malých obcí sportovním hřištěm, 1994–2016.

Obrázek 41: Časové proměny vybavenosti malých obcí tělocvičnou, 1994–2016.

Analýza sídelně strukturní vybavenosti malých obcí a sídel tělocvičnami a hřišti ukazuje ve svém souhrnu následující skutečnosti. Sportovní hřiště a hřiště pro děti tvoří nejběžnější prvek občanské vybavenosti malých obcí, který je velmi často k dispozici i v nejmenších obcích. Naopak tělocvičny jsou méně běžné. Výskyt hřišť nesouvisí nijak výrazně s žádnými jinými sledovanými charakteristikami obcí než s jejich populační velikostí. Lze ovšem zaznamenat souvislost mezi vybaveností jednotlivých sídel a jejich postavením v rámci obce. Nesamostatná vedlejší sídla jsou vybavena sportovními i dětskými hřišti hůře než hlavní sídla v obci. Lokalizace tělocvičen je o něco běžnější v mezoregionálně a mikroregionálně odlehlejších obcích a naopak

méně častá v obcích s populačními přírůsky. Turistický ruch má mírně pozitivní vliv na vybavenost obcí tělocvičnami.

Sportovních hřišť v uplynulých letech v malých obcích výrazně přibylo. Podíl obcí vybavených hřištěm narostl, a to nejsilněji v nejmenších obcích. Naopak podíl obcí s tělocvičnou se v uplynulých 15 letech buď mírně snížil, nebo stagnoval.

5.5.2 Prostorová dostupnost

Vzhledem k absenci spolehlivých plošných dat s přesnou lokalizací sportovní infrastruktury nebyla analýza prostorové dostupnosti tělocvičen a hřišť provedena. Data ČSÚ lokalizují hřiště a tělocvičny pouze na úrovni obce, což pro analýzu prostorové dostupnosti není dostatečně přesné. Data SMS neobsahují informace o obcích všech velikostních kategorií.

5.6 Základní a mateřské školy

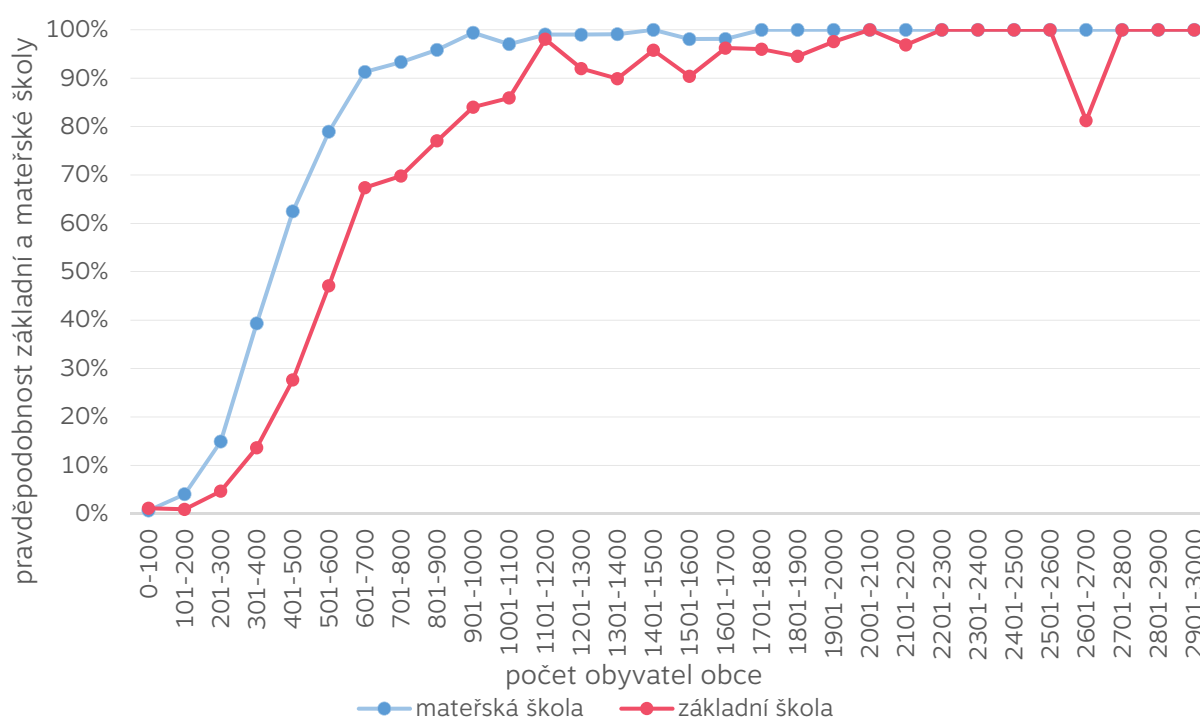
Pro analýzu aktuální sídelně strukturní vybavenosti obcí základními a mateřskými školami využíváme soubor z adresáře škol a školských zařízení vedený MŠMT. Data jsou vztažena k roku 2019. Adresář neumožňuje rozlišit školy umožňující kompletní devítiletou školní docházku a školy, které mají jenom nižší třídy (zpravidla první stupeň). Proto v analýze tyto dva typy základních škol neodlišujeme.

5.6.1 Sídelně strukturní vybavenost

Závislost lokalizace základních a mateřských škol na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

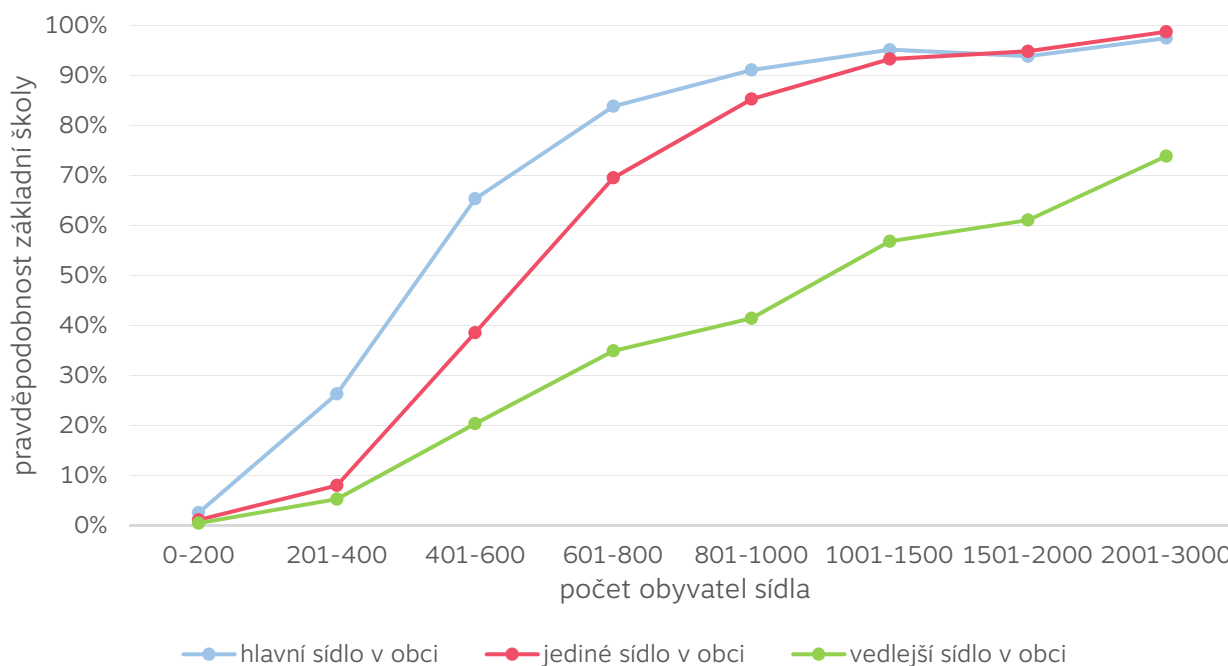
Obrázek 42 znázorňuje, jaká je pravděpodobnost existence základních a mateřských škol v obcích různých velikostních kategorií. Mateřské školy jsou v malých obcích zastoupeny o něco častěji než školy základní. Běžným standardem jsou již v obcích s 500 a více obyvateli. Základní školy jsou běžným standardem v obcích od 600 obyvatel. Mateřské i základní školy se samozřejmě objevují i v obcích menších. Mateřské školy jsou provozovány zhruba ve třetině obcí už ve velikostní kategorii 300–400 obyvatel.

Obrázek 42: Pravděpodobnost lokalizace základních a mateřských škol v závislosti na velikosti obce (2019)

Sídla uvnitř obcí nejsou základními a mateřskými školami vybavena rovnoměrně. Největší sídla v obcích a sídla, která jsou jedinými sídly v obci, jsou vybavena mnohem lépe než takzvaná vedlejší nesamostatná sídla. Vedlejší sídla o velikosti kolem 1000 osob jsou základní školou vybavena jen asi z 50 % a mateřskou školou asi z 65 %. Hlavní sídla obcí o stejné velikosti mají základní i mateřskou školu ve více než 90 % případů. Rozdíly v případě základních škol ilustruje Obrázek 43.

Obrázek 43: Pravděpodobnost lokalizace základních škol v závislosti na velikosti a typu sídla, 2019

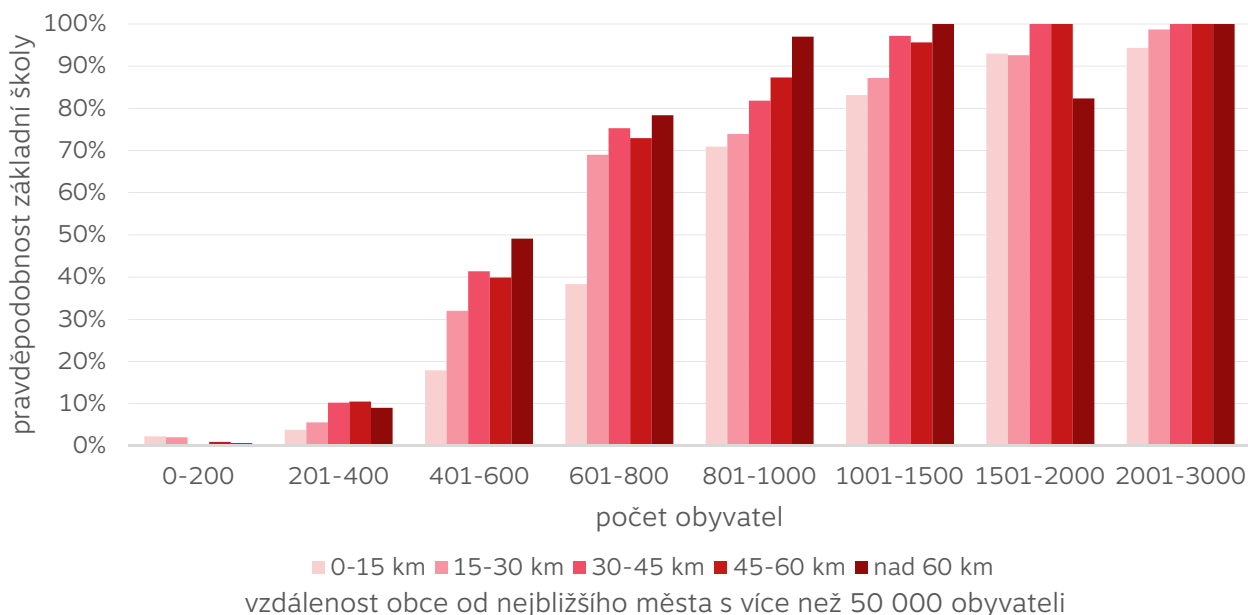

Vybavenost základními a mateřskými školami v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu

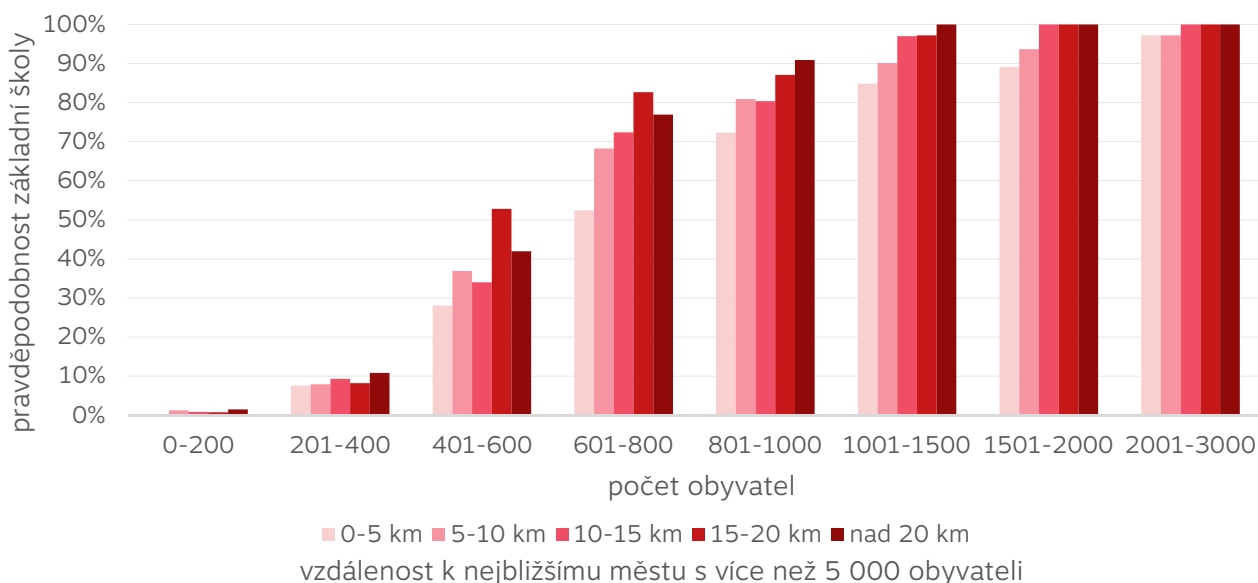
Podobně jako u řady dalších služeb, i u vybavenosti obcí základními a mateřskými školami platí, že obce v odlehlých polohách jsou vybaveny o něco lépe než obce příměstské. Negativní vliv na pravděpodobnost lokalizace škol má blízkost velkých i malých měst. Lepší vybavenost tedy mají obce v meziregionálních i mikroregionálních periferiích. Vliv polohy se ovšem projevuje zejména u obcí o velikosti 400–1500 obyvatel. Menší obce mají zcela minimální pravděpodobnost na umístění školy bez ohledu na svou polohu. Naopak větší obce mají školu až na několik výjimek rovněž bez ohledu na polohu. Obrázek 44 zobrazuje souvislost lokalizace základní školy s polohou obce vůči městům s více než 50 000 obyvateli, Obrázek 45 pak ukazuje souvislost mezi lokalizací školy a polohou vůči městům s více než 5000 obyvateli.

U mateřských škol je vliv polohy obce o něco slabší, ale stále zřetelný. Příměstské obce určité velikostní kategorie jsou systematicky vybaveny o něco hůře než obce periferní.

Obrázek 44: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 50 000 obyvateli a lokalizací základní školy, 2019

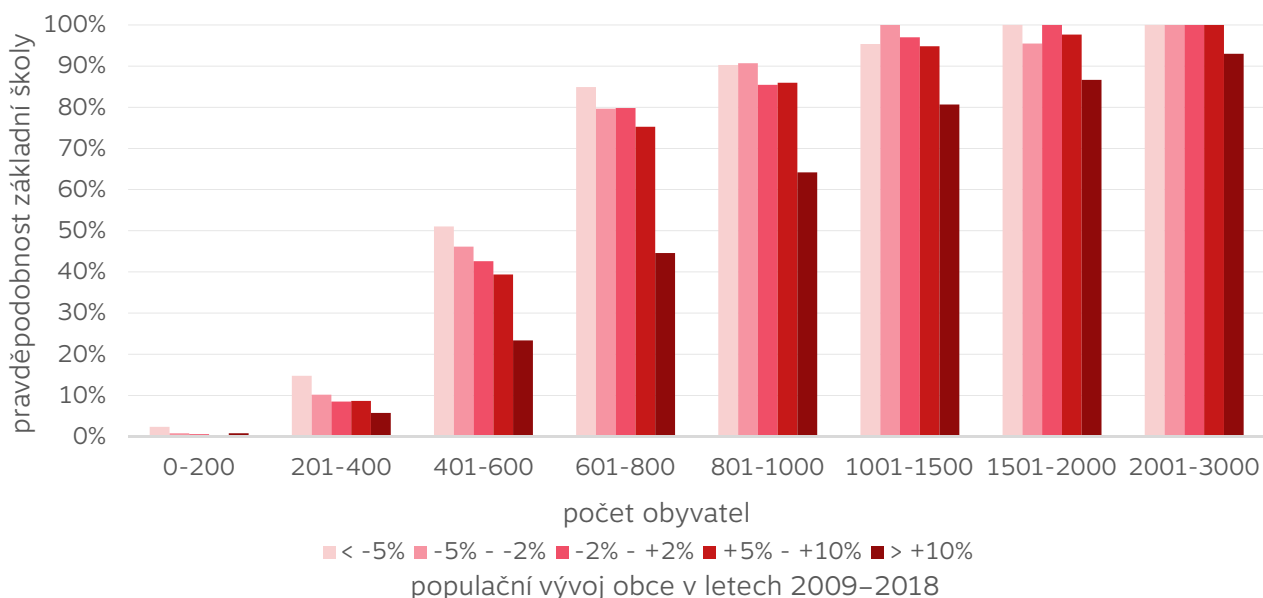
Obrázek 45: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 5000 obyvateli a lokalizací základní školy, 2019

Analýza souvislostí mezi lokalizací základních a mateřských škol a demografickými charakteristikami obcí ukazuje na první pohled paradoxní výsledek, totiž že obce se starší věkovou strukturou, a tedy menším podílem dětí jsou školami vybaveny častěji než obce s mladším obyvatelstvem. Rozdíl je markantní a u obcí s 600–1500 obyvateli přesahuje rozdíl mezi obcemi s nejstarší a nejmladší věkovou strukturou 20 procentních bodů. Ještě o něco silnější souvislost lze pozorovat mezi lokalizací škol a populačním vývojem obcí. Obce, které v letech 2009–2018 populačně rostly, mají relativně ke své velikosti základní školy s výrazně

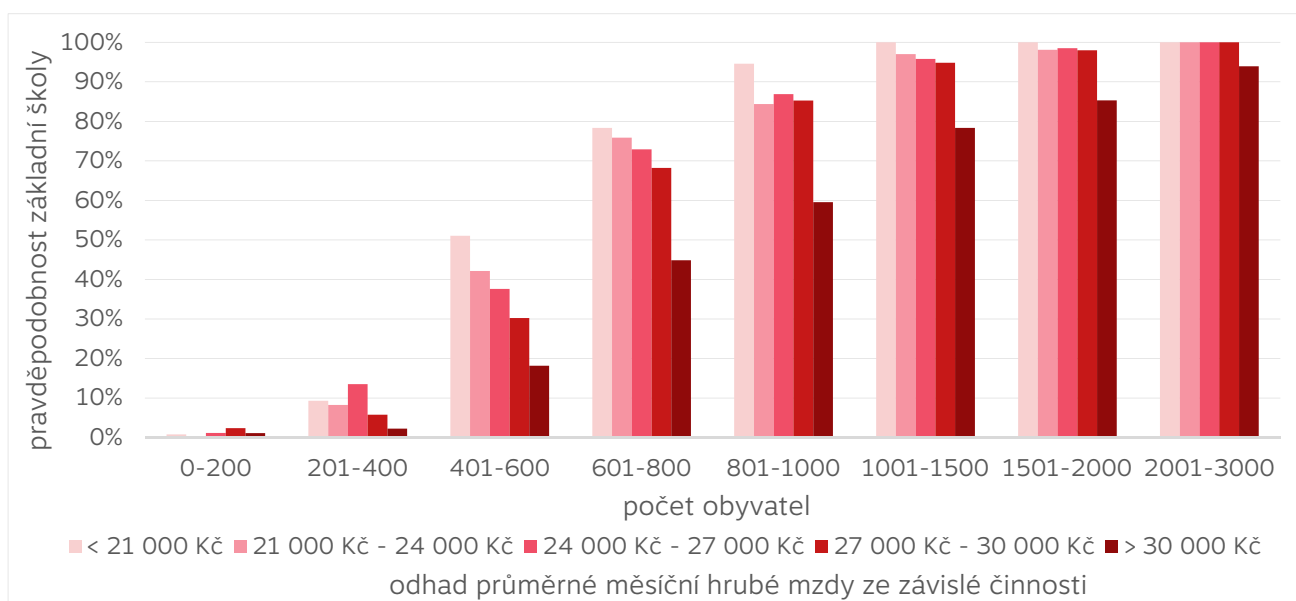
menší pravděpodobností než obce, které obyvatelstvo ztrácely, viz Obrázek 46. Podobná souvislost, i když o něco slabší, opět platí i pro mateřské školy.

Obrázek 46: Souvislost mezi lokalizací základní školy a populačním vývojem obcí v letech 2009–2018 pro různě velké obce

Vybavenost obcí základními školami souvisí i s jejich socioekonomickými charakteristikami. Obce s nižšími mzdami jsou základními školami vybaveny častěji než obce, jejichž obyvatelé mají mzdy vyšší (Obrázek 47). Mnohem slabší souvislost existuje mezi vybaveností obcí školami a nezaměstnaností. Obce s nejvyšší nezaměstnaností, nad 4,5 %, měly v roce 2019 školu o něco častěji než ostatní obce. V případě mateřských škol jsou souvislosti se socioekonomickými charakteristikami slabší než v případě základních škol.

Obrázek 47: Souvislost mezi lokalizací základní školy a mzdovou úrovní v obci pro různě velké obce

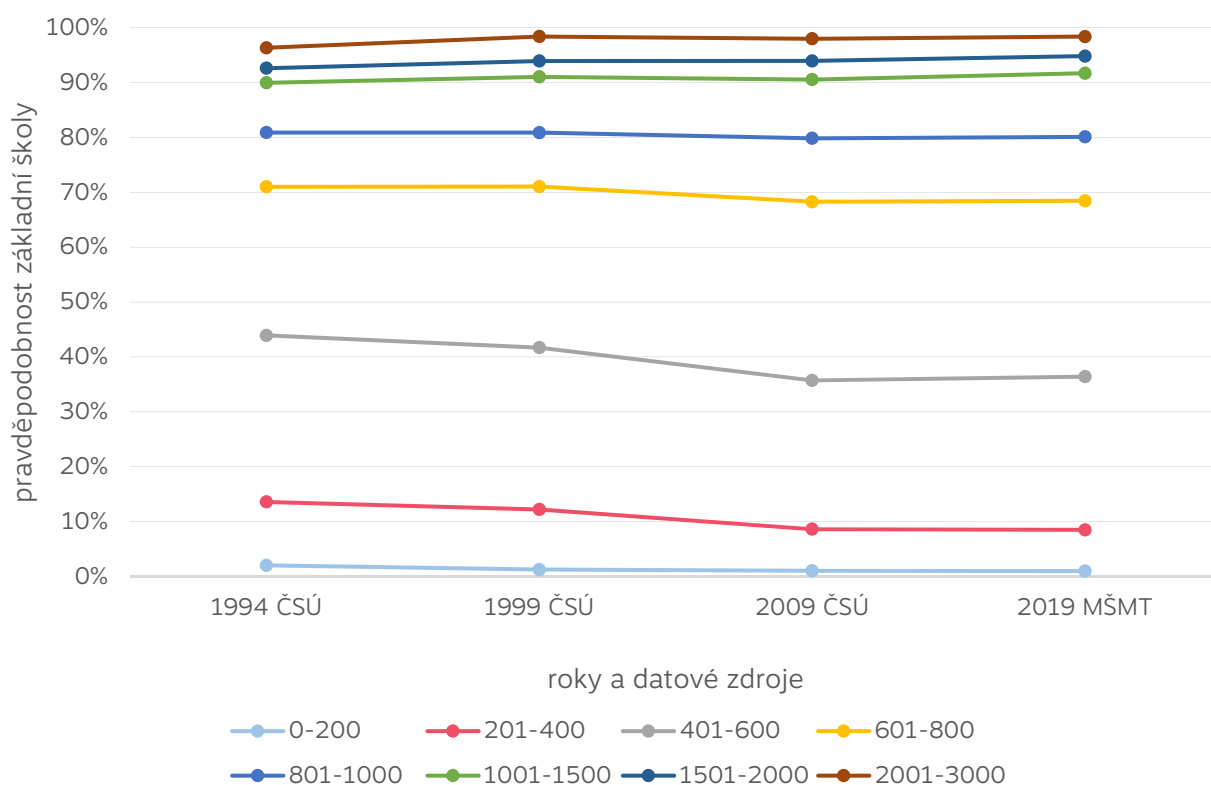
Střediska turistického ruchu mají při stejné populační velikosti vyšší šanci na to, že budou vybavena školou. Rozdíl je patrný u všech velikostních kategorií obcí, nejsilněji se projevuje u obcí se 400-600 obyvateli, kde dosahuje 25 procentních bodů. U mateřských škol takový rozdíl patrný není.

Proměny sídelně strukturní vybavenosti malých obcí základními a mateřskými školami

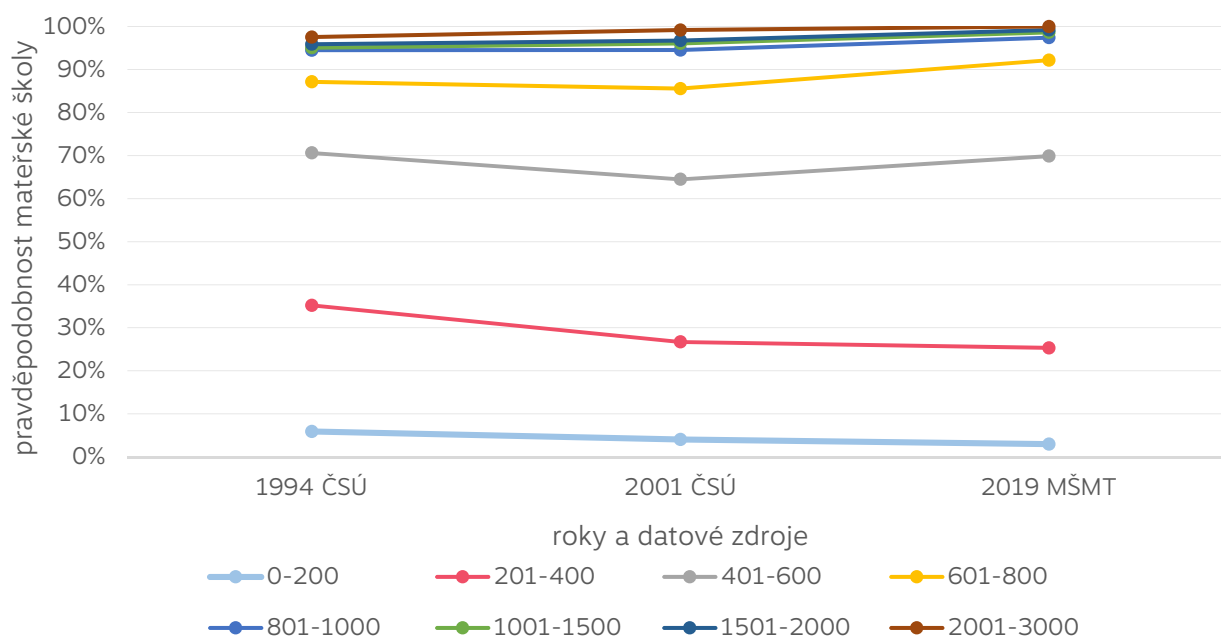
Podíl malých obcí vybavených základní školou na přelomu 20. a 21. století a v první dekádě 21. století slabě klesal. Ve druhé dekádě se stabilizoval a v současné době tak lze hovořit o tom, že podíl malých obcí vybavených základní školou se nemění (viz Obrázek 48).

Vybavenost mateřskou školou v posledních 20 letech mírně roste u obcí s více než 400 obyvateli. U menších obcí je situace stabilní (viz Obrázek 49).

Obrázek 48: Časové proměny vybavenosti malých obcí základní školou, 1994–2019

Obrázek 49: Časové proměny vybavenosti malých obcí mateřskou školou, 1994–2019.

Analýza sídelně strukturní vybavenosti malých obcí a základními a mateřskými školami ukazuje ve svém souhrnu následující skutečnosti. Mateřské školy jsou v malých obcích o něco běžnější než školy základní. Mateřské školy dosahují hranice běžného standardu (dvoutřetinová vybavenost) u obcí s více než 500 obyvateli. Základní školy u obcí s více než 600 obyvateli. Na úrovni sídel je v případě hlavních sídel v obcích hranice běžného dvoutřetinového standardu u základních i mateřských škol už v kategorii 400–600 obyvatel. U vedlejších sídel je ale hranic běžného standardu základních a mateřských škol až 2000, resp. 800 obyvatel.

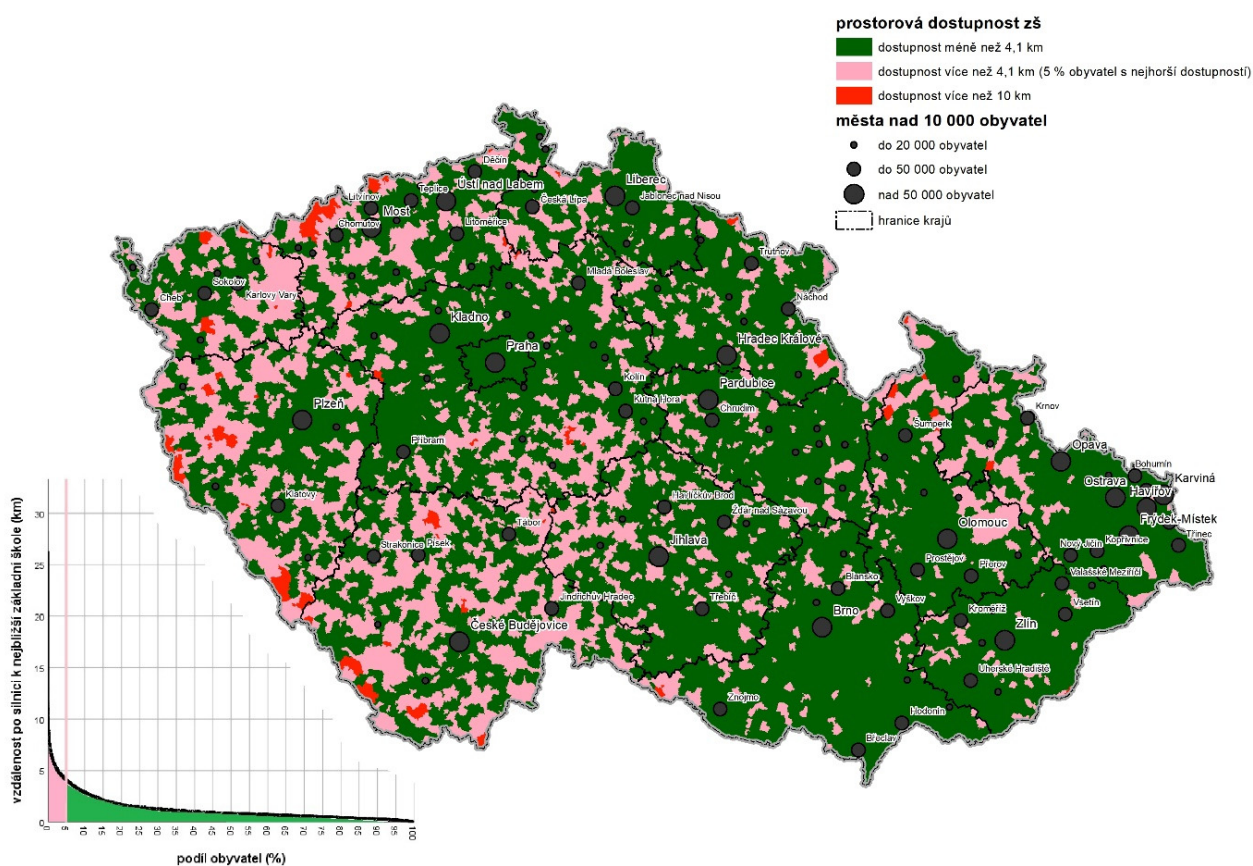
Podobně jako u řady jiných služeb, včetně služeb komerčních, se u vybavenosti školami dosti výrazně projevuje poloha obce a s ní související sociálně-ekonomické a demografické charakteristiky. Příměstské obce, které v uplynulých letech v převážné většině populačně rostly, jsou vzhledem ke své velikosti vybaveny základními i mateřskými školami hůře než obce v odlehlých polohách. Nižší vybavenost populačně rostoucích obcí způsobuje i paradoxní zjištění, že obce s vyšším podílem dětí mají podprůměrnou vybavenost školami. Z hlediska socioekonomických charakteristik souvisí s vybaveností školami nejsilněji průměrná mzdová hladina v obci. Obce s vyšší mzdovou hladinou jsou v průměru vybaveny školami hůře. Nejsilněji se tato souvislost projevuje u obcí s nejvyššími mzdami.

V uplynulých letech se vybavenost malých obcí školami příliš silně neměnila. Po určitém poklesu vybavenosti základními školami došlo ve druhé dekádě 21. století ke stabilizaci. U mateřských škol došlo ve druhé dekádě 21. století k mírnému nárůstu u obcí s více než 400 obyvateli.

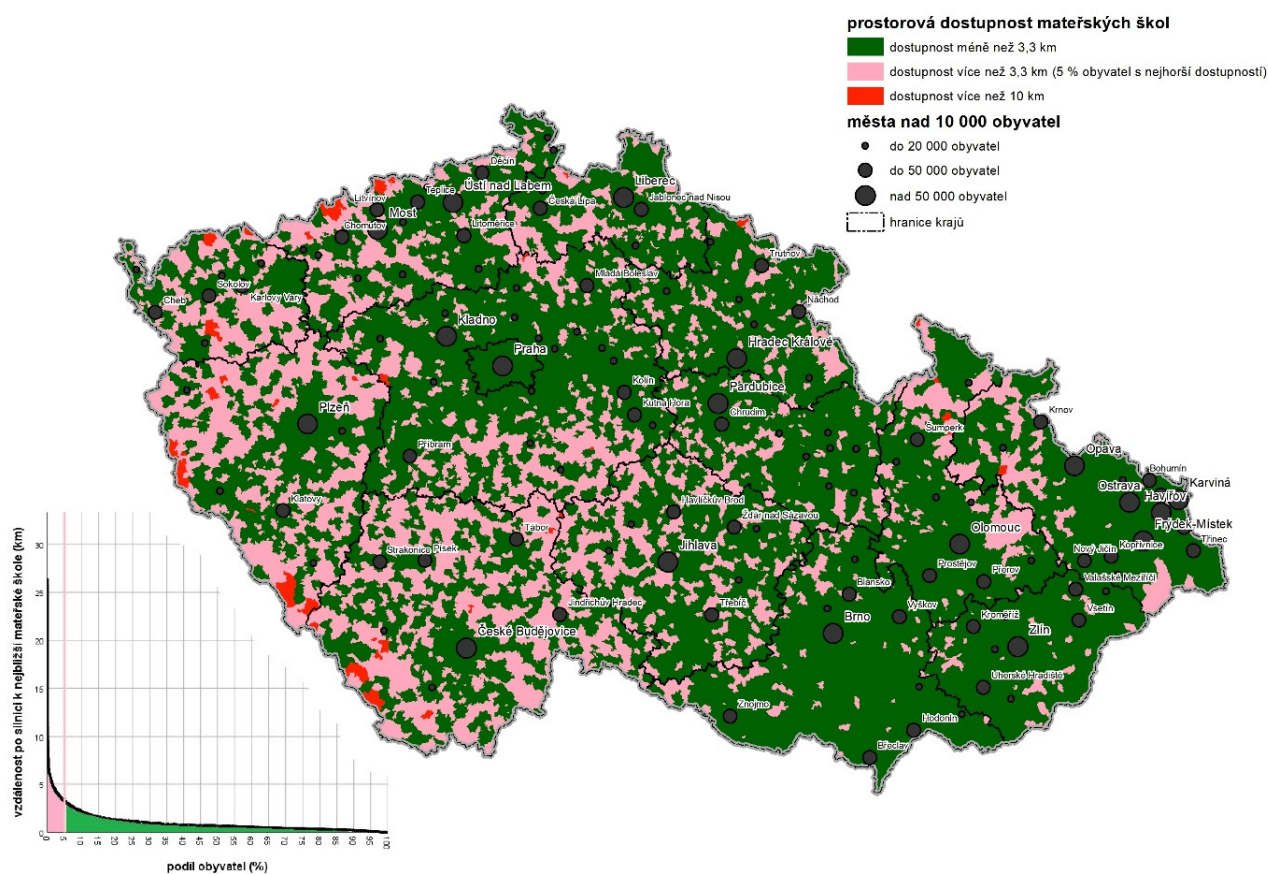
5.6.2 Prostorová dostupnost základních a mateřských škol

Prostorovou dostupnost k základním a mateřským školám zobrazuje Obrázek 50 a Obrázek 51. Větší počet mateřských škol ve venkovských obcích znamená jejich lepší prostorovou dostupnost. 95 % obyvatel České republiky má mateřskou školu do 3,3 km od svého bydliště. U základních škol tato hodnota činí 4,1 km. Místa s problematickou dostupností mateřských a základních škol jsou ale v území České republiky rozložena velmi podobně. Jedná se především o území s fragmentovanou sídelní strukturou a některé horské oblasti.

Obrázek 50: Graf a mapa prostorové dostupnosti základních škol

Obrázek 51: Graf a mapa prostorové dostupnosti mateřských škol

5.7 Čerpací stanice

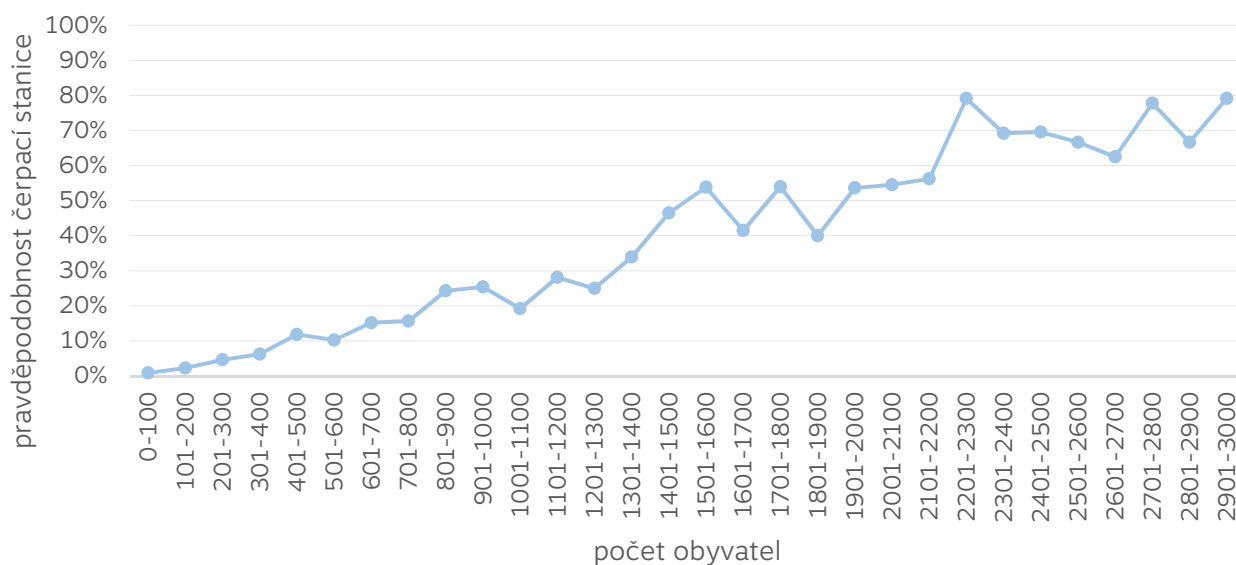
Čerpací stanice tvoří poněkud odlišný typ vybavenosti než ostatní služby a infrastruktury zkoumané v této studii, protože jejich využití není zpravidla směřováno primárně na obyvatele konkrétních obcí, ale spíše na projíždějící motoristy. Přesto může čerpací stanice představovat relevantní součást občanské vybavenosti obce, protože zjednodušuje místním obyvatelům možnosti tankování pohonných hmot a má obvykle přidružený prodej zboží. Díky delším otevíracím hodinám může též v některých případech nahrazovat funkci „večerek“.

5.7.1 Sídelně strukturální vybavenost

Závislost lokalizace čerpacích stanic na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

Výskyt čerpacích stanic v obcích různé populační velikosti zobrazuje Obrázek 52. Běžný standard představují čerpací stanice v obcích s více než 2200 obyvateli. V nejmenších obcích je výskyt čerpacích stanic téměř nulový. S rostoucí velikostí obce roste pravděpodobnost lokalizace čerpací stanice jen zvolna a ani v obcích kolem 3000 obyvatel není výskyt čerpací stanice vždy pravidlem.

Obrázek 52: Pravděpodobnost lokalizace čerpacích stanic v závislosti na velikosti obce, 2020

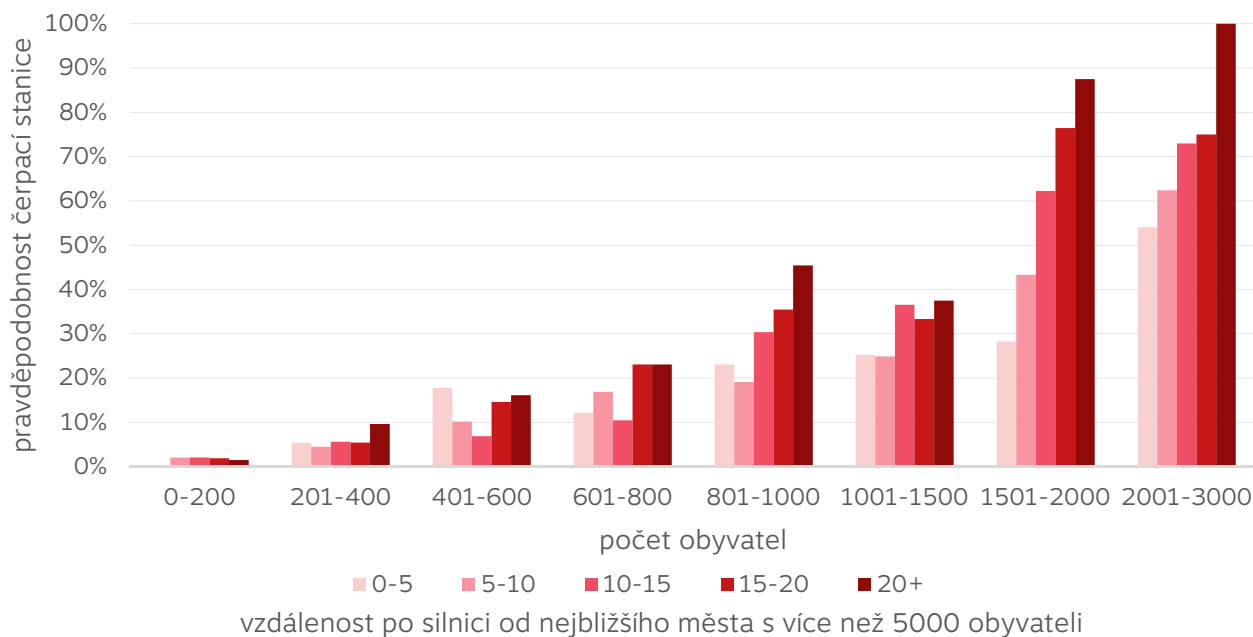

Jednotlivá sídla jsou vybavena čerpacími stanicemi zhruba stejně bez ohledu na to, jestli se jedná o hlavní nebo vedlejší sídla v obcích.

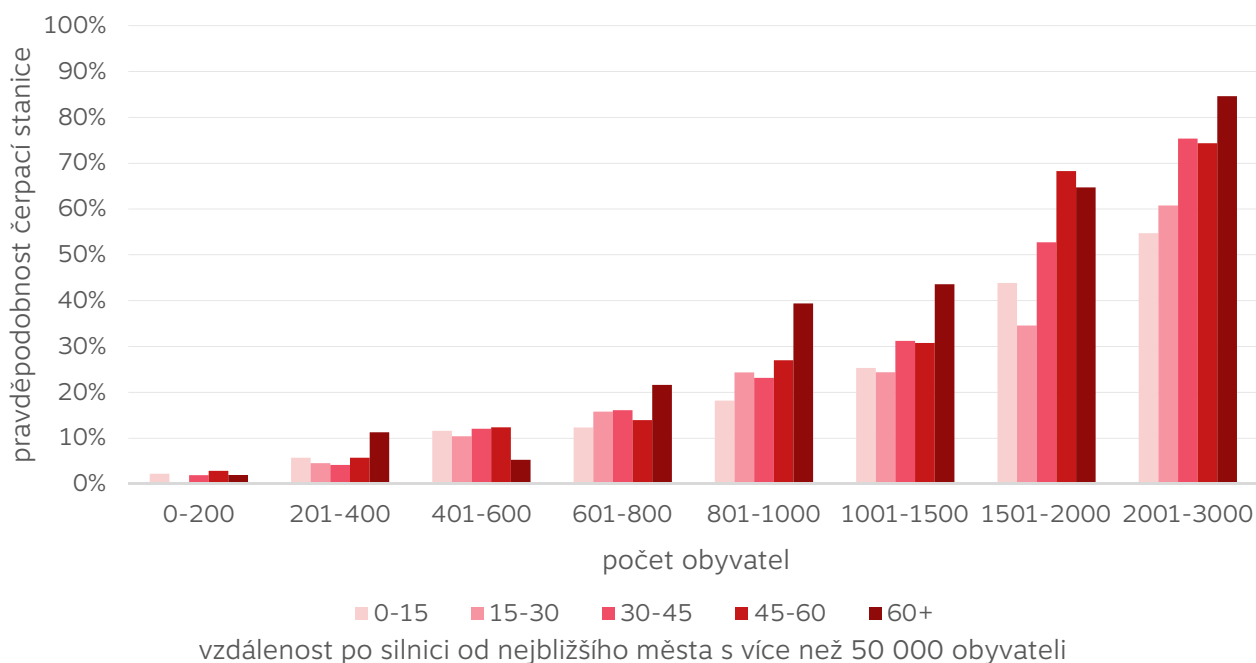
Vybavenost čerpacími stanicemi v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu.

Vybavenost obcí čerpacími stanicemi je výrazně ovlivněna polohou obcí, resp. jejich blízkostí vůči městům. Obce v mikroregionálně i mezoregionálně odlehle poloze, tedy ve velké vzdálenosti od malých i velkých měst, jsou čerpacími stanicemi vybaveny lépe než obce příměstské. Vliv polohy se ovšem projevuje až u obcí s více než cca 800 obyvateli. U menších obcí je vybavenost čerpacími stanicemi velmi nízká bez ohledu na jejich polohu. Souvislost vybavenosti čerpací stanicí se vzdáleností od měst pro různé velikostní kategorie obcí ukazuje Obrázek 53 a Obrázek 54.

Obrázek 53: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 5000 obyvateli a lokalizací čerpací stanice, 2020

Obrázek 54: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 50 000 obyvateli a lokalizací čerpací stanice, 2020

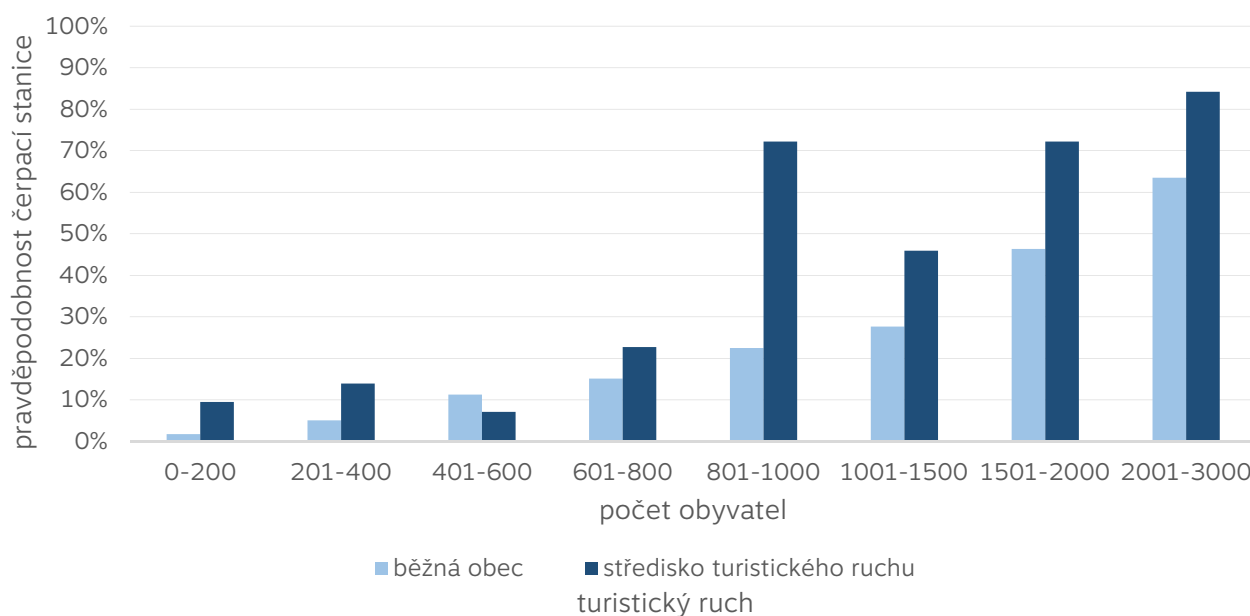
Obce s mladší věkovou strukturou a obce, které získávají obyvatelstvo, jsou čerpacími stanicemi vybaveny méně často než obce se starším obyvatelstvem, které populačně stagnují

nebo dokonce obyvatelé ztrácejí. Jedná se o projev efektu blízkosti měst, popsany výše. Příměstské obce jsou zpravidla mladší a rychleji rostou, a zároveň mají méně často čerpací stanice.

Totéž platí pro obce s nižší průměrnou mzdovou úrovní. I pro mzdovou úroveň platí, že obce, jejichž obyvatelé mají nižší průměrné mzdy, jsou lépe vybaveny čerpacími stanicemi. Souvislost rovněž vyplývá z efektu polohy obcí vůči městům. Příměstské obce s vyššími mzdami mají menší pravděpodobnost, že v nich bude umístěna čerpací stanice.

Značný vliv na vybavenost obcí čerpacími stanicemi má turistický ruch. Obce klasifikované jako střediska turistického ruchu mají čerpací stanice výrazně častěji než ostatní velikostně srovnatelné obce (Obrázek 55).

Obrázek 55: Souvislost mezi velikostí obce, turistickým ruchem a lokalizací čerpací stanice, 2020

Vzhledem k absenci starších dat o lokalizaci čerpacích stanic nelze provést analýzu proměn vybavenosti obcí čerpacími stanicemi v uplynulých 25 letech.

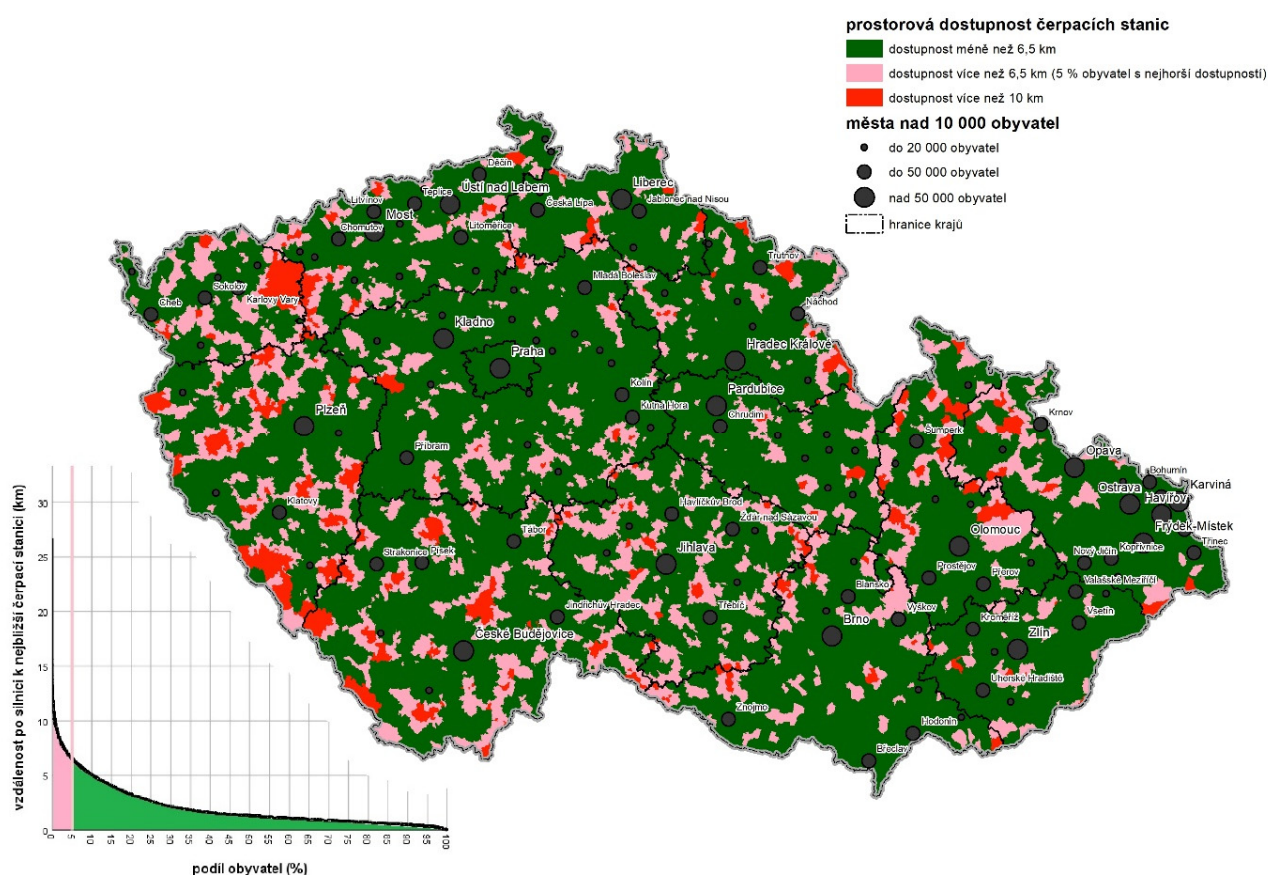
Analýza sídelně strukturní vybavenosti obcí čerpacími stanicemi ukazuje, že čerpací stanice se vyskytují spíše ve větších obcích nad 2000 obyvatel, ani v nich ale nejsou zastoupeny vždy. Mikroregionálně a mezoregionálně odlehlé obce jsou čerpacími stanicemi vybaveny lépe než obce příměstské, jejichž obyvatelé zřejmě výrazně častěji mohou využívat čerpacích stanic v přilehlých městech. Rovněž výrazný turistický ruch zvyšuje pravděpodobnost, že obec bude mít čerpací stanici.

5.7.2 Prostorová dostupnost čerpacích stanic

Pro 95 % obyvatel České republiky leží čerpací stanice do 6,5 km od jejich bydliště. Ve vzdálenosti více než 10 km od benzínové pumpy bydlí jen cca 0,7 % obyvatel. To je ovšem stále

vyšší počet než u většiny služeb a infrastruktur zařazených do této studie. Místa se ztíženou dostupností čerpacích stanic jsou po území České republiky rozmístěna poměrně rovnoměrně a nejsou tak silně navázána na regiony s fragmentovanou sídelní strukturou jako u jiných služeb. Ve venkovských územích všech krajů lze nalézt místa s relativně ztíženou dostupností čerpacích stanic (Obrázek 56).

Obrázek 56: Graf a mapa prostorové dostupnosti čerpacích stanic

5.8 Bankomaty

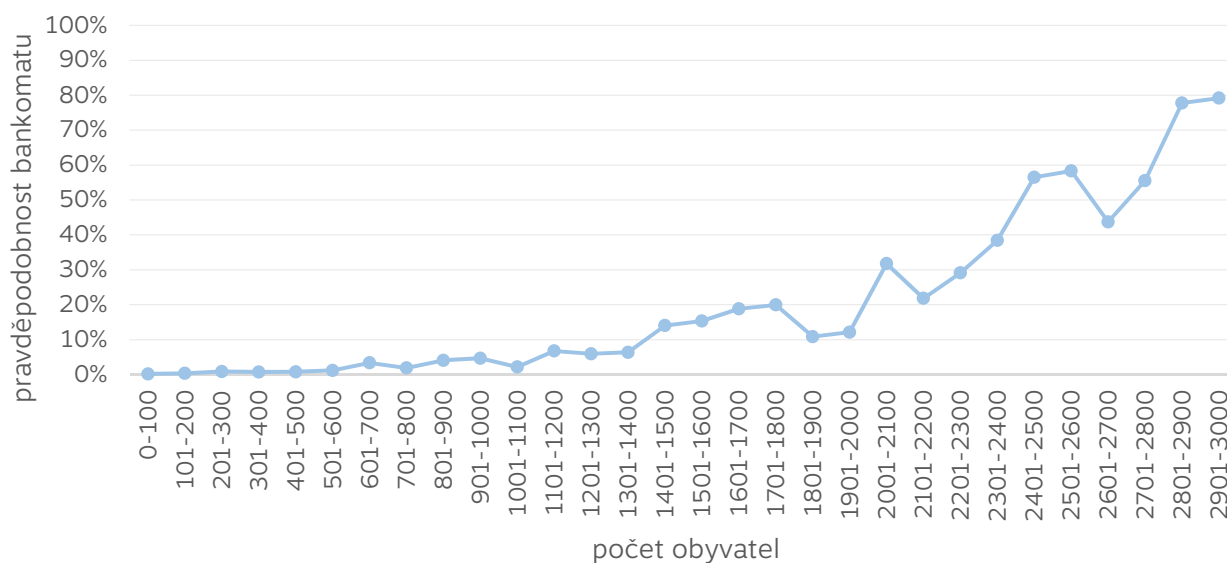
Bankomaty představují ve srovnání s ostatními službami a infrastrukturami zařazenými do této studie poměrně nový prvek občanské vybavenosti, který se v České republice začal objevovat teprve v 90. letech 20. století. V následujících desetiletích ovšem zažily rychlý nárůst a dnes se jedná o všeobecně rozšířenou bankovní službu.

5.8.1 Sídelně strukturní vybavenost

Závislost lokalizace bankomatů na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

Jak ukazuje Obrázek 57, nejedná se o typický prvek vybavenosti malých obcí, protože běžný standard, tedy minimálně dvoutřetinovou vybavenost, představují bankomaty až u obcí s více než 2800 obyvateli. V obcích s méně než 1000 obyvatel se naopak bankomaty neobjevují téměř vůbec.

Obrázek 57: Pravděpodobnost lokalizace bankomatu v závislosti na velikosti obce (2020)

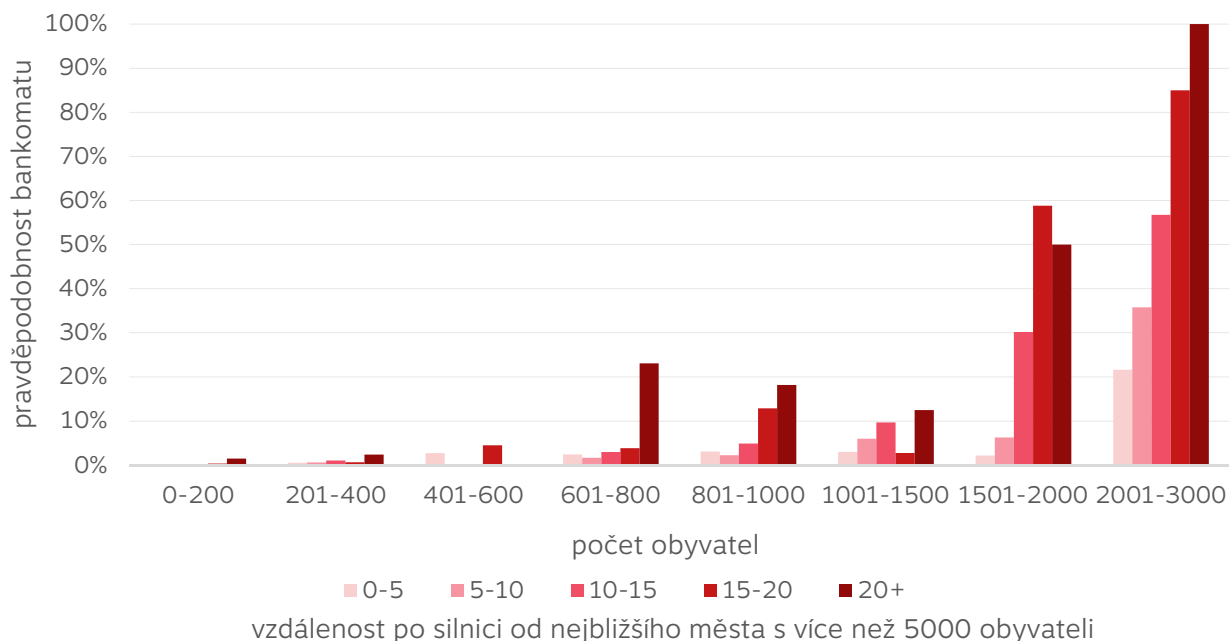

Na úrovni sídel lze rovněž sledovat velmi nízkou vybavenost bankomaty v sídlech pod 2000 obyvatel. U větších sídel se projevuje lepší vybavenost hlavních, tj. největších sídel v obci. U sídel s více než 2000 obyvateli jsou hlavní sídla vybavena z cca 70 %, zatímco vedlejší sídla z cca 40 %.

Vybavenost bankomaty v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu

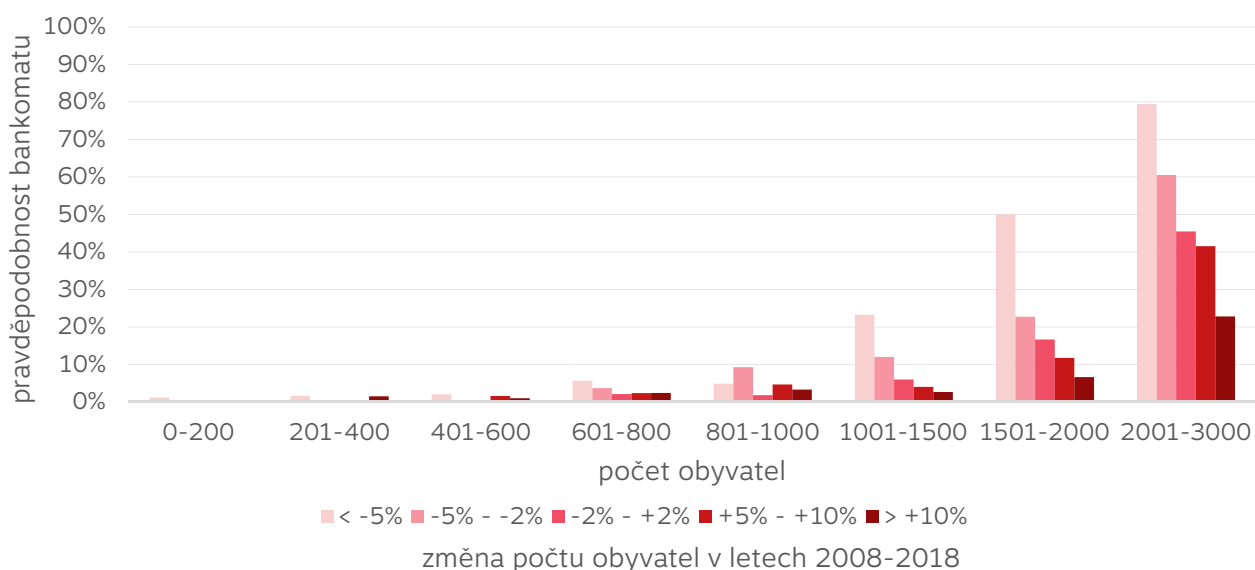
Obce do 600 obyvatel nejsou bankomatem vybaveny téměř nikdy bez ohledu na svou polohu. U větších obcí se ovšem význam polohy začíná projevovat dosti silně. V čím odlehlejší mikroregionální a meziregionální poloze se obec nachází, tím má vyšší pravděpodobnost, že bude vybavena bankomatem. Nejsilněji se tento vliv projevuje u obcí s více než 1500 obyvateli. Obce s 1500–2000 obyvateli ležící do 5 kilometrů od města s více než 5000 obyvateli mají jen nepatrnou pravděpodobnost, že budou vybaveny alespoň jedním bankomatem. Stejně velké obce ležící více než 20 kilometrů od města s více než 5000 obyvateli mají už ale 50% šanci být vybaveny. Obce s více než 2500 obyvateli v takto odlehle poloze jsou bankomatem vybaveny ze 100 % (viz Obrázek 58). O něco slabší, ale stále relevantní vliv, má poloha obce vůči velkým městům. Vzdálenost od velkého města u obcí s více než 600 obyvateli rovněž výrazně zvyšuje pravděpodobnost, že budou vybaveny bankomatem.

Obrázek 58: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 5000 obyvateli a lokalizací bankomatu, 2020

Vybavenost obcí bankomatem souvisí i s jejich demografickou situací. Souvislosti jsou podobné jako u většiny služeb a infrastruktur v této studii, projevují se ale až u obcí s více než 1000 obyvatel. Obce se starší věkovou strukturou a obce, které ztrácejí obyvatelstvo, jsou bankomaty vybaveny častěji než obce s mladším obyvatelstvem a populačně rostoucí. Souvislost vybavenosti bankomatem s populačním vývojem obce ilustruje Obrázek 59. Tyto souvislosti vyplývají z efektů polohy obce. Rostoucí a populačně mladé obce se zpravidla nacházejí v prstencích v malé vzdálenosti okolo měst. Jejich vybavenost bankomaty je vzhledem k jejich velikosti podprůměrná.

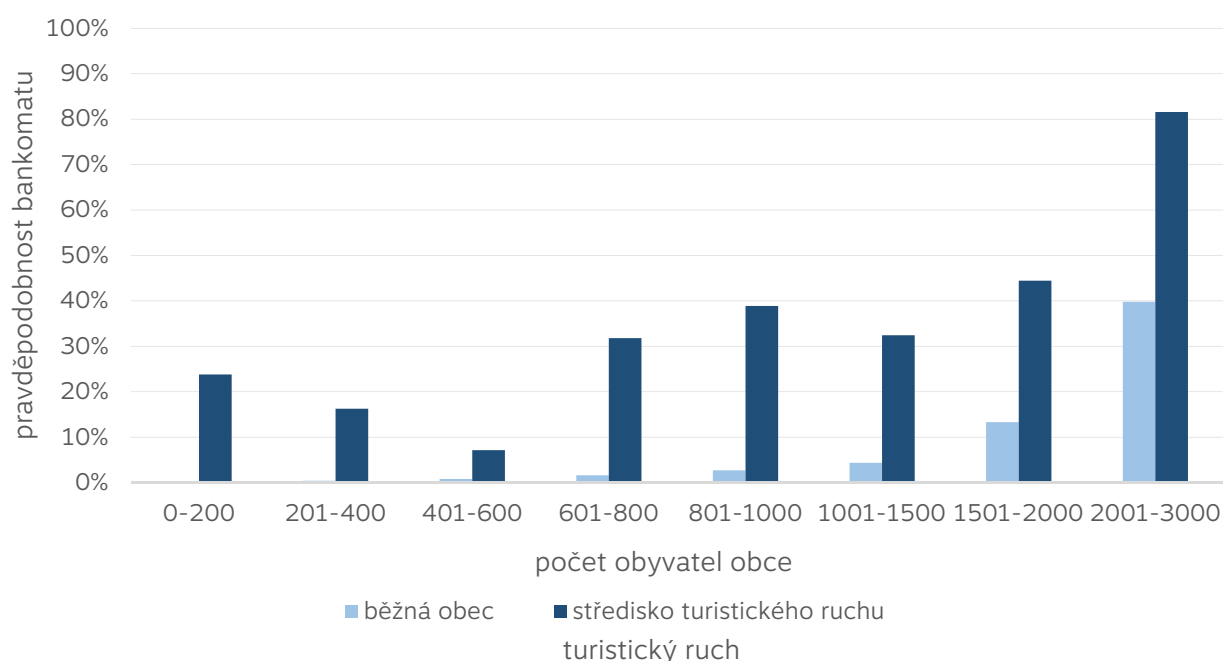
Obrázek 59: Souvislost mezi velikostí obce, jejím populačním vývojem a lokalizací bankomatu, 2020

Podobný efekt lze sledovat i u souvislostí mezi vybaveností bankomatem a socioekonomickou situací v obci. Obce s nižší mzdovou úrovní mají bankomat o něco častěji než obce, jejichž obyvatelé mají vyšší mzdy.

Zásadní vliv na lokalizaci bankomatů má turistický ruch, a to ve všech velikostních kategoriích malých obcí. Turistický ruch je jediná proměnná, která zvyšuje šanci na vybavenost bankomatem i pro nejmenší obce. Dokonce i obce s méně než 200 obyvateli mají ve čtvrtině případů bankomat, pokud patří do kategorie středisek turistického ruchu (viz Obrázek 60).

Obrázek 60: Souvislost mezi velikostí obce, turistickým ruchem a lokalizací bankomatu, 2020

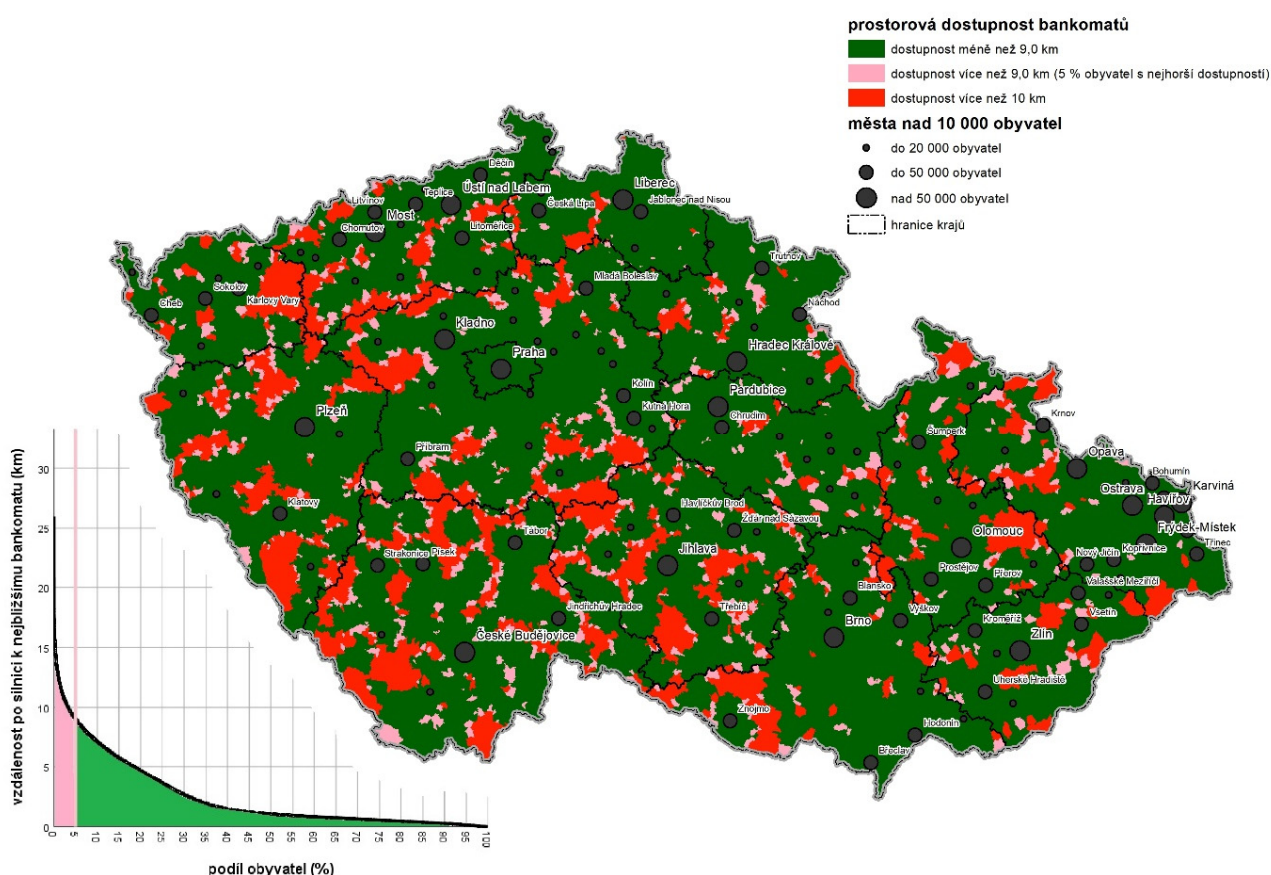

Vzhledem k absenci starších dat o lokalizaci bankomatů nelze provést analýzu proměn vybavenosti obcí bankomaty v uplynulých 25 letech.

5.8.2 Prostorová dostupnost bankomatů

Vzhledem k relativně nízké vybavenosti malých obcí bankomaty je prostorová dostupnost bankomatů horší než u většiny ostatních služeb a infrastruktur v této analýze. 5 % obyvatel České republiky bydlí ve větší vzdálenosti než 9 km od nejbližšího bankomatu. Lokality se zhoršenou dostupností k bankomatům se nacházejí ve všech krajích České republiky. Leží především ve venkovském území ve větší vzdálenosti od malých měst. Značná část lokalit s horší dostupností je umístěna v území tzv. vnitřních periferií. Naopak pohraniční hory jsou i díky rozvinutějšímu turistickému ruchu vybaveny relativně dobře (viz Obrázek 61).

Obrázek 61: Graf a mapa prostorové dostupnosti bankomatů

5.9 Sběrné dvory

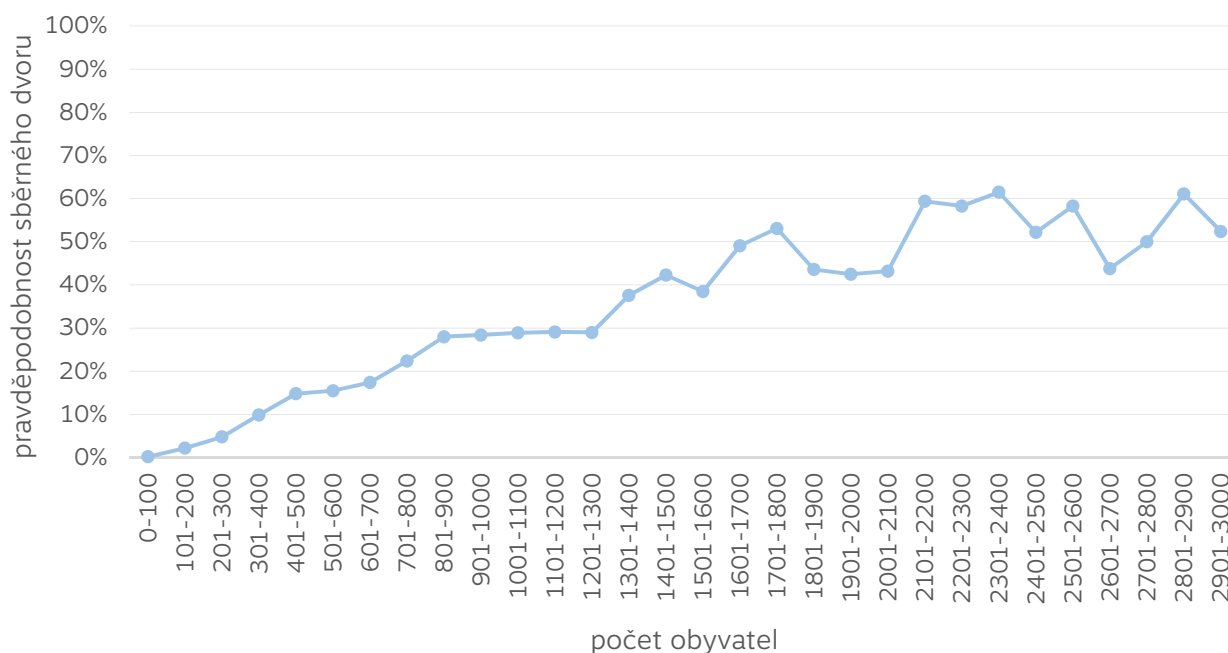
Sběrné dvory pro ukládání odpadu představují rovněž jeden z relevantních aspektů občanské vybavenosti. Jejich přítomnost v obci výrazně zjednodušuje obyvatelům řešení otázky, kam uložit odpad, který nelze vložit do běžné popelnice nebo kontejneru. Absence sběrného dvoru v obci je v řadě případů řešena jednorázovými svozy velkoobjemového a nebezpečného odpadu. Nicméně přítomnost sběrného dvoru umožňuje obyvatelům výrazně větší flexibilitu při nakládání s odpadem. Při analýze sběrných dvorů využíváme jejich databázi v obcích do 3000 obyvatel v datech Sdružení místních samospráv.

5.9.1 Sídlně strukturní vybavenost

Závislost lokalizace sběrných dvorů na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

Sběrné dvory nepředstavují v malých obcích běžný standard. Pravděpodobnost jejich umístění sice lineárně narůstá s velikostí obce, nicméně ani v obcích s 3000 obyvateli nedosahuje vybavenost sběrným dvorem dvoutřetinového standardu (viz Obrázek 62).

Obrázek 62: Pravděpodobnost lokalizace sběrného dvoru v závislosti na velikosti obce (2018)

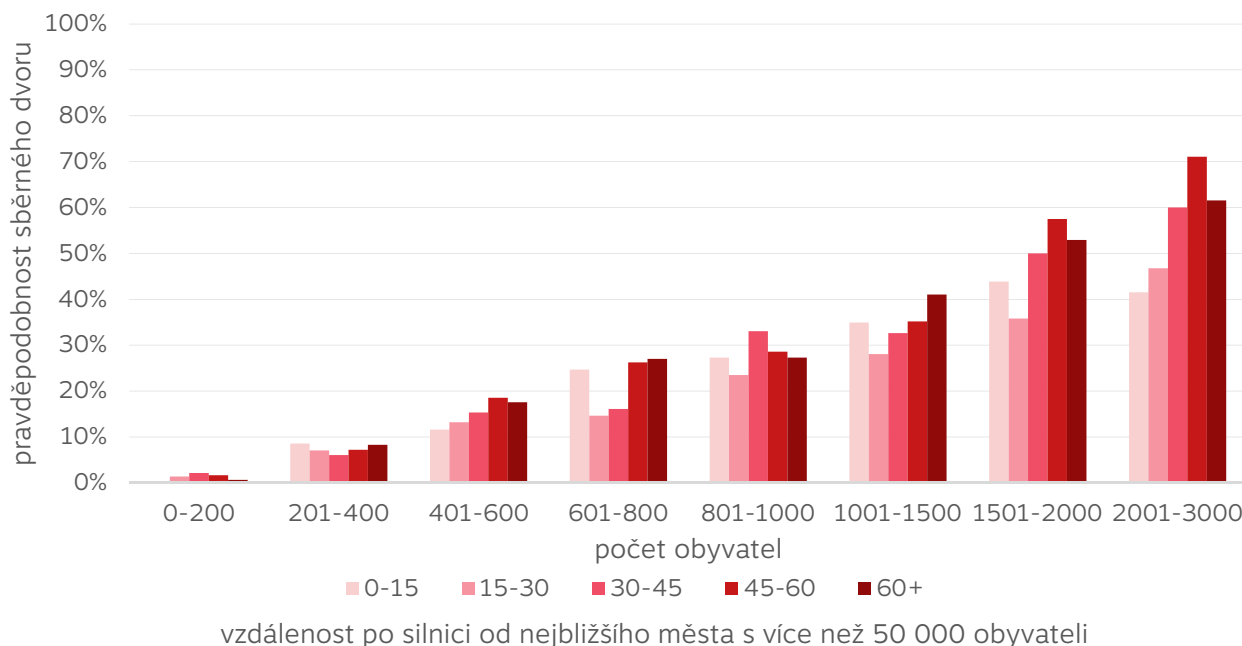

Při sledování vybavenosti na úrovni sídel lze pozorovat podobný průběh křivky jako při sledování na úrovni obcí. O něco méně jsou vybavena vedlejší sídla v obcích, ale rozdíly mezi různými typy sídel nejsou markantní.

Vybavenost sběrnými dvory v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu.

Vybavenost obce sběrným dvorem má jen velmi slabou souvislost s polohou obce vůči sídelním centrům. Obce v mikroregionálně odlehlých polohách jsou vybaveny o několik procentních bodů lépe než obce v blízkosti malých měst. Souvislost s polohou vůči velkým městům je o něco komplikovanější. Pro obce s 600–2000 obyvateli v těsné blízkosti u velkých měst platí, že jsou vybaveny nadprůměrně, stejně jako obce ve velké vzdálenosti od měst. U příměstských obcí se může projevovat jednak efekt zvýšené poptávky po uložení odpadu ze strany obyvatel města a jednak potřeba sběrného dvoru související s intenzivnější stavební činností, která v nich probíhá. Graf souvislostí mezi existencí sběrného dvoru a polohou obce vůči městům s více než 50 000 obyvateli zobrazuje Obrázek 63.

Obrázek 63: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 50 000 obyvateli a lokalizací sběrného dvoru, 2018

U obcí nad 1000 obyvatel se projevuje souvislost mezi lokalizací sběrného dvoru a demografickými charakteristikami. Obce s mladší věkovou strukturou a populačně rostoucí obce jsou relativně ke své velikosti vybaveny hůře než obce starší a populačně stagnující či klesající. Tento efekt se projevuje u převážné většiny služeb analyzovaných v této studii a je způsoben především polohovými faktory. Příměstské obce jsou zpravidla mladší a jejich populace se zvětšuje, naopak obce odlehle, které jsou častěji vybaveny sběrným dvorem, jsou starší a mají stabilní či klesající populaci.

Souvislosti mezi vybaveností obce sběrným dvorem a jejími socioekonomickými charakteristikami jsou velmi slabé. Odpovídají situaci běžné i u většiny ostatních služeb. Obce, jejichž obyvatelé mají nižší platy, mají o něco vyšší pravděpodobnost na umístění sběrného dvoru. Jedná se o podobný efekt periferní polohy jako v případě demografických souvislostí popsaných v předchozím odstavci.

Pozitivní vliv na umístění sběrného dvoru má rovněž rozvinutý turistický ruch. Obce, které jsou středisky turistického ruchu, mají zhruba o 10 procentních bodů vyšší šanci na to, že budou vybaveny sběrným dvorem, než srovnatelně velké obce bez významně rozvinutého turistického ruchu.

Vzhledem k absenci historických dat o lokalizaci sběrných dvorů není možné analyzovat časovou dynamiku vybavenosti obcí tímto typem služby.

5.9.2 Prostorová dostupnost sběrných dvorů

Vzhledem k tomu, že geolokalizovaná data o sběrných dvorech jsou k dispozici pouze pro obce s méně než 3000 obyvateli, nelze vytvořit plošnou analýzu prostorové dostupnosti sběrných dvorů.

5.10 Policejní služby

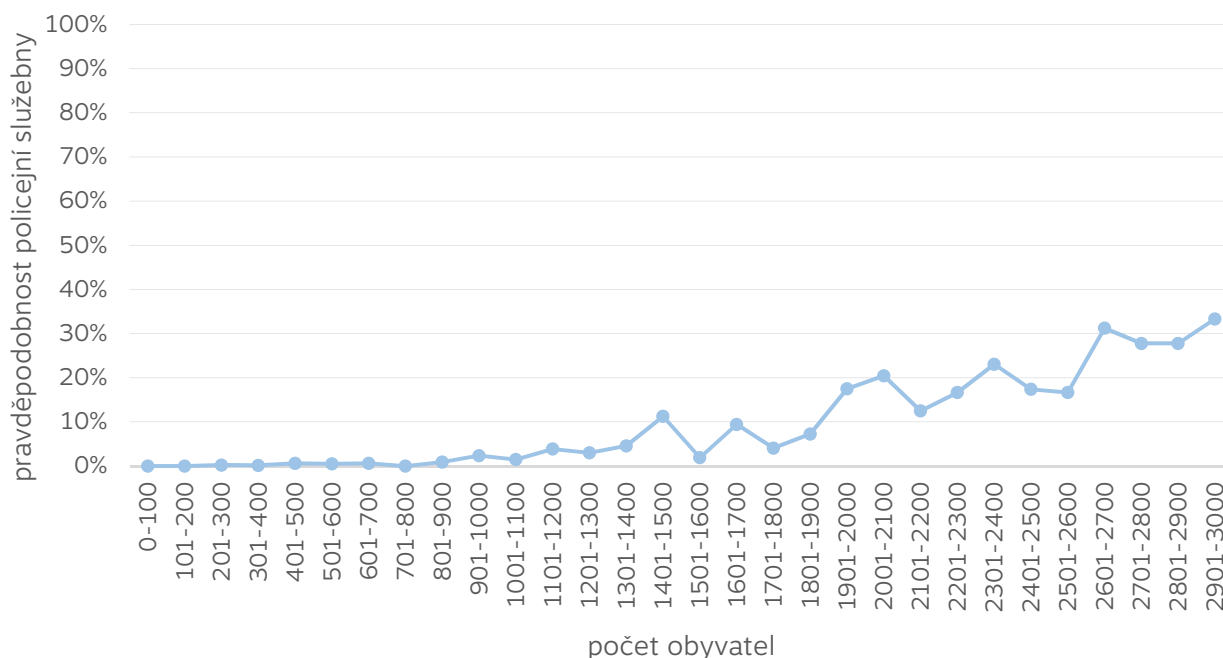
Služebny Policie České republiky představují rovněž jeden z aspektů občanské vybavenosti obcí, dotýkající se problematiky bezpečnosti. Sídlně strukturní vybavenost obcí policejními služebnami analyzujeme za pomoci souboru získaného z webových stránek Policie České republiky. Tím z analýzy vypadávají všechny služebny obecní a městské policie, o jejichž lokalizaci neexistuje jednotná databáze.

5.10.1 Sídlně strukturní vybavenost

Závislost lokalizace policejních služeb na velikosti obce a sídla a vymezení běžného standardu

Policejní služebny jsou ze všech sledovaných služeb a infrastruktur v této studii v malých obcích zastoupeny nejméně často. I obce, které téměř dosahují počtu 3000 obyvatel, jsou policejními služebnami vybaveny jen z necelé třetiny. Policejní služebny tedy nepředstavují běžný dvoutřetinový standard v žádné velikostní kategorii obcí, které v této studii sledujeme (viz Obrázek 64).

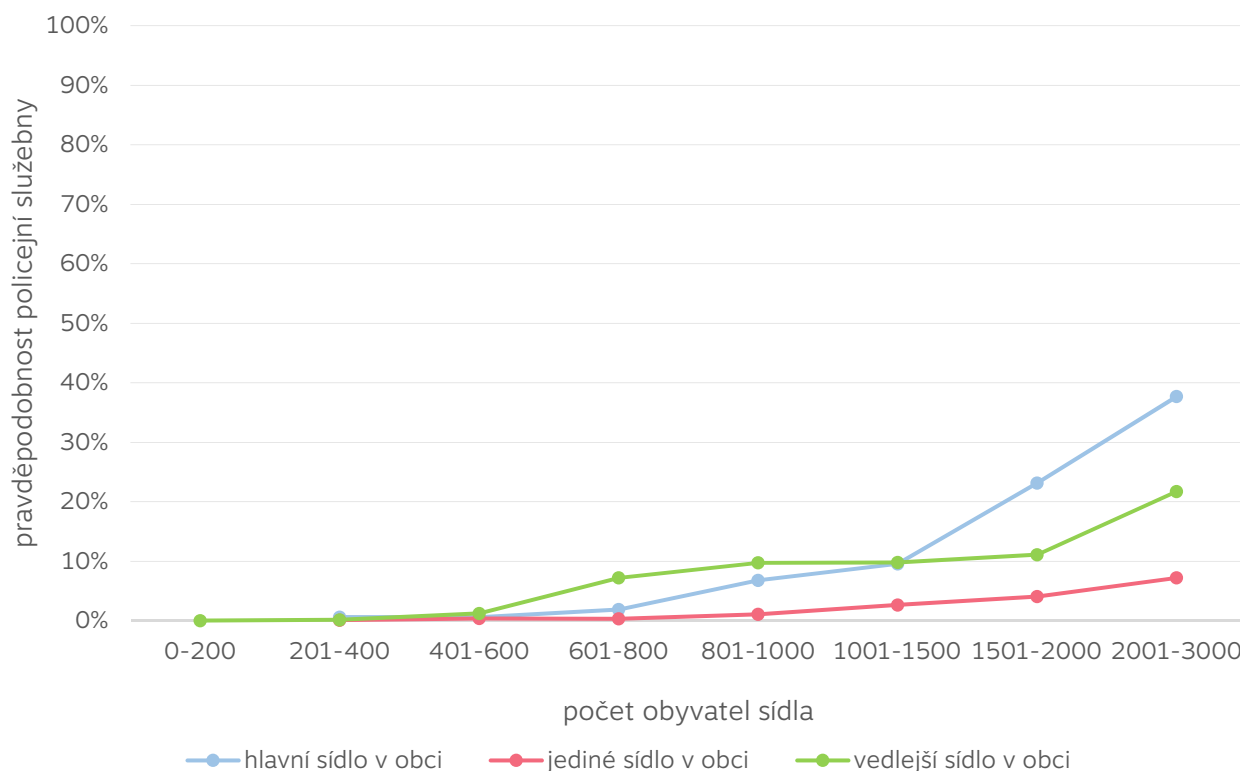
Obrázek 64: Pravděpodobnost lokalizace policejní služby v závislosti na velikosti obce, 2019

Při sledování vybavenosti policejními služebnami na úrovni sídel je patrná specifická souvislost, která se neprojevuje u žádné další zkoumané služby nebo infrastruktury. Nejlépe jsou vybavena

hlavní sídla v obcích, jen o něco málo sídla vedlejší. Výrazně nejméně jsou ale policejními služebnami vybavena sídla, která jsou jedinými sídly v obci (Obrázek 65). Pro vysvětlení této souvislosti by zřejmě bylo potřeba podrobněji prozkoumat mechanismus rozhodování o umístění policejních služeben a charakter jejich spádových oblastí.

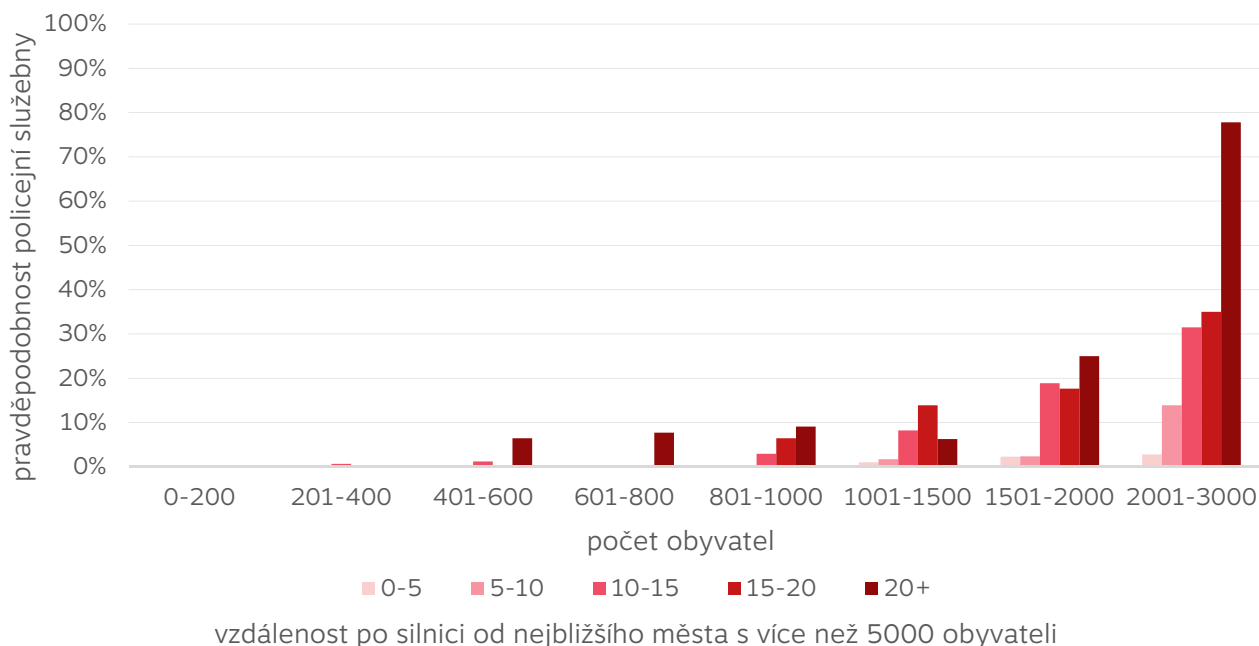
Obrázek 65: Pravděpodobnost lokalizace policejních služeben v závislosti na velikosti a typu sídla, 2019

Vybavenost policejními služebnami v souvislosti s polohou obce vůči sídelním centrům, demografickými charakteristikami obce, ekonomickou situací v obci a mírou turistického ruchu

Umístění policejní služebny je výrazně závislé na mikroregionální poloze obce vůči sídelním centrům, zatímco mezoregionální poloha nehraje podstatnou roli. Obce, které leží ve větší vzdálenosti od malých měst s více než 5000 obyvateli, mají výrazně zvýšenou šanci na vybavenost policejní služebnou. Tento efekt se ovšem projevuje jen u obcí s více než 800 obyvateli. Obce s více než 2000 obyvateli ležící ve vzdálenosti větší než 20 km od nejbližšího malého města mají dokonce téměř 80% šanci, že budou policejní služebnou vybaveny, na rozdíl od 3% šance u stejně velkých obcí ve vzdálenosti méně než 5 km od malého města. Je zřejmé, že obce této velikosti ležící v odlehlých polohách plní samy funkci mikroregionálního centra, a pro lepší obslužnost území jsou tak vybaveny i službami a funkcemi, na které by jinak nedosáhly. Souvislosti zobrazuje Obrázek 66.

Obrázek 66: Souvislost mezi velikostí obce, její vzdáleností od města s více než 5000 obyvateli a lokalizací policejní služby, 2019

Efekt vyšší vybavenosti odlehlých obcí se projevuje i v tom, že vyšší vybavenost mají obce populačně starší a se stagnující či klesající populací. Naopak mladší a populačně rostoucí obce, nacházející se zpravidla v příměstských zónách, jsou policejními službami vybaveny méně často.

Stejně tak se tento efekt projevuje v socioekonomických souvislostech lokalizace policejních služeb. Pro obce s více než 1000 obyvatel platí, že s rostoucí příjmovou úrovní klesá pravděpodobnost lokalizace policejní služby. Naopak s rostoucí nezaměstnaností pravděpodobnost lokalizace policejní služby roste.

Pozitivní vliv na lokalizaci policejní služby má rovněž turistický ruch. Střediska turistického ruchu jsou službami vybavena o něco častěji než běžné obce srovnatelné velikosti, ani u nich ale pravděpodobnost lokalizace služby policie nepřesahuje 50 %.

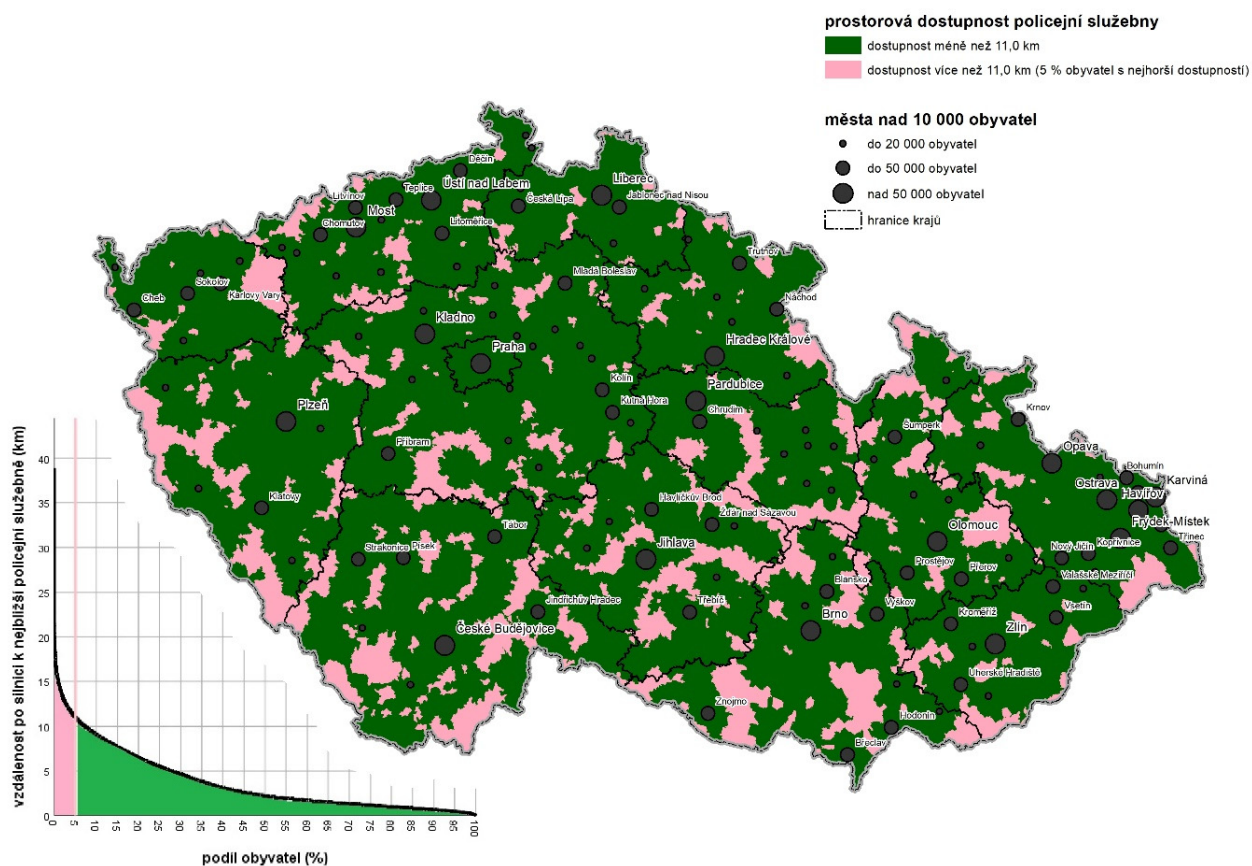
Vzhledem k absenci historických dat o lokalizaci policejních služeb není možné provést analýzu časových proměn vybavenosti obcí.

5.10.2 Prostorová dostupnost policejních služeb

Služby policie České republiky jsou v malých obcích zastoupeny za všech sledovaných služeb a infrastruktur nejméně často. To se odráží též v jejich nejhorší prostorové dostupnosti. 5 % obyvatel bydlí ve větší vzdálenosti než 11 km od nejbližší policejní služby. Území se zhoršenou dostupností policejních služeb vytváří poměrně úzké, ale v některých případech dlouhé pásy relativně odlehlých venkovských prostor, tvořících mikroregionální periferii malých měst. Takové pásy lze najít ve všech krajích. Část z nich se překrývá s tzv. vnitřními periferiemi při krajských hranicích, ale značná část je lokalizována i uvnitř krajů. Mapa znázorňující tyto lokality se poněkud odlišuje od ostatních map v této studii. Nezobrazuje červenou barvou místa

s dostupností více než 10 km, protože 5 % obyvatel s nejhorší dostupností k policejním služebnám leží ve větší vzdálenosti (viz Obrázek 67).

Obrázek 67: Graf a mapa prostorové dostupnosti policejních služeb

6. Závěry

6.1 Standard vybavenosti obcí a sídel

Ve studii jsme definovali běžný standard vybavenosti obcí určitou službou jako situaci, kdy minimálně dvě třetiny obcí určité velikosti jsou službou vybaveny. V tabulce (Tabulka 5) shrnujeme zjištěný běžný standard vybavenosti. Tam, kde je to možné, porovnáváme tento standard s hodnotami standardů dostupnosti občanského vybavení definovanými v metodice Standardy dostupnosti veřejné infrastruktury z roku 2016.

Tabulka 5: Běžný standard vybavenosti a standardy podle Metodiky¹⁸

Typ služby nebo infrastruktury	Běžný standard podle počtu obyvatel obce (dvoutřetinová vybavenost)	Standardy dostupnosti podle Metodiky
Sportovní hřiště	200–300 obyvatel	bez omezení velikosti, do vzdálenosti 1 km
Dětské hřiště	200–300 obyvatel	bez omezení velikosti
Prodejna potravin	300–400 obyvatel	
Restaurace nebo hospoda	300–400 obyvatel	
Mateřská škola	500–600 obyvatel	nad 1000 osob, pod 1000 osob do 30 minut hromadnou dopravou
Základní škola	600–700 obyvatel	nad 2000 osob, pod 2000 osob do 30 minut hromadnou dopravou
Pošta a Pošta Partner	800–900 obyvatel	nad 2500 osob, pod 2500 osob do 10 km
Tělocvična	1300–1400 obyvatel	
Ordinace praktického lékaře	1400–1500 obyvatel	nad 2000 osob, pod 2000 do 35 minut autem
Ordinace dětského lékaře	2000–2100 obyvatel	nad 2000 osob, pod 2000 do 35 minut autem
Zubní ordinace	2000–2100 obyvatel	nad 2000 osob, pod 2000 do 35 minut autem
Lékárna	2000–2100 obyvatel	nad 2000 osob, pod 2000 do 35 minut autem
Čerpací stanice	2200–2300 obyvatel	
Bankomat	2800–2900 obyvatel	

¹⁸ Metodika Standardy dostupnosti veřejné infrastruktury, zpracovatel K. Maier, 2016.

Gynekologická ordinace	ne	nad 2000 osob, pod 2000 do 35 minut autem
Sběrný dvůr	ne	1 zařízení na 5 000 obyvatel
Služebna Policie České republiky	ne	

Tabulka 5 řadí jednotlivé služby a infrastruktury podle zjištěného běžného standardu vybavenosti. V horní části tedy obsahuje nejrozšířenější služby a infrastruktury, ve spodní naopak ty, které se v malých obcích vyskytují zřídka. Porovnání se standardy dostupnosti definovanými Metodikou Standardy dostupnosti veřejné infrastruktury ukazuje na řadu odlišností. První rozdíl spočívá v tom, že standardy podle Metodiky definují u řady služeb a infrastruktur výrazně nižší míru vybavenosti, než jaká v území reálně existuje. Velký rozdíl existuje u mateřských a základních škol, pošty a ordinace praktického lékaře. Vybavenost základní a mateřskou školou požadují standardy podle metodiky až u obcí či sídel s více než 1000 obyvatel. Ve skutečnosti jsou ovšem základními a mateřskými školami vybaveny z velké většiny i mnohem menší obce. Pro obce bez školy navíc standardy podle metodiky požadují dostupnost těchto zařízení do 30 minut jízdy hromadnou dopravou. Podle výsledků analýz prostorové dostupnosti se tento požadavek jeví značně minimalistický. Časovou dostupnost zařízení hromadnou dopravou jsme sice ve studii neměřili, ukázali jsme ale, že 95 % obyvatel má školu a školku ve vzdálenosti do 4,1, resp. 3,3 kilometru od svého bydliště. Vzdálenost nad 10 km se již týká jen nepatrného množství sídel a obyvatel. Předpokládáme, že zjištěné kilometrové vzdálenosti jsou natolik malé, že cesta hromadnou dopravou se v naprosté většině případů vejde hluboce pod 30 minut. Standard podle metodiky se tak zdá být v realitě výrazně překonán. Pošta nebo provozovna Pošta Partner se nachází ve velké části obcí s více než 800 obyvateli. Standardy podle metodiky ji ale požadují až od velikosti sídla nebo obce nad 2500 obyvatel. Ordinace praktického lékaře se objevují v převážné většině obcí nad 1400 obyvatel. Standardy podle metodiky je ale požadují až od 2000 obyvatel. Rozdíl zde není tak výrazný jako u jiných služeb. Značný rozdíl je ale v požadované vzdálenosti ordinace v situacích, kdy služba v sídle není poskytována. Standardy požadují v souladu s nařízením vlády č. 307/2012Sb., aby ordinace byla dostupná do 35 minut jízdy autem. Podle provedených analýz se ovšem zdá, že v České republice možná ani není žádné sídlo, které by takový standard nedodrželo. Existuje jen minimum sídel, jejichž vzdálenost k nejbližší ordinaci je větší než 10 km, a vzdálenost nad 15 kilometrů jsme zjistili jen u 11 velice malých sídel s celkem cca 500 obyvateli. I tento standard se tedy zdá být definován velmi minimalisticky. Pro ostatní základní zdravotnické služby pak standardy podle metodiky předpokládají stejnou vybavenost jako pro ordinace praktických lékařů. V realitě je ovšem vybavenost ostatními službami nižší a prostorová dostupnost vyšší, což odpovídá jejich méně frekventovanému využití. I pro ně ale platí, že dostupnost do 35 minut jízdy autem je velice benevolentním kritériem. Naprostá většina sídel má prostorovou dostupnost k těmto službám výrazně nižší.

Uvedené porovnání ukazuje, že standardy definované v Metodice lze chápat jako minimální standardy, jejichž naplnění by mělo být vždy předmětem posouzení při plánování stavebního rozvoje a jejich dodržení předpokladem pro realizaci stavebního rozvoje. U řady služeb a infrastruktur ovšem reálná situace v území tyto standardy vysoce překonává. Neměly

by tedy být chápány ve smyslu žádoucího cílového stavu vybavenosti, zejména v malých obcích. Taková aplikace standardů by mohla v řadě případů vést k mizení reálně fungujících prvků vybavenosti.

Běžné standardy vybavenosti definované v této studii a další analýzy vybavenosti obcí jednotlivými službami a infrastrukturami mohou posloužit jako srovnávací kritérium při přípravě strategických rozvojových plánů jednotlivých obcí, protože ukazují, do jaké míry je vybavenost jednotlivých obcí srovnatelná s ostatními obcemi podobné velikosti a v podobných územních poměrech.

Analýza vybavenosti na úrovni sídel, resp. částí obcí, ukazuje ještě další obrázek. U jednotlivých sídel je vybavenost kromě populační velikosti silně závislá též na jejich statusu v rámci obce. Prakticky u všech sledovaných služeb (s výjimkou čerpacích stanic) jsou v každé velikostní kategorii sídel nejlépe vybavena ta, která jsou největšími sídly v obci. Naopak vedlejší sídla, tedy menší sídla v obcích tvořených několika sídly, jsou vybavena nejhůře. Zvláštní kategorii tvoří sídla, která jsou jedinými sídly v obci. U některých služeb jsou taková sídla vybavena podobně jako hlavní sídla v obcích (sběrné dvory, mateřské školy, hřiště, hospody a restaurace, prodejny potravin). U dalších služeb je jejich vybavenost mezistupněm mezi hlavními a vedlejšími sídly (základní školy, zdravotnické služby). V případě policejních služeb jsou tato samostatná sídla vybavena ze všech typů sídel nejhůře. Do určité míry je tato nerovnováha ve vybavenosti různých typů sídel zřejmě způsobena jejich odlišnou spádovostí. Lze očekávat, že hlavní sídla v obcích mají přirozené spádové oblasti tvořené menšími okolními sídly, díky čemuž dosáhnou na větší vybavenost. Je ale také možné, že tato nerovnováha souvisí s aktivitami lokálních samospráv, které mohou mít tendenci podporovat provoz služeb v dominantním sídle obce.

6.2 Prostorové, demografické a socioekonomické vzorce vybavenosti

Vybavenost malých obcí nesouvisí pouze s jejich populační velikostí, ale je též ovlivňována dalšími faktory. Výrazný vliv na vybavenost má poloha obce. Provedené analýzy ukázaly, že většinou zkoumaných služeb a infrastruktur jsou lépe vybaveny obce ležící v mikroregionálně a mezoregionálně odlehle poloze. To znamená, že při srovnatelné velikosti mají obce ve větší vzdálenosti od malých i velkých měst lepší občanskou vybavenost než obce příměstské. Výraznější vliv na vybavenost má ovšem mikroregionální odlehlost. Význam vzdálenosti k nejbližšímu městu s více než 5 000 obyvateli má podstatný vliv na všechny zkoumané služby a infrastruktury, s výjimkou sportovních infrastruktur (hřiště a tělocvičny). Mezoregionální odlehlost, která vyjadřuje vzdálenost obcí vůči velkým městům s více než 50 000 obyvateli, má vliv slabší. Silně se projevuje v případě vybavenosti obcí poštami a školami. Naopak prakticky nijak nesouvisí s vybaveností obcí restauracemi či hospodami, sportovní infrastrukturou a policejními službami. Je zřejmé, že odlehlost, zejména mikroregionální, je u většiny služeb a infrastruktur důležitým aspektem, který zvyšuje závislost obyvatel obcí na lokálně poskytovaných službách a tím zvyšuje poptávku po nich. Zároveň odlehlost přispívá k růstu postavení jednotlivých obcí v sídelní struktuře a jejich významu pro obslužnost území. Efekt se dá ilustrovat na srovnání několika obcí v různě odlehle poloze. Pro srovnání jsme vybrali obce o velikosti 1000–1500 obyvatel. Porovnáváme pět mikroregionálně nejodlehlejších obcí (Manětín, Osoblaha, Žihle, Hevlín, Jindřichov, Frymburk) s pěti nejméně odlehlymi (Postřívín,

Předklášteří, Dobroměřice, Albrechtice nad Orlicí, Písečná). Všechny tyto obce jsou vybaveny prodejny potravin, alespoň jednou restaurací či hospodou, hřišti a mateřskými školami. Vybavenost dalšími službami se ale výrazně liší. Odlehlé obce jsou ze 100 % vybaveny základními školami a ve všech je ordinace praktického lékaře a poštovní služby. Čtyři z nich mají tělocvičnu, ordinaci dětského lékaře, sběrný dvůr a čerpací stanici. Tři z nich mají dále zubní ordinaci a gynekologickou ordinaci. Alespoň jedna má lékárnu, bankomat a policejní služebnu. Naproti tomu dvě příměstské obce nemají základní školu, pouze dvě z nich mají tělocvičnu a poštu, pouze jedna má čerpací stanici a jedna zubní ordinaci. Žádné další lékařské ordinace ani lékárny v nich umístěny nejsou, nemají sběrný dvůr, bankomat ani policejní služebnu.

S efektem polohy souvisí rovněž zjištěné demografické a socioekonomické faktory. Vyšší vybavenost zpravidla nalzáme v obcích se starší věkovou strukturou, s populačními ztrátami a nižší mzdovou úrovní. Naopak horší vybavenost mají mladší a populačně rostoucí obce a obce, jejichž obyvatelé mají vyšší mzdy. Právě rostoucí obce s dobrou socioekonomickou pozicí se zpravidla nacházejí v blízkosti měst. Projevuje se v nich navíc efekt setrvačnosti vybavenosti. Populačně ztrátové obce mají relativně vyšší úroveň vybavenosti díky vyšším počtům obyvatel v minulosti. Naopak rostoucí obce ještě nedokázaly patřičnou úroveň vybavenosti odpovídající jejich současné velikosti vybudovat. Nejsilněji se tento efekt projevuje v suburbánních pásech velkých měst, jejichž rostoucí obce se často potýkají s nedostatečnou kapacitou lokálních služeb.

Na většinu zkoumaných služeb a infrastruktur má výrazně pozitivní vliv cestovní ruch. Obce, které klasifikujeme jako střediska cestovního ruchu, jsou systematicky lépe vybaveny než ostatní obce podobné velikosti. Cestovní ruch ale neovlivňuje vybavenost všemi typy služeb a infrastruktur stejně. Nejsilněji se jeho vliv projevuje na vybavenosti hospodami a restauracemi, poštami, čerpacími stanicemi a bankomaty.

6.3 Časové proměny vybavenosti malých obcí

Vybavenost malých obcí různými typy služeb a infrastruktur prošla v uplynulých dvaceti pěti letech řadou změn různého druhu. Provedené analýzy vyvracejí jednostranný argument o tom, že vybavenost malých obcí se trvale zhoršuje. U velké části služeb je vybavenost malých obcí v posledních dvou dekádách stabilní a podíly nevybavených obcí se nezvyšují. Stabilní vybavenost vykazují restaurace a hospody, pošty, ordinace praktických lékařů, základní a mateřské školy. U pošt sice došlo k mírnému poklesu vybavenosti v 90. letech 20. století, ale od té doby je situace relativně stabilizovaná. V případě mateřských škol mírně klesá vybavenost nejmenších obcí, ale zato mírně stoupá vybavenost obcí větších. Základních škol mírně ubylo v některých velikostních kategoriích obcí v první dekádě 21. století, ale v poslední dekádě je situace stabilní.

Ke zřetelnému poklesu vybavenosti došlo v případě prodejen potravin a smíšeného zboží. Jejich pokles byl ovšem nejvýraznější v první dekádě 21. století a od té doby výrazně zpomalil. Snížila se rovněž vybavenost malých obcí ordinacemi dětských lékařů, zubařů a gynekologů. V jejich případě není pokles výrazný, ale má zrychlující se tendenci. K nejsilnějšímu úbytku došlo v poslední dekádě. Úbytek v poslední dekádě jsme zaznamenali rovněž u vybavenosti tělocvičnami, není ovšem jisté, jestli se nejedná o zkreslení datového zdroje.

U dvou typů služeb se naopak vybavenost malých obcí výrazněji zvýšila. Zlepšení vybavenosti se týká především sportovních hřišť různého druhu. Poněkud vzrostla též vybavenost lékárnami.

Pro řadu služeb nebylo možné časovou dynamiku změřit, protože chybí historická data. To se týká dětských hřišť, bankomatů, služeben Policie České republiky a sběrných dvorů.

6.4 Prostorová dostupnost základních služeb a infrastruktur

Prostorová dostupnost základních služeb a infrastruktur, vyjádřená v kilometrové vzdálenosti po silnici k nejbližšímu místu poskytování služby, souvisí s tím, jak rozšířený je daný prvek vybavenosti v malých obcích. Dostupnost k rozšířenějším prvkům je samozřejmě lepší než dostupnost k těm méně rozšířeným. Relativně zhoršenou prostorovou dostupnost k určité službě nebo infrastruktuře jsme definovali tak, že se jedná o takovou vzdálenost, kterou má od dané služby či infrastruktury 5% obyvatel s nejhorší dostupností k dané službě. S výjimkou policejních služeben nepřesahuje tato vzdálenost u žádných z dalších zkoumaných služeb a infrastruktur 10 km. U pěti služeb je tato vzdálenost kratší než 5 km – restaurace a hospody, prodejny potravin a smíšeného zboží, pošty, mateřské školy, základní školy (viz Tabulka 2). Vzdálenost nad 10 km se u většiny služeb týká jen výjimečně odlehlých lokalit.

Existují dva prostorové vzorce lokalit se zhoršenou dostupností k základním službám. První vzorec je typický pro ty služby, které jsou v malých obcích nejběžnější, tedy pro restaurace a hospody, prodejny potravin, pošty, základní a mateřské školy, ale také ordinace praktických lékařů. Tyto služby a infrastruktury jsou v regionálním pohledu hůře dostupné v částech republiky s nejsilněji fragmentovanou sídelní strukturou, tedy tam, kde se hojně vyskytují nejmenší sídla. Tato nejmenší sídla často nedosáhnou ani na velmi základní typy vybavenosti. Nejčastěji se takové lokality nacházejí ve všech okresech Jihočeského kraje (Strakonice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Písek, České Budějovice, Tábor, Prachatice), ve všech okresech Karlovarského kraje (Karlovy Vary, Cheb, Sokolov), v převážné části Plzeňského kraje (okresy Tachov, Domažlice, Plzeň-sever, Klatovy), v jihovýchodní části Středočeského kraje (Benešov, Kutná hora), v okrese Pelhřimov na Vysočině, v okresech Chomutov a Most v Ústeckém kraji a v okrese Česká Lípa v Libereckém kraji.

Druhý vzorec je typický pro méně běžné služby, jako je ordinace dětského lékaře, zubní ordinace, ordinace gynekologa, lékárny, bankomaty nebo služebny policie. Zhoršená dostupnost k těmto službám se vyskytuje především v těch částech venkovského prostoru, které leží ve větší vzdálenosti od nejmenších měst a vytvářejí tak jejich mikroregionální periferii. Tato periferní území zpravidla leží na hranicích okresů a nacházejí se ve všech krajích. Pokud hledáme okresy, kde jsou relativně nejvíce zastoupena, jedná se o okresy Rakovník, Příbram, Benešov a Mělník ve Středočeském kraji, Prachatice, České Budějovice, Český Krumlov a Písek v Jihočeském kraji, Plzeň-sever, Klatovy, Domažlice a Tachov v Plzeňském kraji, Pelhřimov a Žďár nad Sázavou na Vysočině, Chomutov a Louny v Ústeckém kraji, Bruntál v Moravskoslezském kraji, Svitavy v Pardubickém kraji, Jeseník v Olomouckém kraji a Znojmo v Jihomoravském kraji.

Příloha 1: Testy kvality lokalizačních dat

Prodejna potravin

Míra shody

	prodejna potravin SZPI 2019	prodejna potravin MP 2020
prodejna potravin SMS 2018	84,20 %	72,80 %
prodejna potravin SZPI 2019		66,60 %

Pro obchody s potravinami máme k dispozici tři datové soubory. Nejmenší míru shody s ostatními vykazuje soubor obchodů získaný prostřednictvím veřejných mapových portálů. Zbylé dva soubory mají vzájemnou shodu 84,2 %, což je relativně nízká hodnota. Soubor SMS i soubor SZPI pokrývají Českou republiku rovnoměrně. Oba mají téměř totožnou míru korelace s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,57 a 0,56). Soubor SMS ovšem považujeme za věrohodnější, protože byl realizován pomocí terénního šetření. Proto jako vhodnější datový soubor volíme data SMS. Soubor SZPI využijeme jako doplňkový soubor v analýze časové dynamiky vývoje služeb, protože starší data pocházejí také ze zdroje SZPI. U interpretace výsledků týkající se prodeje potravin je na místě obezřetnost, protože oba soubory mohou být zatíženy blíže neznámou mírou chybovosti.

Restaurace a hospody

Míra shody

	restaurace MZ 2019
restaurace SMS 2018	59,7 %

Míra shody obou souborů je nízká, což ukazuje na vysokou chybovost minimálně v jednom souboru. Data MZ mají o něco vyšší míru korelace s velikostí obce než data SMS (Spearmanův koeficient 0,53 a 0,42). Přesto soubor SMS považujeme za věrohodnější, protože byl realizován pomocí terénního šetření. Proto jako vhodnější datový soubor volíme data SMS. Soubor MZ využijeme jako doplňkový soubor v analýze časové dynamiky vývoje služeb, protože starší data pocházejí také ze zdroje MZ. U interpretace výsledků týkajících se restaurací a hospod je na místě obezřetnost, protože oba soubory mohou být zatíženy blíže neznámou mírou chybovosti.

Pošta

Míra shody

	pošta ČUZK 2019
pošta SMS 2018	98,90 %

Míra shody obou souborů dosahuje 98,9 % a je tedy velmi vysoká. Oba soubory pokrývají Českou republiku rovnoměrně a oba mají stejnou míru korelace s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,64). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu datový soubor CUZK.

Tělocvičny

Míra shody

	tělocvična ČSÚ 2016
tělocvična SMS 2018	76,80 %

Míra shody obou souborů dosahuje pouze 76,8 %, což je nízká hodnota, vypovídající o tom, že alespoň jeden ze souborů je zatížen velkou chybovostí. Podrobnější analýza ukázala, že datový zdroj SMS je výrazně prostorově nerovnoměrný. V šesti okresech není v obcích do 3000 obyvatel lokalizována žádná tělocvična (kromě hl. města Prahy a Brna-město je to také Kutná Hora, Mladá Boleslav, Havlíčkův Brod, Karviná). V dalších devíti okresech je pouze jedna tělocvična. Výrazně nadprůměrný počet tělocvičen je lokalizován ve východní části republiky. Navíc data SMS o tělocvičnách jen slabě korelují s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,32). Proto jako vhodnější datový soubor volíme data ČSÚ. U interpretace výsledků týkajících se tělocvičen je ovšem na místě obezřetnost, protože i tento soubor může být zatížen blíže neznámou mírou chybovosti.

Sportovní hřiště

Míra shody

	hřiště ČSÚ 2016
hřiště SMS 2018	84,50 %

Míra shody obou souborů dosahuje 84,5 %, což je relativně nízká hodnota. Oba soubory pokrývají území České republiky rovnoměrně. Soubor SMS vykazuje o něco vyšší korelaci s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,45 a 0,36) a navíc je aktuálnější. Proto jako vhodnější datový soubor volíme data SMS. Soubor ČSÚ využijeme jako doplňkový soubor v analýze časové dynamiky vývoje služeb, protože starší data pocházejí také ze zdroje ČSÚ. U interpretace výsledků týkajících se hřišť je na místě obezřetnost, protože oba soubory mohou být zatíženy blíže neznámou mírou chybovosti.

Dětské hřiště

Míra shody

	dětské hřiště ČSÚ 2016
dětské hřiště SMS 2018	75,00 %

Míra shody obou souborů dosahuje pouze 75 %, což je nízká hodnota, vypovídající o tom, že alespoň jeden ze souborů je zatížen velkou chybovostí. Oba soubory pokrývají území České republiky rovnoměrně, data SMS ovšem vykazují nízké hodnoty v okresech Severomoravského kraje (Karviná – 2 hřiště, Frýdek-Místek – 18 hřišť, Nový Jičín – 23 hřišť). Korelace s velikostí obce je u obou souborů nízká, protože dětskými hřišti jsou v převážné většině vybaveny i ty nejmenší obce (Spearmanův koeficient 0,28 a 0,28). Z důvodu větší aktuálnosti volíme pro analýzu data SMS. U interpretace výsledků týkajících se hřišť je na místě obezřetnost, protože soubor může být zatížen blíže neznámou mírou chybovosti.

Ordinace praktického lékaře

Míra shody

	ordinace praktického lékaře VZP 2019	ordinace praktického lékaře ÚZIS 2019
ordinace praktického lékaře SMS 2018	94,10 %	98,80 %
ordinace praktického lékaře VZP 2019		94,60 %

Pro ordinace praktického lékaře máme k dispozici tři datové soubory. Všechny tři vykazují vzájemnou shodu vysoko nad 90 %, výrazně vyšší shodu ale mají soubory SMS a ÚZIS (98,8 %). Všechny tři soubory pokrývají území České republiky rovnoměrně. Soubory SMS a ÚZIS mají o něco vyšší míru korelace s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,58, 0,58 a 0,54). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu soubor ÚZIS.

Ordinace dětského lékaře

Míra shody

	ordinace pediatra VZP 2019	ordinace pediatra ÚZIS 2019
ordinace pediatra SMS 2018	97,60 %	99,10 %
ordinace pediatra VZP 2019		97,60 %

Pro ordinace dětského lékaře máme k dispozici tři datové soubory. Všechny tři vykazují vzájemnou shodu vysoko nad 90 %, nejvyšší shodu ale mají soubory SMS a ÚZIS (99,1 %). Všechny tři soubory pokrývají území České republiky rovnoměrně. Soubory mají téměř totožnou míru korelace s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,47, 0,45 a 0,45). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu soubor ÚZIS.

Ordinace gynekologie

Míra shody

	ordinace gynekologie VZP 2019	ordinace gynekologie ÚZIS 2019
ordinace gynekologie SMS 2018	98,80 %	99,60 %
ordinace gynekologie VZP 2019		98,90 %

Pro gynekologické ordinace máme k dispozici tři datové soubory. Všechny tři vykazují vzájemnou shodu vysoko nad 90 %, nejvyšší shodu ale mají soubory SMS a ÚZIS (99,6 %). Všechny tři soubory pokrývají území České republiky rovnoměrně. Soubory SMS a ÚZIS také mají mírně vyšší míru korelace s velikostí obce než soubor VZP (Spearmanův koeficient 0,31, 0,30 a 0,28). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu soubor ÚZIS.

Zubní ordinace

Míra shody

	ordinace zubaře VZP 2019	ordinace zubaře ÚZIS 2019
ordinace zubaře SMS 2018	97,10 %	99,60 %
ordinace zubaře VZP 2019		97,40 %

Pro zubní ordinace máme k dispozici tři datové soubory. Všechny tři vykazují vzájemnou shodu vysoko nad 90 %, nejvyšší shodu ale mají soubory SMS a ÚZIS (99,6 %). Všechny tři soubory pokrývají území České republiky rovnoměrně. Soubory SMS a ÚZIS také mají mírně vyšší míru korelace s velikostí obce než soubor VZP (Spearmanův koeficient 0,47, 0,47 a 0,43). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu soubor ÚZIS.

Lékárna

Míra shody

	lékárna ÚZIS 2019
lékárna SMS 2018	99,50 %

Soubory SMS a ÚZIS mají velmi vysokou míru shody dosahující 99,6 %. Oba soubory pokrývají území České republiky rovnoměrně. Oba mají stejnou míru korelace s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,40). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu soubor ÚZIS.

Základní škola

Míra shody

	základní škola MŠMT 2019
základní škola SMS 2018	99,40 %

Míra shody obou souborů dosahuje 99,4 % a je tedy velmi vysoká. Oba soubory pokrývají Českou republiku rovnoměrně a oba mají téměř totožnou míru korelace s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,72 a 0,73). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu datový soubor MŠMT.

Mateřská škola

Míra shody

	mateřská škola MŠMT 2019
mateřská škola SMS 2018	99,40 %

Míra shody obou souborů dosahuje 99,4 % a je tedy velmi vysoká. Oba soubory pokrývají Českou republiku rovnoměrně a oba mají téměř totožnou míru korelace s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,76 a 0,77). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu datový soubor MŠMT.

Čerpací stanice

Míra shody

	čerpací stanice ČUZK 2019	čerpací stanice MP 2020
čerpací stanice SMS 2018	95,10 %	96,10 %
čerpací stanice ČUZK 2019		93,50 %

Pro čerpací stanice máme k dispozici tři datové soubory. Všechny tři vykazují vzájemnou shodu nad 90 % a pokrývají území České republiky rovnoměrně. Všechny tři mají téměř totožnou míru korelace s velikostí obce (Spearmanův koeficient 0,38, 0,39 a 0,38). Pro analýzu volíme datový soubor z veřejných mapových portálů, protože je nejaktuálnější.

Bankomat

Míra shody

	bankomat MP 2020
bankomat SMS 2018	97,80 %

Soubory SMS a soubor MP mají značnou míru shody dosahující 97,8 %. Oba soubory pokrývají území České republiky rovnoměrně. Oba soubory korelují jen slabě s velikostí obce, protože převážná většina venkovských obcí bankomatem vybavena není. O něco vyšší korelaci má ale soubor z veřejných mapových portálů (Spearmanův koeficient 0,27 a 0,22). Z důvodu vyšší aktuálnosti volíme pro analýzu soubor z veřejných mapových portálů.

Sběrné dvory

K dispozici je pouze datový soubor vycházející z šetření Sdružení místních samospráv. Data pokrývají Českou republiku poměrně rovnoměrně, i když mezi jednotlivými okresy existují výrazné rozdíly. Devět okresů má ve venkovských obcích do 3000 obyvatel méně než čtyři sběrné dvory (kromě hl. města Prahy, Brna-město a Ostravy-město je to také Karviná, Jablonec nad Nisou, Česká Lípa, Kutná Hora, Liberec a Jičín). Naopak v některých okresech jsou venkovských sběrných dvorů lokalizovány desítky (nad 40 v Uherském Hradišti, Brně-venkov a Pardubicích). Soubor považujeme za použitelný pro analýzu, ale při interpretaci výsledků je na místě obezřetnost.

Policejní služebny

K dispozici je pouze datový soubor vycházející z údajů na webových stránkách Policie ČR. Data pokrývají Českou republiku rovnoměrně a pocházejí z oficiálního zdroje. Proto tento soubor považujeme za vhodný pro analýzu.

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta